

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 1 Sayı / Number: 1

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

2019 - Eskişehir

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Yayın Hayatında 2019 yılında başlayan ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ (ASD) Şubat, Temmuz ve Kasım aylarında olmak üzere yılda 3 defa yayınlanan hakemli akademik bir dergidir.

Anadolu Strateji Dergisi, Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ANASAM) bünyesinde çıkarılan bir yayındır.

Anadolu Strateji Dergisinde Türkiye'nin ve diğer ülkelerin küresel ve bölgesel alanda oynadıkları stratejik rollerini, bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan siyasi, iktisadi, hukuki, tarihi, kültürel, sosyolojik, jeopolitik, stratejik ve güvenlik yapısına yönelik yüksek kaliteli özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştiriler yayımlanabilir.

Anadolu Strateji Dergisi Türkçe ve İngilizce yazılmış araştırma makalesi, derleme ve kitap yorumları türünden metinleri, derginin yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar) a aittir. ANASAM-ASD basılı ve online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Journal of Anadolu Strategy (ASD) which has been started in 2019, is a peer-reviewed academic journal that will be published 3 times a year in February, July, and November.

Journal of Anadolu Strategy is a publication published by Anadolu University Strategic Research Center (ANASAM).

High quality original and qualified articles, book presentation and reviews which towards political, economic, legal, historical, cultural, sociological, geopolitical, strategic and security structure of Turkey and other countries and also covering strategic roles they play in regional and global areas, can be published in the Journal of Anadolu Strategy.

Journal of Anadolu Strategy accepts and publishes texts such as research articles, reviews and book comments written in Turkish and English, provided that the journal is prepared in accordance with the journal's writing guidelines. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. The Journal of Anadolu Strategy is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

Anadol Strateji Dergisi'nde yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in Journal of Anadolu Strategy.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Anadolu Strateji Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI**
Owner: On behalf of Anadolu University, **Rector Prof. Dr. Şafak Ertan ÇOMAKLI**

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset: **Gülgün BULUT**

Editör / Editor

Deniz TURAN

e-posta/e-mail: denizt@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Sefa ÇATAL

e-posta/e-mail: sefacatal@anadolu.edu.tr

Editör Yardımcısı / Assistant Editor

Eser GEMİCİ

e-posta/e-mail: esergemici@anadolu.edu.tr

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Selim BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Muhsin MACİT- Anadolu Üniversitesi

Mehmet BAŞAR - Anadolu Üniversitesi

Yusuf ÖZTÜRK - Anadolu Üniversitesi

Deniz Taşcı - Anadolu Üniversitesi

Mustafa KARACA- Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu/ Advisory Board

- Şafak Ertan ÇOMAKLI – Anadolu Üniversitesi
Adalet MURADOV - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM - Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Serghei ZAHARIA - Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN -Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ - Uludağ Üniversitesi
Bülent GÜNŞOY - Anadolu Üniversitesi
Levent ERASLAN - Anadolu Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Güler GÜNŞOY – Anadolu Üniversitesi
Hüseyin ÖZCAN - Anadolu Üniversitesi
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ - Polis Akademisi
Kürşad Emrah YILDIRIM - Anadolu Üniversitesi
Derda KÜÇÜKALP - Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA - Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI - Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathclyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM - Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL - Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Ali YURDAKUL - Polis Akademisi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR - Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN - Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir - Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR - Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL - Polis Akademisi

Hakem Kurulu/ Reviewer Board

- Abdulkadir Erkal, (Anadolu Ü.)
Abdullah Yılmaz, (Anadolu Ü.)
Abdurrahman İlhan Oral, (Anadolu Ü.)
Abdurrahman Taraktaş, (Anadolu Ü.)
Abdülkadir Candemir, (Anadolu Ü.)
Adem Anbar, (Uludağ Ü.)
Adnan Sevim, (Anadolu Ü.)
Ahmet Çağrı Karaburun, (Anadolu Ü.)
Ahmet Emre Demirci, (Anadolu Ü.)
Ahmet Oğuz Alp, (Anadolu Ü.)
Ahmet Özdemir, (Anadolu Ü.)
Ahmet Tiryaki, (Anadolu Ü.)
Ahmet Tolga Tek, (Anadolu Ü.)
Alev Dünder Arıkan, (Anadolu Ü.)
Ali Kartal, (Anadolu Ü.)
Ali Özdemir, (Anadolu Ü.)
Ali Savaş Koparal, (Anadolu Ü.)
Ali Yurdakul, (Polis Akademisi)
Alper Tolga Kumtepe, (Anadolu Ü.)
Aras Bozkurt, (Anadolu Ü.)
Arman Aziz Karagül, (Anadolu Ü.)
Asiye Meriç, (Anadolu Ü.)
Aslı Geylan, (Anadolu Ü.)
Asuman Nurhan Şakar, (Anadolu Ü.)
Aşkın Keser, (Uludağ Ü.)
Atılhan Naktiyok, (Atatürk Ü.)
Avni Barış Baraz, (Anadolu Ü.)
Ayla Efe, (Anadolu Ü.)
Ayla Yazıcı, (Anadolu Ü.)
Ayşe Banu Başar, (Anadolu Ü.)
Ayşe Çiğdem Kirel, (Anadolu Ü.)
Ayşe Seymen Çakar, (Anadolu Ü.)
Ayşe Tansu Koparal, (Anadolu Ü.)
Aytül Ayşe Cengiz, (Anadolu Ü.)
Banu Uçkan Hekimler, (Anadolu Ü.)
Barış Özdal, (Uludağ Ü.)
Bayram Zafer Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Bedia Yelda Uçkan, (Anadolu Ü.)
Bengül Gülümser Kaytancı, (Anadolu Ü.)
Berna Aydın, (Uludağ Ü.)
Betül Yüce Dural, (Anadolu Ü.)
Bilge Kağan Özdemir, (Anadolu Ü.)
Bilgin Bari, (Anadolu Ü.)
Binhan Elif Yılmaz, (İstanbul Ü.)
Buğra Sarı, (Polis Akademisi)
Buket Kıp Kayabaş, (Anadolu Ü.)
Burak Tuğberk Tosunoğlu, (Anadolu Ü.)
Burhan Doğan, (Anadolu Ü.)
Burhan Sayılır, (Anadolu Ü.)
Bülent Açma, (Anadolu Ü.)
Bülent Erğün, (Anadolu Ü.)
Bülent Günsoy, (Anadolu Ü.)
Bünyamin Bezci, (Sakarya Ü.)
Canan Parla, (Anadolu Ü.)
Canatay Hacıköylü, (Anadolu Ü.)
Celal Hakan Kağnıcıoğlu, (Anadolu Ü.)
Celil Koparal, (Anadolu Ü.)
Cem Işık, (Anadolu Ü.)
Ceyda Erden Özsoy, (Anadolu Ü.)
Cumhur Dülger, (Anadolu Ü.)
Çağatan Taşkın, (Uludağ Ü.)
Çiğdem Aydın Koyuncu, (Uludağ Ü.)
Çiğdem Kara, (Anadolu Ü.)
Demet Taşdelen, (Anadolu Ü.)
Deniz Kağnıcıoğlu, (Anadolu Ü.)
Deniz Karagöz, (Anadolu Ü.)
Derda Küçükalp, (Uludağ Ü.)
Didem Paşaoğlu Baş, (Anadolu Ü.)
Dilek Baybora, (Anadolu Ü.)
Dilek Güngör, (Polis Akademisi)
Doğan Gökbek, (Anadolu Ü.)
Doktor Öğretim Üyesi, (Anadolu Ü.)
Duru Şahyar Akdemir, (Anadolu Ü.)
Duygu Tunalı, (Anadolu Ü.)
Duygu Yetgin, (Anadolu Ü.)
Ekrem Toparlak, (Niğde Ömer Halisdemir Ü.)
Elif Dağdemir, (Anadolu Ü.)
Elif Eroğlu Hall, (Anadolu Ü.)
Elif Toprak, (Anadolu Ü.)
Emel Şıklar, (Anadolu Ü.)
Emete Gözügüzelli, (Bahçeşehir Kıbrıs Ü.)
Emine Kolaç, (Anadolu Ü.)
Emre Kol, (Anadolu Ü.)
Emre Ozan Aksöz, (Anadolu Ü.)
Engin Saygın, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Ergün Kaya, (Anadolu Ü.)
Erhan Akarçay, (Anadolu Ü.)
Erhan Akdemir, (Anadolu Ü.)
Erkan İznik, (Anadolu Ü.)
Erkan Özata, (Anadolu Ü.)

Erkan Özdemir, (Uludağ Ü.)
Erkan Sezgin, (Anadolu Ü.)
Erol Kutlu, (Anadolu Ü.)
Erol Kürkçüoğlu, (Atatürk Ü.)
Ethem Esen, (Anadolu Ü.)
Fatıma Betül Üyümez, (Anadolu Ü.)
Fatih Savaşan, (Sakarya Ü.)
Fatih Temizel, (Anadolu Ü.)
Fatih Yardımcıoğlu, (Sakarya Ü.)
Fatime Güneş, (Anadolu Ü.)
Fatma Kocabaş, (Anadolu Ü.)
Fatma Kocamemik Sündal, (Anadolu Ü.)
Fatma Turan Koyuncu, (Anadolu Ü.)
Fatma Zeynep Özata, (Anadolu Ü.)
Ferda Barut Kemirtlek, (Anadolu Ü.)
Ferhat Pirinççi, (Uludağ Ü.)
Ferhat Uslu, (Anadolu Ü.)
Ferîştah Alanyalı, (Anadolu Ü.)
Ferudun Yılmaz, (Uludağ Ü.)
Feyza Ağlargoş, (Anadolu Ü.)
Figen Dalyan, (Anadolu Ü.)
Filiz Ekinci, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Filiz Göktuna Yaylacı, (Anadolu Ü.)
Fuat Güllüpinar, (Anadolu Ü.)
Funda Rana Adaçay, (Anadolu Ü.)
Furkan Beşel, (Sakarya Ü.)
Gökçe Yüksek, (Anadolu Ü.)
Gökhan Güneysu, (Anadolu Ü.)
Gökhan Şenol, (Uludağ Ü.)
Gökhan Tunç, (Anadolu Ü.)
Güler Günsoy, (Anadolu Ü.)
Gülfem Gürses, (Anadolu Ü.)
Gülfidan Barış, (Anadolu Ü.)
Gülhan Turan, (Anadolu Ü.)
Gülsün Meriç, (Anadolu Ü.)
Gülşah Kulalı, (Anadolu Ü.)
Güneş Nezire Zeytinioğlu, (Anadolu Ü.)
Gürsel Gür, (Anadolu Ü.)
Güven Sevil, (Anadolu Ü.)
Hakan Karakehya, (Anadolu Ü.)
Hakan Kıyıcı, (Polis Akademisi)
Hakan Olgun, (Bilecik Şeyh Edebalı Ü.)
Hakan Sivas, (Anadolu Ü.)
Hakan Yılmaz, (Anadolu Ü.)
Halit Biltekin, (Anadolu Ü.)
Hamdi Erdin Gündüz, (Anadolu Ü.)
Handan Üstündağ, (Anadolu Ü.)
Harun Kılıçaslan, (Sakarya Ü.)
Hasan İslatince, (Anadolu Ü.)
Hasan Sencer Peker, (Polis Akademisi)
Hasan Yılmazyaşar, (Anadolu Ü.)
Hatice (Enci) Dayar, (Kütahya Dumlupınar Ü.)
Hatice Zümrüt Tonus, (Anadolu Ü.)
Havva Ezgi Doğru, (Anadolu Ü.)
Hazım Nüvit Oktay, (Anadolu Ü.)
Hilmi Rafet Yüncü, (Anadolu Ü.)
Hülya Göktepe, (Anadolu Ü.)
Hülya Karaca Gençer, (Anadolu Ü.)
Hülya Pılandı, (Anadolu Ü.)
Hülya Yıldız, (Anadolu Ü.)
Hünkar Güler, (Niğde Ömer Halisdemir Ü.)
Hüseyin Fırat Şenol, (Anadolu Ü.)
Hüseyin Özcan, (Anadolu Ü.)
Hüseyin Pamukçu, (Kastamonu Ü.)
Hüseyin Sabri Alanyalı, (Anadolu Ü.)
İbrahim Arısoy, (Polis Akademisi)
İbrahim Ataç, (Polis Akademisi)
İlker Usta, (Anadolu Ü.)
İlyas Şıklar, (Anadolu Ü.)
İskender Taşdelen, (Anadolu Ü.)
İsmail Onur Baycan, (Anadolu Ü.)
İşletme Anabilim Dalı, (Anadolu Ü.)
Kadir Yasin Eryiğit, (Uludağ Ü.)
Kamil Çekerol, (Anadolu Ü.)
Kemal Göler, (Anadolu Ü.)
Kemal Yakut, (Anadolu Ü.)
Kemal Yıldırım, (Anadolu Ü.)
Kerim Banar, (Anadolu Ü.)
Kevser Tetik, (Anadolu Ü.)
Koray Göksal, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Kurtuluş Kaymaz, (Uludağ Ü.)
Kürşad Emrah Yıldırım, (Anadolu Ü.)
Levent Eraslan, (Anadolu Ü.)
Levent Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Levent Kılıç, (Anadolu Ü.)
Levent Yılmaz, (Polis Akademisi)
Leyla Şener, (Anadolu Ü.)
Leyla Yurttaş, (Anadolu Ü.)
Mahmut Atlas, (Anadolu Ü.)
Makbule Sabziyeva, (Anadolu Ü.)
Medet Yolal, (Anadolu Ü.)
Mehmet Başar, (Anadolu Ü.)

Mehmet Çınar, (Uludağ Ü.)
Mehmet Demirbaş, (Polis Akademisi)
Mehmet Emin Altundemir, (Sakarya Ü.)
Mehmet Erol Altınsapan, (Anadolu Ü.)
Mehmet Fırat, (Anadolu Ü.)
Mehmet Mahur Tulum, (Anadolu Ü.)
Mehmet Oğuz Arslan, (Anadolu Ü.)
Mehmet Sait Dilek, (Atatürk Ü.)
Mehmet Uğur Ekinci, (Polis Akademisi)
Mehmet Zahid Sobacı, (Uludağ Ü.)
Melih Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Melike Taşcıoğlu, (Anadolu Ü.)
Meltem Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Memet Zencirkıran, (Uludağ Ü.)
Meriç Subaşı Ertekin, (Anadolu Ü.)
Meryem Akoğlan Kozak, (Anadolu Ü.)
Mesut Aygün, (Anadolu Ü.)
Metin Çoşkun, (Anadolu Ü.)
Metin Erdem, (Uludağ Ü.)
Mine Oyman, (Anadolu Ü.)
Miriş Dikmen, (Anadolu Ü.)
Muhammed Kürşad Timuroğlu, (Atatürk Ü.)
Muhammet Recep Okur, (Anadolu Ü.)
Muharrem Afşar, (Anadolu Ü.)
Muharrem Kılıç, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Muhsin Macit, (Anadolu Ü.)
Munise Tuba Aktaş, (Anadolu Ü.)
Murat Akyıldız, (Anadolu Ü.)
Murat Ercan, (Bilecik Şeyh Edebali Ü.)
Murat Burgaç, (Anadolu Ü.)
Murat Ertuğrul, (Anadolu Ü.)
Murat Hakan Altıntaş, (Uludağ Ü.)
Murat Tinas, (Polis Akademisi)
Murat Uzun, (Polis Akademisi)
Mustafa Altunoğlu, (Anadolu Ü.)
Mustafa Avcı, (Anadolu Ü.)
Mustafa Erkan Üyümez, (Anadolu Ü.)
Mustafa Karaca, (Anadolu Ü.)
Mustafa Kemal Biçerli, (Anadolu Ü.)
Mustafa Özer, (Anadolu Ü.)
Muzaffer Doğan, (Anadolu Ü.)
Nadir Suğur, (Anadolu Ü.)
Nagihan Taşdemir, (Anadolu Ü.)
Nalan Gündoğdu Karaburun, (Anadolu Ü.)
Namık Kemal Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Nazım Çatalbaş, (Anadolu Ü.)
Nazmi Kozak, (Anadolu Ü.)
Necdet Sağlam, (Anadolu Ü.)
Nedim Gürses, (Anadolu Ü.)
Nejat Doğan, (Anadolu Ü.)
Neslihan Sam, (Uludağ Ü.)
Nesrin Alptekin, (Anadolu Ü.)
Nevin Göksal, (Polis Akademisi)
Nezihe Figen Ersoy Arca, (Anadolu Ü.)
Nihal Yıldırım Mızrak, (Anadolu Ü.)
Nihat Ali Özcan, (TOBB Ü.)
Nilgün Çağlarırnak Uslu, (Anadolu Ü.)
Nilgün Çöl, (Anadolu Ü.)
Nilgün Elam, (Anadolu Ü.)
Nilgün Özdamar, (Anadolu Ü.)
Nilüfer Denissova, (Anadolu Ü.)
Niyazi Umut Akıncıoğlu, (Polis Akademisi)
Nuray Tokgöz, (Anadolu Ü.)
Nurcan Turan, (Anadolu Ü.)
Nurdan Küçükasköylü, (Anadolu Ü.)
Nurhan Aydın, (Anadolu Ü.)
Nurten Erdoğan, (Anadolu Ü.)
Oktay Emir, (Anadolu Ü.)
Olca Işık, (Anadolu Ü.)
Orçun İmga, (Polis Akademisi)
Oya Beklan Çetin, (Anadolu Ü.)
Ozan Ağlargöz, (Anadolu Ü.)
Ozan Başkol, (Uludağ Ü.)
Ozan Kavsıracı, (Polis Akademisi)
Ömer Faruk Erol, (İbni Haldun Ü.)
Ömer Selçuk Emsen, (Atatürk Ü.)
Ömer Yılmaz, (Atatürk Ü.)
Özer Arabacı, (Uludağ Ü.)
Özgür Tonus, (Anadolu Ü.)
Özlem Atlı Eklioğlu, (Anadolu Ü.)
Özlem Işığışık, (Uludağ Ü.)
Özlem Oktal, (Anadolu Ü.)
Özlem Sayılır, (Anadolu Ü.)
Pir Ali Kaya, (Uludağ Ü.)
Rahmi Atalay, (Anadolu Ü.)
Rahşan Tamsü Polat, (Anadolu Ü.)
Rıdvan Kozak, (Anadolu Ü.)
Saime Önce, (Anadolu Ü.)
Seda Tekeli, (Anadolu Ü.)
Sedef Oluklulu, (Anadolu Ü.)
Selahittin Tolkun, (Anadolu Ü.)
Selda Alp, (Anadolu Ü.)

Selim Başar, (Anadolu Ü.)
Selim Yıldırım, (Anadolu Ü.)
Serap Benligiray, (Anadolu Ü.)
Serap Erkoç, (Anadolu Ü.)
Serkan Benk, (İnönü Ü.)
Serpil Koçdar, (Anadolu Ü.)
Seval Selimoğlu, (Anadolu Ü.)
Sevda Gürsakal, (Uludağ Ü.)
Sevgi Ayşe Öztürk, (Anadolu Ü.)
Sevgi Gerek, (Anadolu Ü.)
Sevilay Küçüksakarya, (Anadolu Ü.)
Sezen Uludağ, (Anadolu Ü.)
Sezgin Açıkalın, (Anadolu Ü.)
Sezgin Kaya, (Uludağ Ü.)
Sibel Balı, (Uludağ Ü.)
Sinem Ilgın, (Anadolu Ü.)
Sonnur Aktay, (Anadolu Ü.)
Süleyman Sözen, (Anadolu Ü.)
şaduman Halıcı, (Anadolu Ü.)
şebnem Tosunoğlu, (Anadolu Ü.)
şenay Lezki, (Anadolu Ü.)
şenol Baştürk, (Uludağ Ü.)
Taylan Akgül, (Anadolu Ü.)
Tekin Akdemir, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Temmuz Göñç şavran, (Anadolu Ü.)
Tevfik Volkan Yüzer, (Anadolu Ü.)

Vedat Ekergil, (Anadolu Ü.)
Verda Canbey Özgüler, (Anadolu Ü.)
Vichuda Polatoglu, (Anadolu Ü.)
Volkan şeyşane, (Anadolu Ü.)
Yağmur Tunalı, (Anadolu Ü.)
Yasin Poyraz, (Yıldırım Beyazıt Ü.)
Yaşar Tamer Ergül, (Anadolu Ü.)
Yener şişman, (Anadolu Ü.)
Yılmaz Kılıçaslan, (Anadolu Ü.)
Yılmaz Ürper, (Anadolu Ü.)
Yusuf Özkay, (Anadolu Ü.)
Yusuf Polat, (Anadolu Ü.)
Yusuf Ziya Bölükbaşı, (Bilecik şeyh Edebalı Ü.)
Yücel Güney, (Anadolu Ü.)
Zafer Asım Kaplancıklı, (Anadolu Ü.)
Zekeriya Yıldırım, (Anadolu Ü.)
Zeliha Demirel Gökalp, (Anadolu Ü.)
Zeliha Güneş, (Anadolu Ü.)
Zerrin Cantürk, (Anadolu Ü.)
Zerrin Sungur Taşdemir, (Anadolu Ü.)
Zeynep Elitaş, (Anadolu Ü.)
Zeynep Erdiñç, (Anadolu Ü.)
Zınaida Sabitova, (Anadolu Ü.)
Zuhal Akbelen, (Uludağ Ü.)

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Avrupa Birliği'nin Yeni Genişleme Politikası: Yeni Dinamizm Batı Balkanlar The New Dynamism of the European Union: The Western Balkans	
Doç. Dr. Murat Ercan	1-14
Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları South Caucasus Policies of the USA and Russia in the Post-Cold War Period	
Meryem Koca	15-36
Kadının İnsan Haklarından Bir Sapma Örneği: Cinsel Şiddetin Soykırım Fiili Olarak İşlenmesi A Deviation Example from Women's Human Rights: Realization of Sexual Violence as an Act of Genocide	
Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Seymen Çakar	37-50
Göç ve Çokkültürlülük Migration and Multiculturalism	
Öğr. Gör. Eser Gemici - Öğr. Gör. Sefa Çatal	51-60
Geleceğin Eski Savaş Alanı olarak Beluçistan Balochistan as the Old Battlefield of the Future	
Doç. Dr. Gökhan Güneysu	61-71

Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası Yeni Dinamizm Batı Balkanlar

The New Dynamism of the European Union: The Western Balkans

Doç. Dr. Murat Ercan¹

Başvuru Tarihi: 06.11.2019

Kabul Tarihi: 28.11.2019

Özet

Avrupa Birliği kuruluşundan günümüze kadar uzanan süreçte genişleme politikalarını devam ettirmiş uluslararası sistemde ekonomik gücü etrafına toplayarak, üye Devletlerin refah seviyesini yükseltmiş Birliğe üye devletler ile büyük güç durumuna gelmiştir. Ekonomik gücü elinde bulunduran AB son zamanlarda ise İngiltere'nin birlikten ayrılma kararı almasıyla büyük buhran ile tanışma fırsatını elde etmiştir. Büyük buhran ile karşı karşıya kalan AB içerisinde düştüğü, buhrandan nasıl çıkacağını düşünürken beşinci genişleme dalgası ile 2008 ekonomik krizi, üye devletlerde yaşanan terör olayları, Arap baharı ile Avrupada yaşanan düzensiz göç politikaları ve mülteci sorunu, birlik içerisindeki üye devletlerde yükselen aşırı sağ politikalar ve Rusya'nın Balkanlar'ı kapsayan yayılcı politikasının artması sonucunda AB'ni endişe sarmıştır. Özellikle Rusya'nın etkisinin artması Uyuyan Güzel AB'ni uyandırmış Birliği yeni bir dinamizm arayışına sevk etmiş, AB'de çıkış kapısı olarak Batı Balkan Devletleri'ni görmüştür. Batı Balkan devletlerinin, AB açısından tarihsel ve kültürel öneminin yanında jeopolitik ve jeostratejik önemi bulunmaktadır. Balkanlar üzerinden yıllardır çevreleme politikası faaliyetlerini sürdüren Rusya'nın etkisi, AB'nin Batı Balkanlar genişleme politikasını devreye sokmasıyla bir nebze de olsa kırılmıştır. AB, Batı Balkanlar dinamizmi ile ekonomik ve siyasi gelişmelerini yeniden gözden geçirme imkânı bulmuş Batı Balkanları birden fazla devletin güç mücadelesi alanına dönüşmeden AB güvencesine almak amacıyla çalışmalarına hız kazandırmıştır. Bu çalışmanın amacı, AB'ni, Batı Balkanlara yönelten sebepleri ve Batı Balkanların AB açısından önemini, AB'nin tarihsel gelişim perspektifi doğrultusunda analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Genişleme Süreci, Batı Balkanlar, Çevreleme Politikası

Abstract

The European Union has continued its enlargement policies since its establishment to the present day by gathering economic power around the international system and increasing the welfare level of the member states and therefore became a major power with the member states of the Union. The EU, which holds economic power, has recently had the opportunity to meet the Great Depression with the decision of Britain to leave the union. Faced with the Great Depression, the EU fell into the crisis, thinking about how to get out of the crisis, the fifth enlargement act of 2008 economic crisis, terrorist events in member states, irregular migration policies in Europe with the Arab spring and refugee problem, rising right-wing policies in the member states and the EU's concern as a result of Russia's expansionist policy across the Balkans have led to great concern for EU. In particular, the increase in Russia's influence has awakened the Sleeping Beauty "EU", which led the Union to seek a new dynamism, and therefore the Western Balkan States were regarded as the gateway by EU. The Western Balkan States have geopolitical and geostrategic importance as well as historical and cultural importance for the EU. The influence of Russia, which has been conducting containment policy activities over the Balkans for years, has been broken to some extent with the EU's policy of enlargement of the Western Balkans. The EU had the opportunity to reconsider the dynamism and economic and political developments of the Western Balkans and accelerated its efforts in order to secure the Western Balkans to the assurance of the EU before it became a field of power struggle for more than one state. The aim of this study is to analyze the reasons that lead the EU to the Western Balkans and the importance of the Western Balkans for the EU in line with the EU's historical development perspective.

Keywords: European Union, Enlargement Process, West Balkans Containment Policy

Giriş

Avrupa Birliği kuruluşundan günümüze kadar uzanan süreçte genişleme politikalarını kurucu felsefesine dayanarak ilerletmeyi başarmış, uluslararası sistemde ekonomik gücü birliğin içerisinde toplayarak üye devletlerin ekonomik refah seviyelerini yükseltmiş, Birliğe üye olan devletlerin jeopolitik ve jeostratejik öneminden faydalanarak küresel ekonomik güç konumuna gelmiştir. Avrupa Birliği'nin, dünya sistemi içerisinde bugünkü konumunu elde etmesi kolay olmamıştır. Avrupa Birliği, evrimleşmesi aşamasında birden fazla sorunlar ile karşı karşıya kalmış olmasına rağmen; kurucu antlaşmalar, kurumsal değişimi öngören derinleşme politikaları ve yeni üye ülkeler kabulünü içeren genişleme süreçleri ile evrim süreçlerini tamamlamış bu politikalar doğrultusunda içerisine düştüğü sorunlu süreçlerden rahatlıkla çıkmıştır. AB'nin geçirdiği evrim süreçlerine bakıldığında; AB'nin bütünleşme çabalarına dinamizmi veren unsurlar olarak kurucu antlaşmalar, kurumsal değişim öngören derinleşme politikaları ve yeni üye kabulünü içeren genişleme süreçleri karşımıza çıkmaktadır. AB oluşum süreci içerisinde karşılaştığı sorunları bu politikaları yürürlüğe koyarak aşmaya çalışmıştır. Günümüzde AB, ekonomik kriz, terör tehdidi, Arap Baharı sonrası düzensiz göç ve mülteci sorunları, aşırı sağın yükselişe geçmesi, AB üye devletlerinin içerisinde milliyetçi söylemlerin yükselmesi, Brexit ve son zamanlarda ise Rusya'nın, Balkanlar'ı kapsayan yayılmacı politikaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmış durumdadır. Bu sorunların etkisi altında olan AB tekrar geçmişte yaşadığı ve içerisinden zor çıktığı duraklama dönemine girmiştir. Özellikle Rusya'nın 21. yüzyılda tekrar küresel aktörlüğe soyunup Balkanlar'a yayılmacı politika izlemesi AB ülkelerini tedirgin etmiştir. Bugün AB hem Rusya'nın Balkanlar'a yayılmacı politikasının önüne geçmek hem de yaşadığı duraklama sürecinden kurtulmak için Birliğe yeni bir dinamizm katmak amacıyla Batı Balkan ülkelerinin Avrupa bütünleşme sürecini destekleyerek bölgeye yönelik genişleme sürecini başlatmıştır. "Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikası; Yeni Dinamizm Batı Balkanlar" başlıklı, çalışmada öncelikle Avrupa Birliği'nin genişleme politikaları analiz edilerek, bu genişleme politikalarının AB'ye yeni bir dinamizm katıp katmadığı tartışılacaktır. Akabinde ise AB'nin Batı Balkan ülkelerine yönelik başlattığı bu genişleme sürecinin birliğe etkileri analiz edilecektir.

Avrupa Birliği'nin Kuruluş ve Genişleme Felsefesinde Din Kardeşliği ²

Avrupa'da bir birleşik devlet oluşturma fikri çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu düşüncelerin gelişimini VIII. yüzyıllara kadar götürebiliriz. VIII. yüzyıllarda Avrupa'da bir birleşik devlet oluşturulması fikrinin gelişiminde iki önemli olay etkili olmuştur; ilki güçlü Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıdır. Roma'nın yıkılmasıyla Avrupa'da yüzyıllar sürecek kargaşa ve kaos ortamı yaşanmıştır. Çünkü Roma'nın yıkılmasıyla Avrupa'da pek çok irili ufaklı devlet veya devletçikler kurulmuş ve bu devletler uzun süre birbirleri ile savaşmışlardır. Avrupadaki bu kaostan kral Şarlman ortaya çıkmış ve Şarlman parçalanmış Avrupa'yı tekrar Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu etrafında birleştirmeye çalışmıştır (Haas, 2009, s. 217). Bu doğrultuda kral Şarlman öncelikle Orta Avrupa'nın tamamında hâkimiyetini sağlamış ve daha sonra bu hâkimiyet ile yetinmeyerek, bütün Avrupa'yı ele geçirme planları yapmıştır (Nelson, 2014, s. 125-126). Fakat bu planın gerçekleşmesi kilisenin desteğini almadan zor görünmekteydi. Dolayısıyla Şarlman'ın Avrupa'nın tamamını hâkimiyeti altına alabilmek için Papa'nın desteğini alması gerekmektedir. Bu doğrultuda Şarlman Papa III. Leon'un desteğini almaya çalışmıştır. Papa III. Leon Avrupa kıtasında Hristiyanlığın hâkimiyeti için kilise ve siyasetin birlik içinde olması gerektiğine inanmış ve Kral Şarlman'ın destekçisi olmuştur. Böylelikle Papa'nın desteğini alan Kral Şarlman hem Roma İmparatorluğu'nun tacını giymiş, hem de Avrupalı devletleri siyasal, dinsel ve kültürel açıdan Roma İmparatorluğu'nun etrafında birleştirmiştir. Böylece Kral Şarlman ve Papa'nın girişimiyle birleşik Avrupa düşüncesinin temelleri atılmış oldu (Pfetsch, 1987, s.16).

Avrupa'da bir birleşik devlet oluşturma fikrinin gelişmesindeki ikinci olay ise Türklerin steplerden şehirlere inmesidir. Özellikle Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi ve İstanbul'u fethetmesi Hristiyan dünyasını rahatsız etmiştir. Türklerin Anadolu ve Balkanlar'a geçmesine müteakip dönemin Avrupalı ülkeleri, Türkler/Müslüman karşı kilisenin öncülüğünde Haçlı ordusunu oluşturarak etrafında birleşmişlerdir (Frederic, 2012, s. 57). IX. Yüzyılın sonlarında Haçlı ordusu etrafında toplanan Hristiyan dünyası Kudüs'ü kurtarmak, Türkleri Balkanlar ve Anadolu'dan atarak Yakın Doğu'yu ele geçirmeyi planlamışlardır. Bu planı ise Hristiyan Avrupa dünyası, özellikle Papa II. Urbanus Clermont, Batıdaki Hristiyanların doğudaki din kardeşlerini Türklerin ve Arapların baskısından ve zulmünden kurtarmak için savaşmaları gerektiği ve bu görevin ise kendilerine tanrı tarafından verilen şerefli ve kutsal bir görev olduğunu ifade eden sloganıyla gerçekleştirmek istemiştir. Ayrıca Papaya göre Doğuda Türklerle karşı verilen mücadeleyle İspanya'da Müslüman Araplara karşı sürdürülen savaş aynı derecedeydi. Kutsal toprak ve din kardeşliği gibi söylemlerle Papa II. Urbanus, Akdeniz ve çevresine uzun süredir hâkim durumda olan İslam'ın gücünü kırmayı (Demirken, 2017) ve Anadolu, Balkanlar ve Yakın Doğu'daki Müslüman Arap ve Türk tehdidini bertaraf etmeyi istiyordu. IX. ve XI. yüzyıllarda Hristiyanlık etrafında birleşen Avrupalı devletler (Haçlı Orduları) Türkler/Müslüman ve Araplar karşısında beklediklerini bulamamışlardır. Haçlı ordularının, Türkler karşısında yenilgiye uğraması sonucunda Avrupalı filozoflar, düşünürler ve şairler Avrupalı devletlerin düşmana (Türkler/Araplar) karşı aralarındaki iş birliğinin sadece askeri alanda değil, siyasi alana da entegre ederek geliştirmeleri gerektiğini vurgulamaya başlamışlardır. Avrupa'da bütünleşmeyi savunan, bütünleşme teorilerinin fikir babaları Avrupa'da temeli "Hristiyan kardeşliğine" dayalı bir birlik kurulmasını dillendiriyorlardı. Başka bir ifadeyle bütünleşme teorilerinin fikir babalarına göre; Avrupalı devletlerin Türklerle karşı sadece askeri alanda birleşmeleri yeterli olmayıp, aralarındaki ilişkilerin geliştirilerek siyasi alana da yaygınlaştırılması gerekmektedir. Düşünürlere göre Hristiyan topluluklar arasında ilişkiler ne kadar genişletilirse kendi aralarındaki sorunlar son bulur böylelikle Kutsal Roma İmparatorluğu tekrar canlandırılır ve Avrupa kıtasında Hristiyan merkezli tek yönetim sistemi kurulabilirdi. Bu doğrultuda Hristiyan kardeşliğine dayalı olarak Avrupa'da Birleşik Avrupa Devletler Topluluğu veya Avrupa Birliği kurma düşünceleri filozoflar, düşünürler ve şairler tarafından her dönem dile getirilmiştir.

² Çalışmanın bu bölümü 2018 yılında Efeakademi yay. tarafından yayınlanan "Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkiler" kitabından alınmıştır. "Avrupa Birliği Katılım Sürecinde Hristiyanlık Bir Faktör müdür?" 2018, ss.89-96.

Bu düşüncenin ilk fikir adamı İtalyan şair Dante'dir. Dante 1310 yılında yazdığı Monarchia adlı eserinde Hıristiyan kardeşliğine dayalı birlikten bahsetmektedir. Ayrıca Dante eserinde "Avrupa'da kültür birliği" fikrini savunmuş ve evrensel bir Monarşi kurulmasını önermiştir. Dante'nin önerdiği Monarşinin başında Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu bulunacaktı ve diğer hükümdarlar ise bu Monarşiye bağlı bulunacaktır(Canbolat,1998:71). Dante ile aynı dönemde yaşamış Fransız Pierre Dubois, 1306 yılında kaleme aldığı "De Recuperatione Terrae Sanctae" (Kutsal Toprakların Kurtarılışı) başlıklı eserinde Kudüs'ü Müslümanların elinden kurtarmak için Avrupalı Hristiyan devletler ve prenslikler arasında bir konsey kurulması ve Avrupalı devletlerin ve prensliklerin kendi aralarındaki sorunları bu konsey çerçevesinde çözmesini önermiştir. Ayrıca Dubois eserinde bu konseyin başında Fransa'nın bulunmasını dile getirmiştir(Çağrı,Karluk& Dural,2016:23).

15.yüzyılda Avrupa'da Hıristiyanlık değerlerini ön plana çıkartan bir diğer kişi Papa II. Puis'tir. Türklerin Avrupa'ya çıkmasıyla birlikte Hristiyan Avrupalı devletler kendilerini uzunca bir süre Türk tehdidi altında hissetmiştir(Helmrath,2017). Avrupa'daki Türk tehdidi algısı 1450'li yılların sonlarında Papa II. Puis'in Avrupalı Hristiyan devletlerinin Türklere karşı birleşme çabasına sahne olmuştur(Konrad,2017-Mertens,1997:41). Çünkü bahsedilen dönem Osmanlı Devleti'nin zaferden zafere koştuğu dönemdir. Papa II. Puis ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişini durdurabilmek amacıyla Haçlı ordusunu kurmak adına çok çaba sarf etmiş, fakat başarılı olamamıştır. Papa II. Puis'in bu çabası Türklerin fütuhatını engelleyememiş ve istenilenin aksine Türkler, Avrupalılar için her geçen gün daha da büyük bir tehdit oluşturmuştur.

17. yy. sonlarında ise Fransız Emiri Cruce "Söylevler" (*Nouveau Cynee*) başlıklı eserinde Avrupa'da aynı değeri benimsemiş devletlerin büyükelçilerinden oluşan Avrupa Konseyi'nin kurulmasını önermiştir. Cruce'nin aynı değer olarak ifade ettiği şey, Hristiyanlık değerleri ve kültürüdür. Cruce bu değerler etrafında birleşmede zorluk çıkartan devletlere karşı askeri güç kullanılması gerektiğini eserinde savunmuştur(Majer,2014:50). Aynı dönem yaşamış İngiliz William Penn(1693) ve Fransız, Abbee de St. Pierre(1713) kaleme aldıkları eserlerinde Hıristiyan devletler arasında bir üst örgütlenmeden bahsetmektedirler. William Penn, "Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme" adlı eserinde Avrupa'da barış ve istikrarın sağlanabilmesi için Avrupa Parlamentosunun kurulmasını ve bu parlamentoya Rus ve Osmanlı temsilcilerinin de katılmasını önermiştir(Mor,2010:1). Abbee de St. Pierre *Avrupa'da Kalıcı Barış Tasarısı* adlı eserinde Hıristiyan Avrupalı devletlerin örgütlenmesini savunmuş ve bu doğrultuda 24 Hristiyan devletten oluşan La Haye merkezli bir senatonun kurulmasını ve bu senatonun emrine ise düzenli bir ordunun verilmesini önermiştir(Ağır,2010:1). St. Pierre'nin önerisinde Müslümanlara yer verilmemiştir(Çakmak,2005:14).

Aydınlanma çağının düşünürlerinden J. J. Rousseau Avrupa'da savaşların son bulması ve barışın tesisi için Avrupalı devletler arasında ulus üstü bir yapının kurulması gerektiğini savunmuştur. Rousseau'nun ulus üstü olarak belirttiği sistem Avrupalı devletler arasında federal bir birlik kurulmasıdır. Ayrıca Rousseau'nun önerdiği "federal birlik", üye devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamak amacıyla yaptırım gücüne de sahip olacaktır(Canbolat,1998:69-70). Alman düşünür Immanuel Kant ise 1795 yılında yazdığı Ebedi Barış Üzerine adlı eserinde ortak değer ve ilkelere saygılı devletler arasında ulus üstü niteliğe sahip Avrupa Birleşik devletleri kurulması fikrini savunmuştur(Çağrı,2013:3). Ayrıca Immanuel Kant birliğe üye olan devletlerin aralarındaki sorunları hukuka dayalı yöntemlerle çözmesi gerektiğini önermiştir. Immanuel Kant'ın bu fikri 1849 yılında Fransız yazar Victor Hugo tarafından da desteklenmiştir. Victor Hugo Avrupa kardeşliğine inanmış bir kişidir. Bu doğrultuda "ABD nasıl yeni bir dünyayı taçlandırdıysa, bir gün gelecek Avrupa Birleşik Devletleri de eski dünyayı süsleyecektir..." açıklamasını yapmıştır. Avrupa kardeşliği çerçevesinde *Avrupa Birleşik Devletleri fikrine inanan* Victor Hugo bu düşüncelerinin hayata geçirilebilmesi için Avrupa Birleşik Devletleri adında dergi çıkartarak birlik oluşturulması için çalışmalar yapmıştır(Frank,1987:18). 19. yüzyılın bir diğer ismi ise Fransız Sosyolog Saint Simon, Avrupa'ya tek parlamentolu ve tek yönetimin hâkim olduğu ortak dış politika ile ekonomik ve kültürel politikaların uygulandığı federal bir yapı kazandırılması gerektiği önermiştir. Saint Simon eserlerinde 1800'lerin başlarında Napolyon'un bile kendi düşünceleri çerçevesinde hareket ettiği, fakat

Avrupa'da tek parlamento ve tek yönetimin hâkim olması gerektiği düşüncesine İngiltere'nin karşı olması nedeniyle Napolyon'un savaşmak zorunda kaldığını belirtmektedir. Saint Simon çalışmalarında ortak değer ve düşünceler çerçevesinde "Birleşik Avrupa Devletleri" birliğinin kurulmasını savunmuştur(Walter,1998:20-23).

Yukarıda verilen şair, yazar ve düşünürlerin vermiş olduğu örneklerden de anlaşılacağı üzere, XX. yüzyıla kadar filozoflar ve şairler tarafından dillendirilen Avrupa Birliği veya Avrupa Birleşik devletleri fikrinin Hristiyan kardeşliği üzerine inşa edildiği görülmektedir. Her ne kadar uzunca bir süre Avrupa'da bir birlik kurulmasına dair fikir ve öneriler sunulmuş olsa da, bu fikirler sadece düşüncede kalmış, Avrupa'daki güç mücadelelerini ve savaşları durduramamıştır. Çünkü bu düşünceler şairler, filozoflar ve zaman zaman din adamları tarafından savunulmuş ancak devlet adamları ve siyasetçiler, ulusal çıkarlar ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri için bu fikirleri benimsememişlerdir.

XX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da ulus üstü bir yapı oluşturulması fikri Kont Richart Coudenho ve Kallergi, Aristide Briand, İtalyan Altiero Spinelli, Jean Monnat, George Marshall gibi siyasetçilerden gelmiştir. Her ne kadar siyasetçiler direk Hıristiyanlığa vurgu yapmamış olsalar da, bu kişiler Avrupa'nın ortak değer ve kültürünü ön plana çıkartmışlardır. Dolayısıyla bu düşüncelerin bugünkü AB'nin genişleme politikalarına etkisi yoktur dememiz yanlış olur. Çünkü AB üyesi ülkelerin vatandaşları, bilim adamları ve siyasetçileri birliğin Hıristiyan kardeşliğine dayalı bir Birlik olduğu düşüncelerini son zamanlarda sık sık dile getirmektedirler. Ayrıca AB'deki aşırı sağın yükselmesi ve ırkçı eylemlerin artmasının bu düşüncelerin dışa aktarılmasının sonucu olduğunu ifade edebiliriz.

Avrupa Birliği'nin Genişleme Politikaları ve Amaçları

Temeli din kardeşliği üzerine inşa edilen ve XX. yüzyılın ortalarında bir barış projesi olarak gelişen Avrupa Birliği, kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte 6 genişleme süreci yaşamıştır. Bu genişleme dalgalarına bakıldığında AB'nin birliğe üye olmak isteyen ülkede aradığı ilk şart ülkenin Avrupa kıtasında olmasıdır. İkincisi ise birliğe üye olmak isteyen ülkenin ortak değere ve tarihe sahip olması gerekmektedir. Burada ortak değer olarak ifade edilen demokrasi, insan hakları vs. bunun yanında birliğe katılmak isteyen aday ülkenin dini bakımında da aynı duygu ve düşünceye sahip olması gerekmektedir. Üçüncüsü ise AB, birliğe katılmak isteyen ülkenin stratejik önemine bakmaktadır. Yukarıda ifade edilen çerçevede AB'nin genişleme sürecine bakıldığında, AB ilk genişlemeyi 1972 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile yapmıştır. Bu ülkeler içerisinde özellikle İngiltere, AB için önem arz etmekteydi. Bilindiği üzere İngiltere, 1940'lı yılların sonlarında Sovyet Rusya'nın, Avrupa kıtası üzerinde baskısını artırması neticesinde Fransa ve Benelux ülkeleri ile 17 Mart 1948 tarihinde ekonomik ve askeri iş birliğini içeren Brüksel antlaşmasını imzalamıştır. Bu oluşum sonrası İngiltere, 1952 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu(AKÇT) oluşturulurken bu oluşumu desteklemesine rağmen AKÇT'nin kurucu üyesi olarak topluluğa katılmamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasının hemen ertesinde İngiltere, uluslararası sistemde ekonomik gücü etrafında toplayabilmek ve Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) ile rekabet edebilmek için Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin(EFTA'nın) kurulmasına öncülük etmiştir(Karluk,2011:85). Fakat İngiltere EFTA'dan umduğunu bulamamıştır. EFTA'dan umduğunu bulamayan İngiltere yönünü AET'ye çevirmiştir. Bu doğrultuda İngiltere AET'ye dâhil olabilmek için büyük çaba sarf etmiştir. Fakat Fransa İngiltere'nin AET politikasına karşı çıkarak dönemim Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle 1962-1968 yılları arasında Londra'nın AET üyeliğini bloke etmiştir. Fransız Cumhurbaşkanı De Gaulle'nin İngiltere karşıtlığı topluluk içerisinde uzun bir süre siyasi krize neden olmuştur. AET içerisindeki bu siyasi kriz ancak 1969'da De Gaulle'nin istifa etmesi ve İngiltere'de iktidarın değişmesi ile son bulmuştur. İki ülkede iktidarın değişmesi ile birlikte İngiltere, Danimarka ve İrlanda topluluğa ilk katılan ülkeler olmuştur. Bu genişleme ile AET hem topluluk içerisindeki siyasi krizi çözmüş hem de Sovyet tehdidine karşı güçlenmiştir. Ayrıca İngiltere ile birlikte AET'ye katılan diğer ülkeler ile birlikte topluluk ailesinin sayısı artmış ve topluluk yeniden şekillenerek yeni politik alanların önünü açmıştır.

AET'nin ikinci ve üçüncü genişleme dalgası 1 Ocak 1981 ve 1 Ocak 1986 tarihlerinde Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in topluluğa dâhil edilmesi ile gerçekleşmiştir. Peki, AET Yunanistan'da hem siyasi hem de ekonomik sıkıntılar olmasına rağmen neden Atina'yı topluluğa dâhil etmek istemiştir? Yunanistan'ın üyeliği hususunda AET'nin hem stratejik hem de toplumsal olarak olaya yaklaştığını belirtebiliriz. Stratejik olarak bakıldığında Yunanistan'ın AET'ye dâhil edilmesi ile topluluğun sınırları güneye- yani Akdeniz'e doğru genişlemiştir. Böylelikle AET'nin hem Akdeniz'deki sınırları hem de yayılma alanı genişletilmiş oldu. Diğer taraftan AET Yunanistan'ın üyeliğini duygusal nedenlerle çok istemiştir. Çünkü Yunanistan demokrasinin beşiği ve eski Antik Yunan medeniyetinin tarihteki izlerini barındırıyordu. AET ise o dönemler Avrupa medeniyeti için bir dayanak aramaktaydı. AET Yunanistan'ı topluluğa dâhil ederek Avrupa kültürünü, Yunan kültürü ile zenginleştirmeyi hedeflemiştir. Başka bir ifade ile AET gerek siyasal gerekse ekonomik olarak iyi olmayan Yunanistan'ı topluluğa dâhil ederek hem Atina'da hem de topluluk içerisinde sağlam ve kalıcı bir demokratik sistemi inşa etmeyi hedeflemiştir. Atina'nın 1981 yılında AET'ye dâhil edilmesi sonucunda hem Yunanistan siyasi ve ekonomik kazançlar elde etmiş, hem de AET sağlam bir demokrasi ağı inşa etmiş oldu.

AT üçüncü genişleme dalgasını 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'i topluluğa dâhil ederek gerçekleştirmiştir. Fakat AT üyesi ülkeler, İspanya ve Portekiz'i topluluğa dâhil etmeden önce bu ülkelerin üyeliğe kabul edilip edilmeyecekleri hususunda çok sert tartışmışlardır. Örneğin, AT üyesi ülkeler, İspanya ve Portekiz'in topluluğa tarım ve işçilerin serbest dolaşımı konularında büyük yük getireceğini ileri sürmüşlerdir. Fakat uzunca süren tartışmalardan sonra AT bu iki ülkeyi jeopolitik açıdan değerlendirerek İspanya ve Portekiz'in üyeliğini onaylamak zorunda kalmıştır. Hatta AT bu genişleme dalgası sonrasında kurucu antlaşmada reform yapılmasını öngören Avrupa Tek Senedi'ni imzalayıp hayata geçirmiştir. Zira AT, bu genişleme süreci ile hem üye devlet sayısını arttırmış hem de yapılan reform hareketleri ile topluluğun derinleşip gelişmesini sağlamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile komünizm yıkılmış ve savaşın simgesi olan Berlin Duvarı yıkılarak Doğu ve Batı Almanya birleşmiştir. Bu birleşme ile her ne kadar AB'nin üye sayısında bir değişiklik olmasa da birliğin nüfusu artmıştır. Bu defacto birleşme ile Avrupa Birliği'ndeki Sovyet Rusya'nın etkisi kırılmış ve birlik rahat bir nefes almıştır.

Avrupa Birliği dördüncü genişleme sürecini Güney Avrupa ülkelerine kıyasla ekonomik olarak daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumları ile daha iyi işlediği Kuzey ülkeleri Avusturya, İsveç, Finlandiya ile gerçekleştirmiştir (İKV, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=281>, 15.09.2019). Birliğin ortak para birimi "Avro"ya geçmeye çalıştığı ve genişlemenin AB'nin gelişiminde önemli bir araç olarak görüldüğü bir dönemde zaten "Avrupalı" olarak addedilen bu ülkelerin başvurusu Belçika'nın olumsuz tavrına rağmen olumlu karşılanmıştır (Ercan, 2018, s. 57). Avrupa Birliği'nin bu genişlemesi Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesi ve daha sonra buna bağlı olarak Soğuk Savaş boyunca devam eden gelişmeler ile ilgilidir, şeklinde ifade edilirse yanlış olmaz herhalde. Çünkü 11 Mart 1938 tarihinde Hitler'in emrindeki Alman orduları Avusturya'yı ilhak ederek Viyana'yı Almanya ile birleştirmiştir (Ekinci, 2018, s.1615). Bu ilhak üzerine Sovyet Rusya 1955 yılında Avusturya'nın egemenliği tekrar tesis etmek için hazır olduğu belirtmiştir. Sovyet Rusya'nın bu girişimi karşısında Avusturya'nın daimi tarafsızlığı kabul etmesi ile birlikte taraflar arasında Nisan 1955'te Moskova Deklarasyonu imzalanmıştır. Moskova Deklarasyonu'na bağlı olarak Avusturya tarafsızlığını onaylayarak kendi anayasasında da yer vermiştir. Bağımsız ve demokratik Avusturya'nın yeniden inşasını öngören bu bildirge bağımsızlık, insan hakları, Avusturya'yı Nazilerden ayırma ve tazminat gibi konuları içermektedir. Avusturya'yı tarafsızlaştıran 15 Mayıs 1955 tarihli Devlet Antlaşması'nın 1. Maddesi; "*Müttefik devletler ve ortakları Avusturya ve Almanya arasında siyasi veya ekonomik birlik kurulmasının yasaklandığını beyan ederler. Avusturya bu çerçevedeki sorumluluklarını tamamıyla kabul ederek ne şekilde olursa olsun Almanya ile siyasi veya ekonomik birliğe girmekten kaçacaktır. 2. Madde ise böyle bir birleşmeyi önlemek için Avusturya, doğrudan veya dolaylı da olsa siyasi ve ekonomik bağımsızlığını veya toprak bütünlüğünü zedeleyecek ya da Almaya ile siyasi veya ekonomik birliğe yol açabilecek hiçbir anlaşma imzalamayacak, faaliyet göstermeyecek veya önlem almayacaktır*" (Karluk, 2011, s.

94-95). Belçika yukarıda ifade edilen nedenlerden ötürü Avusturya'nın birliğe üye olamayacağını ileri sürerek karşı çıkmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Birliği, Belçika'nın çekincesinin ortadan kaldırılması için komisyon oluşturmuştur. Oluşturulan komisyon Avrupa Konseyi'ne raporunu sunmuştur. Komisyon raporunda; Belçika'nın ileri sürdüğü gerekçelerin ciddi bir sorun olmadığını belirtmiş, eski defterlerin tekrar tekrar açılıp gündeme getirilerek, birliğin önünün kapatılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu rapor doğrultusunda Belçika çekincesini kaldırmış Avusturya, Finlandiya ve İsveç 1 Ocak 1995'te AB üyesi olarak birliğe katılmıştır (Ercan, 2018, s. 58). Böylelikle hem AB'nin sınırları Kuzey ve Orta Avrupa'yı kapsayacak şekilde genişlemiş hem de birlik küresel güç olma yolunda önemli bir yol kat etmiştir. Ayrıca bu genişleme sonrası AB bir önceki genişleme sürecinde olduğu gibi kurucu antlaşmada reform yapmış ve 1997 yılında imzalanan, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile derinleşme ve gelişme hususunda ciddi adımlar atmıştır. Bu çerçevede AB, 1 Mayıs 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile AB vatandaşlığının ulusal vatandaşlığın üstünde olmayacağını ifade edilmiştir. Ayrıca Amsterdam Antlaşması ile Ortak karar alma mekanizmasının kapsamı, Avrupa Para Sistemi, İstihdam yaratma, fırsat eşitliği, halk sağlığı, sahtecilik, şeffaflık ve veri güvenliği gibi konuları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Ayrıca Amsterdam Antlaşması ile insanların serbest dolaşımı, sığınma ve göç konuları (Europäische Union, <https://europa.eu/europeanunion/sites/europaeu/files/docs/>, 12.08.2019). Ek bir madde ile kurucu anlaşmaya dâhil edilmiştir.

Avrupa Birliği 1 Mayıs 2004 tarihinde Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya, Estonya, Malta ve GKRY, 1 Ocak 2007 tarihinde Bulgaristan ve Romanya'yı birliğe üye yaparak beşinci genişlemeyi gerçekleştirecektir. Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde başlatılan bu sürece öncelikle kurucu üyelerin pek çoğu karşı çıkmış ve hatta AB bu süreç içerisinde ikiye ayrılmıştır. Karşı çıkan üye devletlerin gerekçeleri Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokrasi ve ekonomik bakımından oldukça AB standartların gerisinde olduğunu ve bu ülkelerin birliğe uyum sağlamaları AB'ye büyük külfet yükleyeceğini ileri sürmüşlerdir. Destek olan diğer grup ise Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliği yükleyeceği külfetten ziyade bu grup durumu kültürel ve stratejik olarak değerlendirmiş ve aynı kültüre sahip Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin komünizmin etkisinden kurtararak Avrupa ailesine kazandırma tezini savunmuşlardır. Başka bir ifade ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe üyeliğini savunun ülkeler Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin öncelikle birlikte ilişkilerini sağlanması gerektiği ve sonrasında da bu ülkelerden Avrupadaki siyasi ve ekonomik sistemi kabul etmeleri ve kendi sistemlerini hızla uyumlu bir hale dönüştürmelerini beklenmekteydi (Dinç, 2011, s.223). Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılım dilekçeleri AB tarafından kabul edilmiştir. AB tarafından katılım başvuruları kabul edilen aday ülkeleri Kopenhag kriterleri çerçevesinde değerlendirilerek birliğe uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Fakat aday ülkelerden bazıları kriterleri yerine getirmeden, yani AB'ye uyum sağlamadan birliğe 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olmuşlardır. Her ne kadar 1 Mayıs 2004 tarihli genişleme bugün birlik içerisinde önemli sorunlara neden olmuş olsa da genişlemeye stratejik ve jeopolitik açıdan bakıldığında AB, bu genişleme ile önemli kazanımlar elde etmiştir diyebiliriz. AB'nin kazanımları şu şekilde ifade edilebilir; Birinci olarak, Akdeniz, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan 2004 ve 2007 genişleme dalgasını bugün her ne kadar Avrupadaki her türlü siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların nedeni olarak gösterilmiş olsa da, bu genişleme süreci AB için büyük bir başarı olmuştur. Daha önceki genişleme süreçlerinde olduğu gibi AB'nin 2004 ve 2007 yıllarındaki genişleme politikası ile Avrupa kıtasındaki barış, istikrar ve demokrasi alanı genişletilmiş; pazar alanı büyütülerek yeni iş olanakları yaratılmıştır. Böylelikle küresel düzeyde AB'nin ekonomisi daha da güçlenmiştir. Bugün geniş iç Pazar ve güçlü ekonomisi ile AB, küresel sistemin en önemli ve büyük ekonomi alanını elinde bulundurmaktadır. Bu geniş ekonomi alanı ise Avrupa'nın refahını yükselttiği gibi AB'nin küresel sistemdeki rekabet gücünü artırmıştır. İkinci olarak AB, Yunanistan'ın yanında Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeleri birliğe dâhil ederek hem birliğin Balkan coğrafyasındaki sınırını genişletmiş hem de birliğin bölgedeki etkisini artırmıştır. Başka bir ifade ile Yunanistan'ın birliğe sağladığı avantajla AB hem ilgisini bölgeye yönlendirmiş, hem de bölge ülkelerine hamilik yaptığı imajını tüm dünyaya yaymıştır. AB'nin bu genişleme dalgasıyla sadece Karadeniz'e kıyası olmakla kalmamış aynı zamanda da AB hiç olmadığı kadar kendini

bölgede ciddi sorumluluk altına sokmuştur. Ayrıca AB, Balkan coğrafyasındaki Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeleri olası Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri baskısı karşısında birliğin çatısı altında koruma altına almış oldu. Bu genişleme dalgası sonucunda AB, kendi iç politikasında da ciddi değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır. Örneğin Lizbon Anlaşması ile AB, anayasa, demokrasi, insan hakları, güvenlik, birlikten ayrılma, istihdam, ortak dış politika gibi konularda küresel güç yolunda önemli adımlar atmıştır.

AB'nin Yeni dinamizmi Batı Balkanlar "Balkanizm"

AB, Beşinci genişleme dalgası sonrası 2008 ekonomik krizi, pek çok üye devlette yaşanan terörist eylemler, Arap Baharı ile Avrupada yaşanan düzensiz göç ve mülteci sorunu, Brexit, aşırı sağın yükselişi, popülist politikalar ve Rusya'nın Balkanlarda artan etkinliği gibi küresel sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Özellikle aşırı sağ politikalar, İngiltere'nin birlikten ayrılma çabası ve mülteci sorunu, AB'yi ciddi sıkıntılara sokmuş ve birliğin ilerleyişini durdurmuştur. Bilhassa Rusya'nın Balkan coğrafyası üzerinde etkinliğini arttırması AB'yi yeni arayışlara sevk etmiş, 2017 ve 2018 yılları arasında AB'nin Batı Balkan ülkelerinin birlikle bütünleşme konusunu gündemine almasına neden olmuştur. Böylelikle AB hem Balkanlar'da oluşması muhtemel olan Rusya etkisini kırmak hem de birliğe yeni bir dinamizm kazandırmayı hedeflemiştir.

Son dönem AB'nin Batı Balkanlar politikasına bakıldığında, birlik 2014 yılı itibariyle Almanya Şansölyesi Merkel'in ön ayak olduğu ve yılda bir kez olmak üzere düzenlenen Batı-Balkanlar Zirvesi³ düzenlenmektedir. AB'nin 2014 yılından itibaren düzenlediği bu zirvelerin asıl amacının Batı Balkan ülkelerini birlik politikalarına uyumlu hale getirerek entegre olmasını sağlamaya çalışmak olduğunu söyleyebiliriz. Bu zirvelere Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ, AB'nin önde gelen ülkelerinin temsilcileri ile AB kurumlarının temsilcileri katılmışlardır. 2017 yılında düzenlenen Batı Balkanlar Zirvesi'nde Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un yaptığı konuşma oldukça dikkat çekicidir. Macron konuşmasında, AB'nin çok yavaş ve çok verimsiz olduğunu ifade etmiş akabinde de Avrupa'yı kendi içinde güçlendirmek ve AB'ye yeni bir rota belirleme amacıyla hazırladığı önerileri sunmuştur. Macron'un önerisinde, öncelikle NATO'dan bağımsız ortak bir "Avrupa Savunma Gücü'nün" oluşturulması, sınırların güçlendirilmesi, sığınma süreçlerinin hızlandırılması, ortak tarım politikası ve dijital teknolojide başarıyı artırmak amacıyla bir Avrupa kurumu kurulması gibi fikirlere yer vermiştir. Ayrıca Macron, AB üyesi devletlere seslenerek, AB'nin Batı Balkan ülkelerine kapılarını açması gerektiğini vurgulamıştır. Macron konuşmasında eğer AB sırtını Batı Balkan ülkelerine dönerse bu ülkelerin rahatlıkla Türkiye ve Rusya'nın etkisi altına girebileceklerini belirtmiştir. Macron'un konuşmasından sonra 2018 Şubat ayında AB hızlıca Batı Balkan ülkelerinin AB'ye uyumlaştırılması çerçevesinde Batı Balkanlar'la güven veren bir genişleme perspektifi ve AB ile ilişkilerin artırılması" stratejisini hayata geçirmiştir. Aynı yılın Nisan ayında AB Komisyonu, Makedonya ve Arnavutluk ile katılım müzakerelerine başlaması yönünde tavsiyede bulunmuştur. 2018 Mayıs ayında düzenlenen Batı Balkanlar Zirvesi'nde Avrupa Parlamentosu başkanı Antonio Tajani stratejik olarak Sırbistan ve Karadağ'ın, AB'ye üyelik için en yakın iki ülke olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca aynı zirvede Avusturya, Almanya ve İngiltere Başbakanları yaptığı konuşmada Batı Balkan ülkelerinin önemini vurgulayarak birbirleri ile sorunları olan Batı Balkan ülkelerinin hızlıca aralarındaki sorunu çözmelerini istemişlerdir. Özellikle Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz, Batı Balkan ülkelerinin tarihsel ve kültürel önemini vurgulayarak bölgenin sadece coğrafi olarak değil, aynı zamanda duygusal olarak da Avrupa'nın bir parçası olduğunu belirtmiştir (Özgen,2019). Avusturya Başbakanı'nın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Avusturya geçmişteki Balkanlar'a yayılma politikalarını hale devam ettirmek istediği görülmektedir. Fakat Avusturya Batı Balkanlar'da nüfus kurma politikasını birlik üzerinden yapılmasını önermektedir.

3 Bu zirveler sırasıyla, 2014'te Berlin, 2015'te Viyana, 2016'da Paris, 2017'de Trieste ve 2018'de Londra ve 2019'da Berlin Zirveleridir.

2019 Nisan ayında Berlin'de düzenlenen Batı Balkanlar Zirvesi'nde ise her ne kadar Batı Balkan ülkelerinin bir-biri arasındaki anlaşmazlıklar ve Batı Balkan ülkeleriyle, AB arasında iş birliği üzerinde durulmuş olsa da asıl konunun Avrupa'nın güneydoğu kanadında büyük güçlerin nüfuz için verdiği jeostratejik mücadele olduğunu belirtebiliriz. Ayrıca aynı zirvede Avrupalı liderler Bosna-Hersek'te hükümet kurulamaması, Sırbistan'da Cumhurbaşkanı Aleksandar Vucic'in protesto edilmesi ve Arnavutluk'ta yükselen milliyetçilik üzerinde durmuşlar ve bu sorunlara çözüm bulunamaz ise Batı Balkanlar'da durumun kötüleştiği uyarısında bulunmuşlardır. Aynı zirvede, durumu kötüleşen Balkan ülkelerinin ancak Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan ve Çin gibi ülkeleri bölgeye yönleneceğini ve bu ülkelerin kolaylıkla bölge ülkelerini etkisi altına alabileceği mesajını vermişlerdir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılıyor ki Çin, Rusya, Türkiye, Suudi Arabistan gibi ülkelerin Balkanlar'ın batısında etkisini artırması ve bu ülkelerin etkilerini daha da artırma çabaları Avrupa ülkelerini endişelendirmektedir. Son dönemlerde Çin'in Güneydoğu Avrupa ülkelerinde önemli yatırımlar yapması AB'nin dikkatinden kaçmamıştır. Bilhassa Çin'in liman ve maden işletmeleri ile köprü, demiryolu yapımı gibi altyapı projelerini desteklemesi Çin'in bölgedeki ekonomik nüfuzunun yanı sıra siyasi ağırlığını da artırmaktadır. Bölgede etkinliğini arttıran Çin'in yanında Rusya ve Türkiye'de alternatif aktörler olarak görülmektedir (Deutsche Welle, 2019). Rusya'nın bölgedeki en önemli hedeflerinin başında bölgede etkisini artırarak bölge ülkelerinin NATO gibi Batı örgütlerine üyeliğini engellemektir. Böylelikle Rusya, Balkanlar üzerinden hem Avrupa'yı çevrelemiş olacak hem de Avrasya politikası için önemli bir adım atmış olacaktır. Rusya bu hedefini hayata geçirebilmek için Sırbistan, Makedonya, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi sorunlu ülkelerdeki milliyetçi partileri ve aşırı sağcı kesimleri destekleyerek etki kurmaya çalışmaktadır. Başka bir ifade ile Rusya, Batı Balkanlar'daki küçük ülkelerde bulunan milliyetçi ve aşırı sağcı kesimleri destekleyerek bu grupları kendi etkisi altına alıp Avrupa karşıtlığını artırarak yüzyıllardır planladığı hedefine ulaşmayı amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti 1912'de Balkan Savaşları'nın kaybedilmesi sonucunda, yüzyıllar boyunca kültürünü ve medeniyetini nakşettiği Balkan topraklarından çekilmiştir. 1990 yılından itibaren Batı Balkanlar'ın öneminin artmasıyla Türkiye Cumhuriyeti bölgeye geri dönmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin bölgeye yeniden yönelmesine neden olan faktör ise 1980 sonrasında Balkanlar'da yaşanan büyük dönüşüm, yani bölgedeki sosyalist rejimlerin çökmesi ve eski sosyalist ülkelerin kapitalizme geçiş yapmaları olmuştur. Türkiye her ne kadar 1990 sonrası bölgeye dönüş yapmış olsa da Türkiye'nin kendi içerisinde yaşadığı sorunlardan dolayı Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa gibi başarılı olamamıştır. Fakat Türkiye'nin bölgeye yönelmesi başta Yunanistan olmak üzere AB üye ülkelerini endişelendirmiştir. Çünkü Türkiye'nin Balkanlara yönelik gerçekleştirdiği ekonomik, politik, askeri ve kültürel açılımlar AB ve Yunanistan'da "Türk-Müslüman ittifakı tarafından çevrelenme" korkusu yaratmıştır (Sancaktar, 2019).

Çevrelenme endişesi ile AB 2014 ve özellikle 2017 yılından itibaren Batı Balkan ülkelerini birliğe entegre etmeye çalışmaktadır. AB'nin bu çabasının veya politikasının Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe üye yapılmak istemesiyle örtüşüğünü belirtebiliriz. Beşinci genişleme dalgasıyla AB, Rusya'nın etkisindeki merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini önce birlik ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurdurup daha sonra bu ilişkileri derinleştirip bu ülkeleri birliğe üye olarak kabul etmiştir. Böylelikle AB, bölgeyi Rusya'nın çevreleme politikasından kurtardığını söyleyebiliriz. AB, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinde uyguladığı stratejinin Batı Balkanlar stratejisi ile benzer özellikler taşıdığını ifade edebiliriz. AB, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ gibi Balkan ülkeleri ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmuş bu sayede Avrupalı değerleri bölgede yerleşik hale getirmeyi amaçlamıştır. Böylelikle AB hem Güneydoğu Avrupa'nın güvenliğini sağlayabilecek hem de Güneydoğu Avrupalılaştırmış olacaktır. Başka bir ifade ile AB hem güneydoğu sınırını Avrupalılaştırmış olacak hem de sınırındaki Çin, Rusya ve Türkiye gibi ülkelerin tehdidinden kurtulmuş olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Temelleri Hıristiyan din kardeşliği üzerine atılan ve bir barış projesi olarak doğan Avrupa Birliği kurulduğu günden itibaren Avrupa'da hem barışı hem de istikrarı sağlamıştır. AB kurulduğu günden itibaren içerisinde bulunduğu krizlerden kendini revize ederek ıkılmayı başarmıştır. AB'nin içinde bulunduğu krizlerden başarı ile çıkmasında etkili olan faktörlerin başında birliğin genişleme ve derinleşme politikalarının etkili olduğunu ifade edebiliriz. Bu erevede AB kurulduğu günden bugüne kadar geçirdiği süreçte pek çok kez kendini revize etmiş ve defacto birleşme ile toplam 6 genişleme süreci yaşamıştır. 1952–1987 yılları arasında AB ekonomik entegrasyon sürecini başarıyla tamamlamıştır. 1993 Maastricht Antlaşmasıyla birlikte AB, ekonomik entegrasyonun yanında siyasi entegrasyon sürecini de başlatmıştır. Siyasi entegrasyon çerçevesinde Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış Politika ile İçişleri ve Hukuk alanında iş birliği başlıklarında yeni bir yapı tanımlanmıştır. 1997 Amsterdam Antlaşması ile Avrupa vatandaşlığı ve AB vatandaşlığı kavramlarını yürürlüğe koymuştur. Ayrıca Amsterdam Antlaşması ile AB karar alma mekanizmaları hususunda değişikliğe giderek Avrupa Parlamentosu'nun yasamadaki yetkisini arttırmıştır. 2003 Nice Antlaşması ile AB, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu'ndaki üye ülkelerin oy dağımları ve Avrupa Komisyonu üye sayıları 1 Mayıs 2004'te birliğe yeni katılacak ülkeleri de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 2007 Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların giderilmesi ve birliğin daha demokratik ve etkili işleyen bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir. Akabinde de AB belirlediği hedef doğrultusunda birliğin işleyişi, ortak karar alma sürecinde, birliğin daha fazla demokratikleşmesi, üye ülkelerin birlikten ayrılması ve yasama sürecinde kapsamlı değişiklikler yapmıştır.

Yarım yüzyıl boyunca gerçekleşen derinleşmenin yanında AB, yeni yeleri de birliğe kabul ederek derinleşen bir bütünleşmeyi sürdürmüştür. Bu iki süreci AB çoğunlukla birbirlerine paralel gerçekleştirmiştir. Artan üye sayısı, gelişiminin en başından itibaren Avrupa bütünleşmesinin bir parçası olmuştur. şunu da belirtmekte fayda var ki, AB'de her genişleme sürecinin başında krizler yaşanmıştır. Fakat AB'nin her bir genişlemeye stratejik yaklaşması neticesinde yaşanan krizler çözüme kavuşturulmuştur. Bu genişleme süreçleri AB'ye her defasında yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Dolayısıyla AB'nin genişleme stratejisi, AB'nin geleceğe yönelik yapılanması ve birliğin yeniden şekillenmesinde özel bir önem taşımaktadır. Çünkü AB, tüm Avrupa lkelerinin dâhil olduğu güçlü bir kıta rgt kurarak küresel sistemde güçlü bir aktör olmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda AB gerçekleştirmiş olduğu genişleme süreçlerinde aday ülkelerin şu özelliğine bakmıştır; aday ülkenin jeopolitik konumu, kültürü, tarihi ve aday ülkenin AB'ye siyasi, ekonomik ne gibi getirisi olacak? AB'nin bugüne kadar gerçekleştirdiği genişleme politikalarına ve bu politikaların hedeflerine bakıldığında, AB'nin aday ülkenin yu-karıda belirtilen kriterleri taşıyıp taşımadığını dikkate aldığı görülmektedir.

Son dönemlerde, özellikle 1 Mayıs 2004 genişlemesinden sonra AB'de ciddi bir duraklama dönemi yaşanmaktadır. AB'nin duraklamasına neden olan olaylar ise şunlardır;

- 1) Bitmek bilmeyen 2008 ekonomik krizin etkileri
- 2) AB yesi ülkelerden yükselişe geçen aşırı sağ ve popülizm
- 3) Avrupa Ortak Ordusu tartışmaları
- 4) İngiltere'nin birlikten ayrılmak istemesi
- 5) Savaş ve çatışmalar neticesinde ülkelerini terk eden yabancıların AB'ye gerçekleştirdiği düzensiz g
- 6) Fransa, İtalya ve Hollanda gibi ülkelerde hkmete karşı gerçekleştirilen protestolar
- 7) Terör

- 8) Güvenlik endişeleri
- 9) Açlık ve yoksulluk
- 10) Ticaret Savaşları
- 11) Rusya'nın Balkanlara yayılmacı politikaları

AB yukarıda sıralanan sorunlarla mücadele ederken ciddi bir duraklama dönemine girmiştir. Son dönemlerde AB kendine bu sorunların üstesinden gelecek ve AB'ye yeni dinamizm kazandıracak yeni çıkış yolları aramaya başlamıştır. Bu doğrultuda AB, 2017–2018 yıllarından itibaren Batı Balkanlara yöneldiği görülmektedir. Son dönemde Batı Balkanlar bölgesinin Avrupa bütünleşme sürecinde güçlü bir biçimde tekrar yer almaya başlaması, AB'nin yeni dinamizm arayışları çerçevesinde değerlendirilebilir. Zaten Batı Balkan ülkelerinin dış politika hedefleri Avrupa-Atlantik kurumlarıyla ilişkilerin geliştirilmesi yönündedir. Bunun farkında olan AB yönünü Batı Balkanlara çevirmiştir. AB'nin yönünü Güneydoğu Avrupa'ya yani Batı Balkanlara çevirmesinin nedenleri arasında yukarıda belirtilen sorunlarla mücadele edip birliğe yeni dinamizm kazandırmak gibi görünse de asıl nedenlerin başında Rusya'nın, Balkanlara ve Avrasya'ya yönelik yayılmacı politikaların önüne geçmek olarak belirtilebilir. Bilindiği üzere Rusya yayılmacı politikalarının hedefleri arasında Batı Balkan ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek, özellikle Balkan coğrafyasındaki Sırbistan, Makedonya, Bosna ve Karadağ gibi sorunlu ülkelerdeki milliyetçi kesime destek verip bu ülkeler üzerinde etkisini arttırmayı hedeflemektedir. Böylelikle Rusya Balkanlar üzerinden hem Avrupa'yı çevrelemiş olacak hem de Avrasya politikası için önemli bir adım atmış olacaktır.

AB'yi Batı Balkanlara yönlendiren diğer neden 1912 yılında Balkanlar'dan kopan Türklerin 1990'dan itibaren tekrar Balkanlar'a dönmeleridir. Türkiye'nin bölgeye yönelmesi başta Yunanistan olmak üzere AB üyesi ülkeleri tedirgin etmiştir. Çünkü Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik gerçekleştirdiği ekonomik, politik, askeri ve kültürel açılımlar AB ve Yunanistan'da "Türk-Müslüman ittifakı tarafından çevrelenme" korkusu yaratmıştır. AB'yi endişelendiren sadece Türkiye ve Rusya değildir aynı zamanda da Çin'in bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirmesi ve Batı Balkan ülkelerinin alt yapı yapımlarında yardımcı bulunmasıdır. Başka bir ifade ile Çin'in Batı Balkan ülkelerini yardımlar ile etkilemeye çalışması AB'yi rahatsız etmektedir.

Bugün Türkiye, Çin ve Rusya tarafından çevrelenme endişesi içerisindeki AB, Batı Balkan ülkeleri ile ilişkileri geliştirerek Balkan coğrafyasını kendi etkisi altına almayı hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirirken de beşinci genişleme dalgasında uyguladığı genişleme stratejisine benzer strateji çerçevesinde yapmayı planlamaktadır. Eğer AB Batı Balkan ülkelerini birliğe üye yapabilirse hem birliğin sınırları Güneydoğu Avrupa'ya genişlemiş olacak hem de AB, Rusya, Çin ve Türkiye tehdidini ortadan kaldırmış olacaktır. Ayrıca AB, Batı Balkan ülkelerini birliğin temel değerlerine göre entegre ederek bölgenin demokratikleşmesini sağlayacaktır. Böylelikle demokratikleşen Batı Balkan ülkelerinden AB'ye hem tehdit gelmeyecek hem de AB kendini daha güvenli hissedecek hatta bölgeden AB'ye gerçekleşen düzensiz göçün önüne geçmiş olacaktır. Fakat şunu belirtmekte fayda var ki, AB'nin Batı Balkan ülkelerini birliğe dâhil edebilmesi için öncelikle kendi içerisindeki ırkçı sağ eğilimli politikaların önüne geçmesi gerekmektedir. Şayet AB üye ülkelerdeki ırkçı sağ popülist politikaların önüne geçemez ise Batı Balkan ülkelerini birliğe üye yapamaz, güneydoğu sınırını Avrupalılaştıramaz ve AB'ye yeni bir dinamizm kazandıramaz. Hatta AB yeni dinamizm kazanamayacağı gibi elindeki küresel gücüde kaybetmek ile karşı karşıya kalabilir. Burada Batı Balkanları sadece güvenlik çerçevesinde düşünmemek gerekmektedir. Çünkü Batı Balkanlar, AB için yeni bir pazar alternatifi de yaratmaktadır. AB'ye dâhil olmuş Batı Balkanlar, özellikle son dönemlerde yaşanan ticaret savaşları noktasında gerek Çin gerekse ABD karşısında ve AB'nin enerji hususunda önemli bir güç haline getirebilir.

Kaynakça

- Ağır, H.(2010). "Avrupa Bütünleşmesi ve Genişlemesi" (ed.).Muhsin Kar, *Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye*. Bursa: Ekin Yayayınları.
- Canbolat, İ. S.(1998). *Uluslarüstü Sistem Avrupa Birliği*. Alfa Yayınları.
- Çakmak, H.(2005). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri*. Ankara: Barış Yayınevi.
- Delouche, F.(2012). *Das europische Geschichtsbuch: Von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert*. Ausburg: Klett-Cotta Verlag.
- Demirken, I.(2017,1 Ocak). Haçlı Seferleri ve Türkler.<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=37318>.
- Deutsche Welle (2019,10 Ekim). "Berlinde Batı Balkan zirvesi" <https://www.dw.com/tr/berlinde-bat%C4%B1-balkan-zirvesi/a-48528787>.
- Dieter, M. (1997).Funktionen und Überlieferung lateinischer Trkenreden im 15. Jahrhundert, Ed: Erkens, Franz Reiner, *Europa und die osmanische Expansion im ausgehenden Mittelalter*. Berlin: Duncker&Humbold.
- Dinç, C.(2011) Avrupa Birliğinin Beşinci Genişlemesi: Ana Temalar ve Faktrler. Eskişehir *Osmangazi niversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, s. 6(2), 201-233.
- Diwald, H.(1978), *Geschichte der Deutschen*, Frankfurt: Propylen Verlag.
- Ekinci, O.(2018). Kltrn İlhakından İlhakın Kültürüne: Almanya İle Avusturya'nın Birleşmesi (Anschluss). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Eylül Sayısı, 22(3), 1603–1630.
- Ercan, M.(2018). *Avrupa Birliği ve Türkiye İle İlişkileri İlişkilerin Tarihi, Sorunları, Kurguları, Senaryoları ve Geleceği*. İstanbul: Efeakademi Yay.
- Erhan, Ç.(2013). Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, (Ed.) Rıdvan Karluk ve Betül Yüce Dural, *Avrupa Birliği*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Europische Union(2019,12 Ağustos). Vertrag von Amsterdam. https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_of_amsterdam_de.pdf.
- Gombrich, E. H(2009). *Eine kurze Weltgeschichte für junge Leser*. Köln: Buchverlag.
- Helmrath, J.(2017,12 Ocak). Eine Humanist als Vater der Europagedankens?.http://www.europa.clio-online.de/Portals/_Europa/documents/fska/E_2005_FS6-01.pdf.
- İKV,(2019,15 Eylül). AB Genişlemesi. <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=28>.
- Konrad, F.(2017,15 Ocak). Von der 'Türkengefahr' zu Exotismus und Orientalismus: Der Islam als Antithese Europas (1453–1914), *Europäische Geschichte Online (EGO)*, Institut für Europäische Geschichte. <http://www.ieg-ego.eu/konradf-2010-de>.
- Majer, D., W.(2014). *Hhne Europische Einigungsbestrebungen vom Mittelalter bis zur Grndung der Europischen Wirtschaftsgemeinschaft (EWG) 1957*, Karlsruhe. Scientific Publishing,

- Mor, H.(2010). Avrupa Bütünleşme Süreci ve Sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* C. XIV, 499–541.
- Nelson, J.(2014). Charlemagne and Europe, *Journal of the British Academy*, vol.2,125-152.
- Özgen, M., K.(2019,24 Eylül). Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar Stratejisi ve Türkiye'nin Perspektifi, https://www.researchgate.net/publication/326507071_Avrupa_Birligi_nin_Bati_Balkanlar_Stratejisi_ve_Turkiye_nin_Perspektifi.
- Pfetsc, F., R.(1987). *Die Europäische Union Geschichte, Institutionen, Prozesse*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Sancaktar, C.(2019,24Eylül).” Türkiye'nin Balkanlar Politikası Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Amaçlar ve Yapılması Gerekenler. https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1300/turkiye_nin_balkanlar_politikasi_uzerine_genel_bir_degerlendirme_amaclarve_yapilmasi_gerekenler.
- Schuster,M.(2016). *Der Friedensvertrag Georgs Von Podiebrad von1464 vor dem Hintergrund der spätmittelalterlichen Vertragspraxis*. Osnabrück: V&R unipress Universitätsverlag.
- Theimer,W.(1988). *Geschichte der Sozialismus*, Tübingen. Francke Verlag.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları¹ **South Caucasus Policies of the USA and Russia in the Post-Cold War Period**

Meryem Koca²

Başvuru Tarihi: 01.11.2019

Kabul Tarihi: 29.11.2019

Özet

Güney Kafkasya bölgesi jeopolitik ve stratejik özellikleriyle dünya politikasında önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca çeşitli güçlerin egemenliği altına giren bölge, 18. Yüzyıl'da Rus hâkimiyeti altına girmiştir. Sovyet çökmesinin ardından ise, güney Kafkasya'da güç ve etki boşluğunu kimin dolduracağı sorunu ortaya çıkmıştır. Gerek sahip olduğu enerji kaynakları ve gerekse jeopolitik konumu nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin ilgi odağı olan Güney Kafkasya'daki güç mücadelesi, bölgenin istikrarsızlaşmasına katkı sağlamaktadır. Çatışan çıkarlar ve kurulan ittifaklar bölgede kutuplaşmaya sebep olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak ise Güney Kafkasya'daki çatışma alanı küresel bir boyut kazanmıştır. Bu çalışmada, Güney Kafkasya'daki küresel güç mücadelesi neo-realizm perspektifinden ele alınmıştır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesindeki istikrarsızlığın nedenleri araştırılırken jeopolitik unsurlara geniş ölçüde atıflar yapılmıştır. Çalışma genelinde, süreç takibi yöntemiyle vaka analizi yapılmıştır. Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası Hukuk'a dair literatür taraması gerçekleştirilirken, konuyla ilgili güncel gelişmeler de takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güney Kafkasya, Enerji Kaynakları, Jeopolitik, Güvenlik, Güç Mücadelesi, Çatışma

Abstract

The South Caucasus region has an important place in World politics with its geopolitical and strategic characteristics. The South Caucasus region, which has been dominated by various authorities throughout history, has been under Russian dominance in the 18th century. After the Soviet withdrawal, the question of who would fill the gap of power and influence in the South Caucasus emerged. The power struggle in the South Caucasus, which is the focus of global and regional Powers due to its own energy resources and geopolitical position, contributes to the destabilization of the region. Conflict security interest and established alliances are causing polarization in the region. As a natural consequence of this, the conflict area in the South Caucasus is gaining a global dimension. In this study, the global power struggle in South Caucasus is discussed from the perspective of neo-realism. In addition, while investigating the causes of instability in the South Caucasus region, extensive references have been made to the geopolitical elements. Throughout the study, case analysis was performed with the process follow-up method. While the literature review on International Relations, Political Science and International Law was carried out, current developments on the subject were also followed.

Keywords: South Caucasus, Geopolitics, Security, Power Struggle, Conflict

¹ Bu makale yüksek lisans tezinin bir bölümünden türetilmiştir.

² Anadolu Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler doktora öğrencisi, meryemsahbaz@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0002-9559-3392

Giriş

Soğuk Savaş'ın sona erip Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından dünya sistemi de köklü bir değişime uğramıştır. Çift kutuplu yapısını geride bırakan uluslararası sistem tek kutuplu haliyle bir "Yeni Dünya Düzeni" ne işaret eder olmuştur. Nasıl ki Soğuk Savaş'ın başlaması uluslararası ilişkilere yeni bir boyut kazandırdıysa, bitişi de temelden bir değişime sebep olmuştur. Yeni devlet yapılanmalarının ortaya çıkması ile dünyanın jeopolitik görünümü radikal bir şekilde değişmiştir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması sonrasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerden en çok etkilenen bölgelerden biri hiç kuşkusuz Kafkasya'dır. Doğu Bloğu ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği(SSCB)'nin dağılmasından sonra ulusların birbirlerine yaklaşımları büyük ölçüde değişmiş, askeri ilişkiler yerini kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkilere bırakmıştır. Oluşan yeni konjonktürde Kafkasya; jeostratejik konumu ve enerji potansiyeli açısından büyük öneme sahiptir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Kafkasya'da üç ülke bağımsızlığını kazanmıştır. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın bağımsız devletler olarak uluslararası sisteme katılmaları gerek bu ülkelerle bölgesel güçler arasındaki ilişkiler ve gerekse bölgedeki enerji kaynakları için rekabet bakımından yeni parametreler ortaya çıkarmıştır (Kasım, 2011 s.1). Sovyetler Birliği'nden bağımsızlıklarını kazanan bölge ülkeleri bir dizi sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Öncelikle bu ülkelerin istikrarlı bir demokratik ve ekonomik yapıya sahip olmalarının zaman alacağı anlaşılmaktadır (Arı, 2010, s.13). Bu zaman diliminde uluslararası politikanın güç mücadelesine ve çıkar çatışmasına maruz kalan ülkeler, devletleşme süreçlerinde bir takım sorunlar yaşamaktadırlar. Bölge, gerek stratejik yapısı ve gerekse jeopolitik önemi nedeniyle bölgesel ve küresel güçlerin dış politikalarının vazgeçilmez parametresi olmuştur.

Sovyet çekilmesinin ardından, Orta Asya ve Orta Doğu'ya yakınlığıyla ve Karadeniz ile Hazar Havzası arasındaki konumuyla stratejik/ekonomik açıdan çekici olan Güney Kafkasya'da güç ve etki boşluğunu kimin dolduracağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede; bölgede 19. yüzyılda İngiliz ve Rus İmparatorluklarının Kafkasya ve Orta Asya'nın kontrolü için verdikleri mücadeleye benzer bir rekabetten, başka bir deyişle ikinci bir "Büyük Oyun" dan bahsedilmeye başlandı. *Yeni Büyük Oyun'* da, ilkinden farklı olarak, Avrupa Birliği (AB) gibi ekonomik anlamda ulus üstü bir oluşumun, NATO gibi uluslararası örgütlerin, Lukoil gibi ulusal, British Petrol (BP) gibi çokuluslu şirketlerin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Türkiye, İran, Çin, İsrail, Hindistan gibi devletlerin katılımıyla çok sayıda ve çeşitte oyuncu yer almıştır.

Güney Kafkasya bölgesi üzerinde yaşanan küresel ve bölgesel rekabet; ABD'den Rusya'ya, AB'den Çin'e, Türkiye'den İran'a ve daha birçok dünya ülkesine kadar geniş tutulabilecek bir konudur. Bu kadar çok aktörü ilgilendirmesinin sebebi ise; şüphesiz ki, geçmişten günümüze hep diri kalan, jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklanmaktadır. Ancak *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikaları* adlı bu çalışma kapsamında söz konusu genişlik belirli sınırlamalarla daraltılarak konu; iki küresel güç olan ABD ve Rusya üzerinden analiz edilecektir. Takdir edilir ki, Kafkasya gibi şahsına münhasır bir bölge daha uzun ve kapsamlı bir çalışma ekseninde tüm dünya çapında ele alınarak çalışılabilir.

Bu makale, Güney Kafkasya'daki küresel güç mücadelesi neo-realizm perspektifinden ele alınmıştır. Bu doğrultuda, analiz düzeyi olarak uluslararası sistemin yapısını kullanan ve anarşi unsurunu merkeze alan, güç mücadeleleri, güvenlik ikilemi ve güç dengesi gibi unsurlara sıkça referans veren realist ekol bağlamında Güney Kafkasya'daki güç mücadelesi analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Güney Kafkasya bölgesindeki istikrarsızlığın nedenleri araştırılırken jeopolitik unsurlara geniş ölçüde atıflar yapılmıştır. Çalışma genelinde, süreç takibi yöntemiyle vaka analizi yapılarak birinci ve ikinci düzey kaynaklardan yararlanılmış olup; Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi ve Uluslararası Hukuk'a dair literatür taraması gerçekleştirilirken, konuyla ilgili güncel gelişmeler de takip edilmiştir.

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemdeki Değişimler

Başta I. ve II. Dünya Savaşları olmak üzere, 20. yüzyıl, uluslararası dengelerin hızla değiştiği bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç boyunca dünya siyasetindeki güç ve çıkar mücadeleleri uluslararası sistemin yapısını temelden etkilemiştir. 20. yüzyılın birinci yarısının sonuna doğru başlayan ve Sovyetlerin çöküşüyle son bulan Soğuk Savaş dönemi de söz konusu güç mücadelelerinden birisine tanık olmuştur. Miladi Sovyetler Birliği'nin dağılmasına dayanan Soğuk Savaş'ın sona erme durumu dünya siyasetine yeni bir boyut kazandırmıştır. Sovyetlerin dağılması, bir yandan iki kutuplu dünya sisteminin sonunu getirirken, diğer yandan ABD'nin güç mücadelesinin galibi olduğunu göstermiştir (Emeklier, 2010). Bunun doğal bir sonucu olarak ise; bazı düşünürler askeri, ekonomik ve siyasi anlamda ABD'nin tek süper güç olduğunu ve bu gücün kudretine erişebilecek başka bir aktörün bulunmadığını iddia etmeye başlamışlardır (Kantaracı, 2013, s.60). S. Huntington, F. Fukuyama, Z. Brzezinski gibi isimlerin ortaya koyduğu çalışmalarda net bir şekilde görüldüğü üzere, yeni kurulan dünya düzeninde, ABD hegemon güç ve onun bayraktarlığını yapmış olduğu liberal ekonomi, demokrasi, kapitalizm gibi unsurlar ise, modern devlet çizgisinin olmazsa olmazları olarak tüm dünyaya duyurulmuştur. Bu doğrultuda, gerek Sovyetlerin dağılmasıyla bağımsız birer devlet olarak dünya siyasetinde yerini alan Orta Asya ve Kafkasya devletleri ve gerekse Doğu Bloğu içerisinde bulunan ve komünizm ideolojisiyle yoğrulan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri liberal ekonomi ve demokrasi ışığı altında biçimlendirilecekler listesinde ilk sıraları almışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber, uluslararası sistemin yapısı köklü bir biçimde değişime uğramıştır. *Yeni Dünya Düzeni* söylemlerinin sıkça yer aldığı bu dönemde, dünyayı nelerin beklediğine dair farklı görüşler bulunmaktaydı. Bazıları, kaos ortamının giderek arttığına vurgu yaparken, diğerleri süper gücün egemenliğinde barış ve istikrar ortamından bahsetmekteydi. Ancak, kalıcı barış ortamına dair umut dolu bakış açıları Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika, Orta Asya ve Kafkasya gibi pek çok bölgede meydana gelen huzursuzluklarla beraber anlamını yitirmeye başlamıştır.

Küresel ve Bölgesel Güçlerin Güvenlik Algılarındaki Değişimler

Soğuk Savaş süreci boyunca askeri olarak değerlendirilen güvenlik kavramı, 1990'lardan günümüze kadar gelen süreçte içerik zenginleşmesine uğramıştır. Bu bağlamda; *siyasi, sosyal, ekonomik, çevresel* hususlar da güvenlik konuları içerisine dâhil edilmiştir (Özkan, 2016, s.133). Bu durumun temel sebebinin küreselleşme süreci olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki; devletin güvenliğine yönelik var olan tehditlerin genişlemesi ve çeşitlenmesi güvenlik algısında derin dönüşümler yaşatmıştır. Elbette bu durum, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan bir olgu değildir. Devletlerin güvenlik konusundaki algı değişimleri 1960'larda küreselleşmenin ivme yapmasıyla ortaya çıkmış ve 1990'ların ardından daha da derinleşmeye başlamıştır (Karabulut, 2009, s.120). Küreselleşmenin getirmiş olduğu gelişmelerle beraber geleneksel tehdit anlayışı tarihe karışmış ve bu anlayış yerini yeni tehdit algılarına bırakmıştır. Buna ek olarak, hâlihazırda var olan fakat güvenlik tehdidi kapsamında yer almayan bazı unsurlar da tehdit algısı içerisine dâhil olmuştur (Karabulut, 2009, s.201).

Bilindiği üzere; Westphalia ile ulus-devlet uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. O tarihten beri de, "*Devlete tehdit oluşturabilecek aktör yine bir devlettir.*" düşüncesinden hareket edilmiştir. Dolayısıyla, tüm güvenlik algıları ve ulusal güvenlik mahiyetinde alınan tedbirler bu ölçüde anlam ifade eder olmuştur. Fakat 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı gerçekleştirilen saldırı, bahsi geçen güvenlik algısını dönüşüme uğratmıştır. Bu tarihte, ABD'nin tüm dünyayı şaşkına çeviren bir terörist saldırıya maruz kalmasıyla, uluslararası ilişkilerde *asimetrik tehdit* kavramı tartışılır olmuş ve yeni mücadele *asimetrik savaş* adını almıştır (Gürsoy, 2004, s. 120). Asimetrik savaşa ek olarak; çevre sorunları, bilişim devrimiyle ortaya çıkan bilgiyi kontrol etmede yaşanan güçlükler ve siber tehditler, etnik ve/veya dini çatışmalar, göç unsuru ve insanı güvenlik gibi meseleler de güvenlik kavramı kapsamında ele alınmaya başlanmıştır.

Kafkasya Bölgesi

Kafkas ya da Kafkasya kavramlarının geçmiş en az bölge tarihi kadar eskidir. Terimlerin ilk kullanımı milattan öncesine kadar dayanır. “Kafkas” ve “Kafkasya” adı ilk defa eski Yunan düşünürlerinden Aiskhylos’un M.Ö. 490’da yazdığı, “Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence” isimli eserinde anılan “Kavkavos Dağı” deyiminde görülmüştür (Baycan, 2009, s.4). Kafkasya sözcüğü ilk kullanıldığı tarihten günümüze kadar “Caucasus”, “Caucasia”, “Caucasie” gibi değişikliklere uğrayarak gelmiştir. Kafkasya bölgesi, farklı toplumlar tarafından, farklı şekillerde adlandırılmıştır. Araplar Kafkasya’yı; al-Kabk, Türkler; Kafkasya, Farslar ise; Kafkah diye isimlendirmiştir. Bölgeye, Kafkasya isminin Dağıstan yerlileri tarafından M.S. 479’dan itibaren verildiği de bilinmektedir (Baycan, 2009, s.4).

Kuzey sınırında “Kuban” ve “Kuma” nehirleri, güneyinde ise Türkiye ve İran bulunan Kafkasya bölgesinin doğusunda Hazar Denizi, batısında Azak Denizi ve Karadeniz bulunmaktadır. Arap gezginlerin “Diller Dağı” olarak nitelendirdikleri Kafkasya, Kuzey ve Güney olmak üzere ikiye ayrılır. Kuzey bölgesi yüksek dağlarla çevriliyken, Güney Kafkasya genel olarak ovalardan meydana gelmektedir. Kafkasardı, Transkafkasya, Mavera-yı Kafkas, Kafkas Ötesi isimleriyle de anılan Güney Kafkasya, küçük Kafkas dağlarıyla çevrili olan, tarıma elverişli ovaların bulunduğu bir coğrafyadır (Yalçınkaya, 2006, s.9).

Kafkasya’nın tarihi sayfaları karıştırıldığında bölgenin pek çok otoritenin egemenliği altında bulunmuş olduğu görülmektedir. Bizans’tan Emevilere, Selçuklulardan Akkoyunlu ve Karakoyunlulara kadar çeşitli devletlerin hâkimiyetine giren Kafkasya 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı ve İran arasında bir rekabet alanı olmuştur (Sankı, 2012, s.253). Osmanlı’nın Kafkaslarda söz sahibi olmasıyla 12. yüzyıldan beri bölgede var olan Ceneviz ve Venediklerin ticari faaliyetleri bitmeye başlamıştır. İstanbul’un fethiyle beraber Kafkasya ile Batı dünyası arasındaki iletişim sekteye uğramıştır. Osmanlı’nın Karadeniz’i bir Türk gölü haline getirme arzusu Yavuz Sultan Selim döneminde Tiflis’in ele geçirilmesinin en büyük sebebi olmuştur. Fakat Osmanlı’nın giderek zayıflamasının doğal bir sonucu olarak 18. yüzyılla beraber Kafkasya’daki üstünlük Rusların eline geçmeye başlamıştır (Deniz, 2014, s.17).

Hindistan’a giden yolları ele geçirerek, hammadde ihtiyacını karşılamak ve koloni kurmak gibi amaçları olan Rusya, Kafkasya’nın stratejik konumundan faydalanmak amacıyla, Osmanlı ve İran’ın çıkar çatışmasına tutuştuğu 18. yüzyılda bölgeyi istila etmeye başlamıştır. 18. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Güney Kafkasya’da Rus hâkimiyetinin devam ettiği görülmektedir. Bolşevik Devrimi’nin ardından Güney Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da, bu durum geçicilik arz etmiş ve 1920’de Sovyet ordularının Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’a girmesiyle Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlığı sona ermiştir. Sovyetlerin yıkılmasının ardından tekrar bağımsızlıklarını ilan eden Güney Kafkasya ülkeleri, halen daha uluslararası ilişkilerin bağımsız birer aktörü olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Kafkasya’nın etnik mozağiyi dünyada eşine az rastlanacak şekilde renklidir. Bölgede yaklaşık elli kadar etnik grup vardır. Step Kafkasya’sının kuzeyinde Don ile Volga arasında Nogaylar, Kalmuklar ve Kumuklar yaşamaktadır. Hazar Denizi’nin kıyısında Dağıstan yer alır. Bu bölgeyi de halklara göre kısaca üçe ayırabiliriz. Kuzeyde Avarlar, ortada Laklar ve Güneyde Lezgiler bulunur. Transkafkasya ve küçük Kafkasya’ya gelince Gürcüleri, Azerileri ve Ermenileri görmek mümkündür (Demir, 1996, s.224). Bölgedeki çoğunluk Azeri, Ermeni, Gürcü ve Çeçenlerden oluşmaktadır.

Kafkasya; Türkmenistan, Kazakistan, İran, Azerbaycan ve Rusya’ya kıyısı bulunan Hazar gibi enerji kaynakları bakımından zengin bir iç denize sahip olması nedeniyle, dünya politikasında önemli bir bölge konumundadır. Asya ve Avrupa arasında bir geçiş köprüsü olan ve yüzyıllardır iki kıta arasında ticarete stratejik bir nokta olan Karadeniz’in bir kolunun Kafkasya bölgesinde olması da bölgeyi dünya ekonomik ve siyasi dengesinde önemli hale getirmektedir.

Kafkasya'nın stratejik önemi söz konusu olduğunda, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı güzergâhı göz önüne alınarak bir saptama yapmak mantıklı olacaktır. Öyle ki; Rusya'dan Akdeniz, Orta Doğu ve Basra Körfezi'ne bağlantı yolları bu bölgeden geçmektedir. Karadeniz'e kıyısı olan Gürcistan sayesinde Avrupa'ya ve dünyaya, Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan sayesinde ise Asya'nın içlerine ulaşım imkânı sağlayan Kafkasya, doğu-batı arasında önemli bir geçiş yoludur (Sandıklı, 2012, s250).

Doğu-batı güzergâhında bir köprü görevi gören Kafkasya, tarih boyunca, özellikle büyük güçler nezdinde, önemi artan veya azalan şekilde ilgi odağı olmuştur. Jeopolitik açıdan önemli olan bölge, tarih boyunca pek çok devlet ve/veya imparatorluk tarafından istila edilmiştir. Romalılardan Perslere, Bizanslılardan Büyük Selçuklulara kadar pek çok otoritenin egemenliği altına giren Kafkasya büyük güçlerin çıkar mücadelesi verdiği bir bölge olarak tarihteki yerini almıştır (Kemaloğlu, 2012, s.3).

Günümüzde Kafkasya'nın jeopolitik konumuyla en çok ilgilenen ülkenin Rusya olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Rusya'nın kuzey ve batı güzergâhı çetin hava koşulları ile kısmen korunurken güneyi için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Güney bölgesinden gelebilecek saldırılara karşı savunmasız olan Rusya, Kafkasya'yı kendisine koruyucu bir kalkan olarak görmektedir.

Kafkasya'nın jeopolitik önemine katkı yapan en büyük unsurlardan bir tanesi de sahip olduğu enerji kaynaklarıdır. OPEC'in 2018 yılına dair açıkladığı veriler göz önüne alındığında dünyanın kanıtlanmış doğal gaz rezervinin 199 trilyon 444 milyar metreküp olduğu söylenebilir. Bu doğal gaz rezervlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında birinci sırada Orta Doğu'yu görmek mümkündür. İran, Irak, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu Orta Doğu, toplamda 80 trilyon metreküpe yakın kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir (Sputnik News, 2018). Bu da Orta Doğu'nun tek başına dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %40'ına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ülkeler bazında bakıldığında; BP 2018 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporu'na göre en çok doğal gaz rezervine sahip olan devlet, yaklaşık 50 trilyon metreküple Rusya'dır (Sabah, 2018). BP 2019 Dünya Enerji İstatistik Görünümü raporuna göre kanıtlanmış doğalgaz rezervi sıralamasında da 38,9 trilyon metreküple Rusya ilk sırada yer almaktadır (Yeni Şafak, 2019). BP tarafından 2018'de açıklanan verilere bakıldığında ise; dünyadaki kanıtlanmış doğal gaz rezervi 196,9 trilyon metreküp olup, bu rezervin 75,5 trilyon metreküpü Orta Doğu bölgesine aittir. Orta Doğu'yu ikinci sırada takip eden bölgeler ise; Doğu Avrupa ve Avrasya'dır (TRT Haber, 2019).

Dünyanın en büyük iç denizi olan ve petrol ve doğal gaz bakımından zengin bir deniz olan Hazar'ı içerisinde barındıran Güney Kafkasya bölgesi, bu yönüyle dünya politikasındaki önemli rekabet alanlarından biridir. Orta Doğu'dan sonra en fazla doğal gaz rezervine sahip iki bölgeden (Doğu Avrupa ve Avrasya) birisi içinde bulunan Güney Kafkasya'nın enerji rekabetindeki önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Sovyetlerden bağımsızlığını kazandığı günden itibaren petrol ve doğal gazı ekonomisinin can damarı haline getiren Güney Kafkasya ülkesi Azerbaycan, OPEC'in 2015 verilerine göre 2 trilyon 500 milyar m³ kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir. Şahdeniz yatağı sayesinde sahip olduğu doğal gazı dünya pazarına ihraç etme fırsatı bulan Azerbaycan'ın sahip olduğu bir diğer doğal gaz yatağı ise; *Abşeron*'dur. Dünyadaki ilk petrol sondajının yapıldığı Azerbaycan'ın Hazar Denizi kıyısının neredeyse tam ortasında bulunan Abşeron doğal gaz açısından da zengin bir bölgedir (Socar Gas, 2019). Azerbaycan'ın bir diğer doğal gaz kaynağı ise; Ümid doğal gaz yatağıdır. 200 milyar metreküp değerinde doğal gaza sahip olduğu açıklanan Ümid yatağının Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasından sonra en büyük doğal gaz yatağı olduğu belirtilmiştir (Hürriyet, 2010).

2017 yılının ilk yarısı itibarıyla dünyadaki toplam petrol rezervi 1,5 trilyon varil dolayındadır. Bilindiği üzere; dünyanın petrol bakımından en zengin bölgesi Orta Doğu'dur. Fakat dünyanın artan enerji ihtiyacı, ülkeleri yeni petrol arayışlarına sevk etmiştir. Orta Doğu dışındaki önemli petrol yataklarının bulunduğu bölge olan

Güney Kafkasya ise enerji rekabetinde değerli bir bölge haline gelmiştir. Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan'ın 7 milyar varillik petrol rezervi olduğu bilinmektedir. 1941 yılında Hitler'in Rusya'ya saldırmasının ardından; "*Bakü petrolerini ele geçirmedikçe savaşı kaybetmiş sayılırız*" demesi Bakü petrolünün önemini daha iyi anlatmaya yardımcı olmaktadır (Özcan, 2015, s.47).

Etnik çeşitliliği en fazla olan bölgelerden olan Kafkasya "*Yamalı Bohça*" olarak nitelendirilen Balkanlardan daha karışık bir coğrafya niteliğindedir. Etnik çeşitliliğin doğal bir sonucu olarak, bölgede pek çok dil, din ve etni-site bulunmaktadır (Ülger, 2012, s.717). Coğrafyanın kültür üzerindeki, etkilerini açıklarken verilebilecek en güzel örnek Kafkasya'dır. Bölgede halen daha varlığını sürdüren pek çok dil mevcuttur. Böylesine hareketli bir güzergâh üzerinde bulunan bölgenin sahip olduğu kültürü korumakta başarılı olmasının en büyük sebebi geçit vermeyen Kafkas dağlarıdır. Büyüklü küçüklü pek çok Kafkas dağıyla çevrili olan Kafkasya'nın halkları bahsi geçen coğrafi özelliğin etkisiyle dış dünyayla iletişimlerini minimum seviyede tutmuşlardır.

Jeopolitik unsurlar Kafkasya bölgesini son derece önemli hale getirirken, bölgenin istikrara kavuşmasını da engellemektedir. Öyle ki; küreselleşen etnik çatışmaların çözüme kavuşturulması ve bölge ülkelerinin askeri, siyasi ve ekonomik açıdan istikrar kazanmasının önündeki en büyük engel bölgedeki çatışmalardan beslenen güçlerin varlığıdır. Kafkasya'nın enerji kaynakları ile bölgedeki çatışmalar arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Bölgede çıkar gözeten dış güçler için istikrarsız bir Kafkasya fırsat olarak görülmektedir. İçerde güçlü olan bir bölgenin dünya politikasında da güçlü olacağı mantığından hareketle, bölgedeki çatışmalar çözümsüz bırakılmakta hatta yeri geldiğinde çatışmalar körüklenmektedir. Rusya'nın 2008 Rusya-Gürcistan savaşındaki rolü, ABD'nin Yukarı Karabağ meselesinin çözümündeki isteksizliği söz konusu duruma verilebilecek örneklerdendir.

Güney Kafkasya Ülkeleri

Sosyalist bir ekonomik sistemi sahip olan Sovyetlerden ayrılan Güney Kafkasya ülkeleri, piyasa ekonomisine ayak uydurma çabalarına girişmişler ve ekonomik sistemlerinde köklü bir dönüşüme gitmişlerdir. Devlet kontrolünde olan üretim faaliyetlerinin, ağırlıklı olarak, serbest girişim aracılığıyla sağlanması, mülkiyetin kişiselleştirilmesi ve devlet tarafından koruma altına alınması, haberleşme ve ulaşım özgürlüğü, sözleşme hakkı ve özgürlüğü gibi kapitalist ekonomiye haiz unsurların sosyalist ekonomiden çıkmış ülkelerde kısa zaman içerisinde faaliyete geçirilmesi oldukça zor bir süreçtir (Dikkaya, 2009, s.83).

Sovyetlerin dağılmasıyla beraber Kafkasya'da meydana gelen güç boşluğu, artan etnik çatışmalar, eskiden var olan ve üzerine yenileri de eklenen sınır sorunları ve toprak meseleleri Güney Kafkasya ülkelerini istikrarsızlaştırmaktadır. Gelineen noktada; piyasa ekonomisi, insan hakları ve demokrasinin Güney Kafkasya bağımsız cumhuriyetleri tarafından benimsenmesini arzulayan Batı dünyasının da bölge ülkelerine maddi ve manevi yönden el uzatmakta çekimser kalması bölgenin istikrarlı bir sosyo-ekonomik yapıya kavuşmasına engel olmaktadır.

Bölge ülkelerine bakıldığında; Azerbaycan, açık denizlere çıkışı olmaması açısından şanssız bir ülke olsa da, dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizi'ne kıyısı olması nedeniyle stratejik bir öneme sahiptir. Diğer yandan; Asya ve Avrupa arasında bir geçiş güzergâhı olması nedeniyle de önemli bir konumda olan ülke, bu özelliği nedeniyle tarih boyunca, başta Ruslar ve Moğollar olmak üzere dönemin büyük güçlerinin istilalarına maruz kalmıştır (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.23).

Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan ve Hazara kıyısı olan üç Türk Cumhuriyetinden birisi olan Azerbaycan sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri açısından dikkat çekmektedir. Sovyetler döneminde de, ülkenin toplam petrol üretiminin %70'ini gerçekleştiren Azerbaycan, özellikle 2000'li yıllardan sonra eski petrol kuyu-

larındaki üretimi azaltarak yeni üretim tekniklerine yönelmiş ve üretimini hızlandırmış bulunmaktadır. Azerbaycan, petrol ve doğal gaz gelirleri sayesinde hızla zenginleşmeye başlamıştır. Azerbaycan petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara sevkiyatı için pek çok proje üretilmiştir. Bölgede üretilen petrolün sevkiyatında; 13 Temmuz 2006 yılında resmi açılışı yapılan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı büyük önem arz etmektedir. Toplam uzunluğu 1.768 km olan hattın en büyük ortağı %30,1 paya sahip olan BP'dir. Hattın ikinci büyük paya sahip olan ortağı ise; %25 payla Azerbaycan Devleti'nin petrol şirketi SOCAR'dır (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.366).

Azerbaycan petrolünün çıkartılıp işletilmesi hususunda bölgede atılan en büyük adım *Azerbaycan Uluslararası İşletme Konsorsiyumu (Azerbaijan International Operating Consortium)* olmuştur. "Yüzyılın Anlaşması" olarak nitelendirilen bu şirketler birliğinin mensupları arasında; Azerbaycan'ın devlet petrol şirketi SOCAR, ABD'nin Amoco, Unocal, Pennzoil, Exxon, İngiltere'nin BP, Remko, Rusya'nın Lukoil, Norveç'in Statoil, Türkiye'nin Türkiye Petrolleri (TP), Suudi Arabistan'ın Delta, Japonya'nın İtoçu şirketleri bulunmaktadır. 1994'te Çırac-Güneşli petrol yataklarının ürerimi ve paylaşımına dair yapılan bu anlaşma, 2017 yılının ikinci yarısı itibariyle 2050 yılına kadar uzatılmıştır (Haber 7, 2017).

Azerbaycan doğal gazının işletilmesi ve uluslararası pazara sevk edilmesi hususunda ise; BTE Doğal Gaz Boru Hattı'na ek olarak, Azerbaycan doğal gazının işletilmesine ve Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılmasına dair yapılan Şahdeniz 2 Projesi doğrultusunda söz konusu doğal gazın 2018 yılında Türkiye'ye gelmesi beklenmektedir. Azerbaycan doğal gazını uluslararası pazarları ulaştıran en önemli proje ise; TANAP'tır. TANAP, sadece Azerbaycan gazının değil aynı zamanda Hazar'ın güneyindeki diğer sahalardan çıkan doğal gazın da Avrupa pazarlarına ulaştırılması açısından önemlidir. Güney doğal gaz koridorunu oluşturan TANAP, Türkiye'nin 20 ilini içine alan 1.850 km uzunluğa sahip bir doğal gaz hattıdır (TANAP, 2019).

Sahip olduğu enerji kaynakları bakımından şanslı olarak nitelendirilen Azerbaycan, bölgesel sorunlarla mücadele etmek zorunda kalması açısından dezavantajlı bir durumdadır. Bu açıdan bakıldığında; Dağlık Karabağ meselesi Azerbaycan'ı iç ve dış politikada zor durumda bırakan bölgesel bir sorundur. Sovyetlerin dağılmasıyla filizlenmiş bir sorun gibi gözükse de, Yukarı Karabağ meselesinin yüz yıl öncesinden başladığını söylemek yanlış olmayacaktır (Şihalyev, 2016, s.15). Rusların Ermenilere, bir Ermeni devleti kurmaları için vaat ettikleri toprakların içerisinde bulunan Nahçıvan ve Dağlık Karabağ bölgeleri, 1921'de Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında imzalanan Kars Antlaşması'na da konu olmuştur.

Ermeni tezlerine bakıldığında, Yukarı Karabağ bölgesindeki nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan Ermenilerin bölgede çoğunluğu oluşturduğundan bahsedilmektedir. Ermeniler, Yukarı Karabağ bölgesinde uzun tarihlerden beri bulduklarının kanıtı olarak bu nüfus yoğunluğunu ileri sürmektedirler. Diğer yandan; Azeri tezleri incelendiğinde, Karabağ topraklarının uzun yıllar Türk devletleri egemenliğinde kaldığı tarihi belgelerle ileri sürülmüştür. Diğer yandan; Ermenilerin Rusya'nın iskân politikası doğrultusunda bölgeye göç ettirildiklerini savunan Azeriler, 20. yüzyılın başından bu yana, bölgedeki Azerilerin çeşitli yıldırma ve soykırımlarla Yukarı Karabağ'dan sürüldüklerini veya katledildiklerini, böylelikle Azeri nüfusun zamanla azaltıldığını iddia eden tezler ileri sürmektedirler.

Sovyetlerden yeni bağımsızlığını kazanmış ülkenin devletleşme sürecini tamamlayamadan böyle bir savaşa taraf olması, Azerbaycan'ı azımsanmayacak ölçüde maddi ve manevi zarara sokmuştur. Ülkenin yaşamış olduğu maddi zararlar sadece savaşa ayrılan ekonomisiyle sınırlı değildir. Ermenistan ile sürüncemede kalmış bir savaş halinde bulunan Azerbaycan, ABD'de bulunan Ermeni lobileri nedeniyle bu ülkeden alacağı maddi yardımlardan da yoksun kalmış durumdadır. Yukarı Karabağ sorununda Azerbaycan'ın en büyük destekçisi ise Türkiye olmuştur. İki Türk devleti bu süreçte sıklıkla; *bir millet iki devlet* sloganıyla birbirine yaklaşıyorlar da, sorunun

çözümünde Türkiye de etkili bir rol oynamaktan uzak kalmıştır. Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu çerçevesinde gerçekleştirilen arabuluculukların da olaya net bir çözüm getirmekte yetersiz kaldığı görülmektedir (Karabayram, 2007, s.s.239-241).

Azerbaycan'a iç ve dış politikada sorun olan bir diğer mesele de Güney Azerbaycan nüfusedir. İran nüfusunun yaklaşık %32'sine sahip olan Güney Azerbaycan bölgesi, İran'ın kuzeybatı kısmını oluşturmaktadır. 1995 yılında bir milliyetçilik hareketiyle ayaklanan bölge halkı Azerbaycan'a bağlanmak yönünde politikalar izlemiş ve dönemin Azerbaycan lideri Elçibey de bu politikaları desteklemiştir. Bu gelişmelerin ardından İran Azerbaycan karşıtı politikalar sergileyerek, bu ülkenin Kafkasya bölgesindeki rahat hareket kabiliyetini kısıtlamak istemiştir Yalçinkaya, 2006, s.143).

Bir diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Ermenistan'a bakıldığında; ülkenin, coğrafi konum ve enerji kaynakları açısından dezavantajlı olduğu görülmektedir. Ermenistan'ın, Gürcistan, Azerbaycan, İran, Türkiye ve Nahçıvan olmak üzere dört bağımsız devlet ve bir özerk cumhuriyete sınırı bulunmaktadır. Ermenistan 29.743 km² yüzölçümü ile Güney Kafkasya'nın en küçük ülkesi konumundadır. Denize çıkışı olmayan ülkenin dış dünyayla bağlantısı genel olarak Gürcistan üzerinden gerçekleştirilmektedir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.108). Resmi adı Ermenistan Cumhuriyeti olan ülke başta BM olmak üzere; Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Para Fonu (IMF), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİÖ) ve BDT olmak üzere pek çok uluslararası örgütün üyesidir.

Ermenistan'ın toplumsal yapısı incelenirken belki de değinilmesi gereken en önemli husus diasporadır. Ermenistan'da yaşayan Ermeni nüfusun iki katından fazlası diğer ülkelerde yaşamaktadır. Diaspora, başta ABD ve Fransa'da olmak üzere, Ermenistan dış politikasını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda himayesinde bulunduğu ülkelerin dış politikaları üzerinde de etki yaratmaktadır (Kasım, 2010, s.134). Diaspora, kurmuş olduğu lobiler vasıtasıyla, içinde bulunduğu ülkenin sadece dış siyasetinde değil, aynı zamanda iç politikasında da etkili olmaktadır. Öyle ki; başta Fransa olmak üzere pek çok ülkede yasa tasarılarını etkileme potansiyeline sahip olan Ermeni diasporası, ülkeye büyük bir askeri ve mali yük olan Karabağ sorununda Ermenistan'ın en büyük destekçisi konumundadır. Diğer yandan, Türkiye'ye karşı ileri sürülen Ermeni soykırımı iddialarının da dilden düşmemesini sağlayan en büyük faktörün Ermeni diasporası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Laçiner, 2008, s.540).

Ülke ekonomisine bakıldığında, Rusya ile olan yakın ilişkilerin de etkisiyle Ermenistan, Güney Kafkasya'nın diğer ülkelerine nazaran daha ileri bir sanayileşmeye sahiptir. Aras Nehri ve Sevan Gölü sayesinde ülkenin yarısı tarıma elverişli topraklara sahip olmakla beraber diğer yarısı ise çöl özelliği taşıyan kuru bir iklime sahiptir. Kimya, makine dokuma alanlarında kendine yeten bir alt yapıya sahip olan ülke söz konusu alt yapıyı Sovyetlerden devralmıştır (Yalçinkaya, 2006, s.145).

Sovyetlerden kazanılan bağımsızlığın ardından, ekonomik gücünü Karabağ meselesinden dolayı askeri alana sevk eden ülkede ekonomik toparlanma 2000'lerle beraber mümkün olmaya başlamıştır. İnşaat ve hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler ülke ekonomisini her ne kadar canlandırmış da olsa, Ermenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığı halen devam etmektedir. Ermenistan borç yükünü başta Rusya olmak üzere çeşitli ülkelerin yardımlarıyla hafifletmeye çalışmaktadır. Ülkenin, Ermeni lobisinin faaliyetleri aracılığıyla, 1992 yılından beri sadece ABD'den aldığı yardım 2 milyar doları aşmış durumdadır (Kasım, 2010, s.132). Ülkenin en önemli ihracat ve ithalat ortağı ise Rusya'dır. İran da Ermenistan'ın yoğun ticari ilişkiler kurduğu bir devlettir.

Ermenistan'ın bağımsızlık mücadelesine bakıldığında diğer Güney Kafkasya ülkelerinden farklı olduğu görülmektedir. Gürcistan ve Azerbaycan'ın aksine Ermenistan komünizme karşı bir mücadele vermek yerine Karabağ Özerk Bölgesi üzerinde yoğunlaşan politikalar üretmiştir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.105). İç ve dış politi-

kasına *Hay Dat (Ermeni Davası) Doktrini* üzerine kuran Ermenistan için bu aşamada önemli olan iki mesele vardır: Türkiye ile arasında bulunan Ermeni soykırımı iddiaları meselesi ve Azerbaycan ile yaşadığı Karabağ Sorunu (Cabbarlı, 2008, s.73). Dış politikasının temelini oluşturan bu iki husus başta olmak üzere gerek mali ve gerekse politik konularda RF'nin desteğiyle hareket manevrası kazanan Ermenistan, söz konusu desteğin devamlılığından şüphe etmediğinden olsa gerek, dış politikada başka alternatifleri değerlendirmekten uzak durmaktadır (Acar, 2009, s.130).

Kuzey Kafkasya'ya ve dolayısıyla Rusya'ya, coğrafi anlamda, en yakın ülke olan Gürcistan'a bakıldığında; ülkenin, Azerbaycan, Ermenistan, Rusya ve Türkiye olmak üzere dört komşusu olduğu görülmektedir. Rusya ile sınır komşusu olan ülkenin; Dağıstan, Çeçenistan, Karatay-Çerkes, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşistan özerk cumhuriyetleri gibi sorunlu bölgelerle kara sınırı bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006, s.168). Karadeniz'e kıyısı olan tek Güney Kafkasya devleti olan Gürcistan, 69.700 km² yüz ölçümü sahiptir (Ataş, 2006, s.20).

Yeraltı kaynakları bakımından zengin olmayan Gürcistan, enerji alanında dışa bağımlı bir ülkedir. Bölgede en çok sorun yaşadığı ülke olan Rusya'ya enerji alanında olan bağımlık, ülkenin Rusya ile ilişkilerinde hareket kısıtı yaratmaktadır. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olan turizm sektörü, Karadeniz sahiline sahip olan ve turizm alanında rağbet gören Abhazya ve Acaristan özerk bölgelerinde yaşanan istikrarsızlıklardan dolayı sektöre uğramaktadır (Deniz, 2014, s.107).

Enerji kaynakları yönünden zengin olan Kafkasya bölgesinin fakir ülkesi Gürcistan'ı bölgesel ve küresel açıdan önemli bir ülke haline getiren bazı nedenler bulunmaktadır. Her şeyden önce; Gürcistan, Hazar'ın enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında kilit bir ülkedir. BTC Petrol Boru Hattı ve BTE Doğal Gaz Boru Hattı enerjinin Batı pazarlarına sevkiyatı hususunda verilebilecek örneklerdir. Diğer yandan; ülke, Rusya ve Ermenistan ittifakına karşı, Batı'nın bölgedeki stratejik ortağı durumundadır. Ayrıca Gürcistan, Karadeniz'e kıyısı olan tek Güney Kafkasya ülkesi olması nedeniyle bölge ülkelerinin Avrupa'ya açılan kapısı konumundadır (Önal, 2012, s.555).

Gürcistan'ın Karadeniz'e kıyısının bulunması, özellikle Rusya açısından stratejik bir öneme sahiptir. Öyle ki; Kırım nedeniyle tarih boyunca farklı ülkelerle sorun yaşamış Rusya, Karadeniz sınırına çok önem vermektedir. 1991 yılında kendisinden bağımsızlık kazanan Gürcistan Karadeniz'de neredeyse kendisi kadar bir kıyı çizgisine sahiptir (Karabayram, 2007, s.171). Karadeniz'in, kendi nezdine, askeri güvenliğini sağlamaya çalışan Rusya, Gürcistan'ın Karadeniz kıyılarının yarısını oluşturan Abhazya bölgesine de müdahale etmekten çekinmemektedir.

ABD ve Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası ve Yeni Büyük Oyun

Uluslararası ilişkilerin anarşik yapısından kaynaklanan bir takım sorunlar Güney Kafkasya bölgesinde bir *güvenlik ikilemi*¹ yaratmaktadır. Giderek bloklaşan bir Güney Kafkasya ve zamanla daha çözülemez bir hal alan bölgesel sorunlar, Kafkasya'yı bir çatışma bölgesi haline getirmiştir. ABD, Rusya ve Çin ise; bu süreçte bölge üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen küresel aktörlerin başında gelmektedir.

Soğuk Savaş dönemi sonrası Kafkasya'da uluslararası sistemin anarşik yönünün daha fazla ortaya çıktığı ve yıkıcı bölgesel çatışmaların görüldüğü bir bölge haline gelmiştir. Küresel bir güç olarak ABD, bu çatışmalarda düzenleyici ve önleyici bir rol oynayabileceği gibi, bölgenin dünya sistemine entegrasyonunu da sağlayabilirdi.

1 Kavram, uluslararası ilişkiler terminolojisine John H. Herz'in yazdığı "Politik Realizm" ve "Politik İdealizm" kitaplarıyla girmiştir. Temel tanımıyla, güvenlik ikilemi (security dilemma), bir devletin başka bir devletten tehdit algılayıp silahlanması durumunda tehdit algılanan devletin de bu duruma aynı şekilde cevap vermesini ifade etmektedir. <http://www.tuicakademi.org/guvenlik-ikilemi/> (12.07.2017)

Ayrıca ABD süper güç konumunu sürdürebilmek ve özellikle enerji kaynaklarıyla ilgili olarak çıkarlarını savunabilmek için de Kafkasya'ya yönelik olarak kapsamlı bir strateji oluşturmak zorundaydı (Kasım, 2011, s.161). ABD'nin Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde Kafkasya bölgesinden doğrudan bahsedilmese de, Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarıyla ilgilenildiği açıklanmıştır. Diğer yandan, kargaşa ve belirsizlik içerisinde bulunan bölgelerde demokrasinin yayılmasının ABD ulusal çıkarı açısından gerekli olduğunun altı çizilmiştir.

ABD bölge enerji kaynaklarının güvenli bir şekilde uluslararası pazarlara taşınmasını, ülkelerin piyasa ekonomisini benimsemelerini istemekte ve bunun bir parçası olarak bölgede demokratikleşmeyi desteklemektedir. Çünkü ABD, enerji kaynaklarının batı rotası doğrultusunda sevk edilmesinin bu ülkelerin bağımsızlıklarıyla doğrudan ilgili olduğunu düşünmektedir (Acar, 2009, s. 37). ABD Kafkasyadaki enerji kaynaklarının tasvip etmediği yönetimlerin eline geçmesini ya da kaynakların akışına zarar verecek çatışmaların ortaya çıkmasını önleme amacı gütmektedir. Çin ve Rusya'yı kışkırtmadan politikalarını formüle etmeye çalışan ülke, diğer taraftan, İran'ı hem bölgesel hem küresel bazda izole etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Avrasya'ya yönelik ABD politikasını şekillendirirken, bu politikanın belirlenmesinde muhtemel gelişmeler ve potansiyel tehditler önemli belirleyici faktörlerdir (Bıyık, 2009, s.60).

ABD'nin Kafkasya'da kilit rolde gördüğü Azerbaycan, az nüfusu ve küçük yüz ölçümüne rağmen zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması ve stratejik açıdan dikkate alınan coğrafi konumuyla da son derece önemli yere sahip bir Güney Kafkasya ülkesidir. Büyük bir jeopolitik ve ekonomik öneme sahip olan Azerbaycan'ın ABD ile ilişkileri SSCB'nin son yıllarından itibaren gelişmeye başlamıştır (Baycan, 2009, s.68). Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olması, ABD'nin doğu-batı enerji koridoru stratejisinde Azerbaycan'ı olmazsa olmaz ülke konumuna getirmiştir (Kasım, 2011, s.169).

Azerbaycan petrolünün Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını isteyen ABD, BTC Petrol Boru Hattı'nın en büyük destekçisi olmuştur. Ama ABD yönetiminin dış politikada Azerbaycan'a büyük önem vermesine ve doğu-batı enerji koridoru stratejisinde Azerbaycan'ın anahtar ülke olmasına rağmen Ermeni lobbiesinin etkisiyle 1992 yılında Kongrenin kabul ettiği «Özgürlükleri Destekleme Yasası» ABD-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir.

ABD ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güvenlik boyutuna da değinmek gerekmektedir. Şüphesiz, ABD dış politikası açısından Güney Kafkasya'da en önemli olan ülke Azerbaycan'dır. Bu ülkenin Batı çizgisinde tutulması ABD'nin Kafkasya politikasının başarıya ulaşmasında oldukça önemlidir. Azerbaycan 11 Eylül saldırısının ardından, ABD'nin başlatmış olduğu terörle mücadelede bu ülkeye tam destek vermiştir. Afganistan Operasyonu esnasında hava sahasını açan Azerbaycan, Kosova Krizi'nde de batı dünyasının yanında yer almıştır (Azadlıq Radiosu, 2010).

ABD'nin Ermenistan ile olan ilişkilerine bakılacak olursa, iki ülke arasındaki münasebetin temel belirleyicisinin ABD içerisinde var olan Ermeni nüfusu olduğunu belirtmek gerekecektir. Nitekim ABD-Azerbaycan ilişkilerinin genel seyri olumlu olmasına rağmen, Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan'a vermiş olduğu zarar, azımsanmayacak ölçüde büyüktür. 1992 yılında ABD'nin "Özgürlüklere Yardım Yasası" nı 907 sayılı ek maddesi ile birlikte onaylaması sonucu Azerbaycan Sovyetlerden bağımsızlığını kazanan devletlere yapılacak olan ve başlangıcı 460 milyon dolar olan yardımın dışında bırakılmıştır. ABD, Azerbaycan'a yardım yapılabilmesi için, ülkenin Yukarı Karabağ hususunda Ermenistan'a uygulamış olduğu ambargoların sona ermesi şartına bağlamıştır. Azerbaycan ise, yaşanan bu gelişmeler karşısında kendisini feraha çıkaracak olan enerji kozunu iyi kullanamamıştır (Şihaliyev, 2012, s.151).

ABD'nin bir diğer Güney Kafkasya ülkesi olan Gürcistan ile olan ilişkileri biraz daha farklı bir boyuttadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinden ABD'ye ve Batı dünyasına en yakın duran devlet şüphesiz Gürcistan'dır. Bağımsız-

lğının ardından Gürcistan'ı saran en büyük korku Rus unsuru olmuştur. Tarihten gelen bir takım tecrübelerle Rusya'yı kendi bağımsızlığını koruma hususunda tehdit olarak algılayan Gürcistan, kurulduğu günden bu yana Batı dünyası ile ilişkileri geliştirmeyi öncelikli dış politika hedefleri arasına koyan bir ülkedir. Bu çerçeveden bakıldığında, ABD Moskova'yı dengeleyebilecek tek güç olarak görülmektedir.

Başta ABD olmak üzere, Batı dünyasının Gürcistan ile yakın temas kurmaya başlaması 1996'larla beraber mümkün olmuştur. Sovyetlerin yıkılmasının ardından bölge ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaktan geri duran ABD, "önce Rusya" mantığıyla hareket ederek bölge ülkelerine karşı mesafeli bir duruş sergilemiştir. Fakat Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan Abhazya ve Güney Osetya sorunlarında Rusya'nın iç politikada ABD karşıtı söylemlerde bulunarak kamuoyu desteği almaya çalışması bölgeye girmek için zaten hevesli olan Amerika'yı harekete geçirmiş ve öncülüğünü Z. Brzezinski'nin yapmış olduğu Atlantik İttifakı'na Sovyetlerden bağımsız olan devletlerin de dahil edilmesi fikri gündeme gelmiştir (Veliev ve Aslanlı, 2011, s.95).

Güney Kafkasya'nın jeopolitiğinde en önemli ülke sayılabilecek Gürcistan bu özelliğiyle Amerika için de büyük önem arz etmektedir. Amerika açısından bakıldığında Gürcistan, Azerbaycan enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılmasında Rusya'ya oranla daha güvenli bir güzergâhtır. Amerika için Gürcistan, yalnızca transit ülke olma özelliğiyle değil, aynı zamanda Rusya'nın kritik bölgelerine yakın olması nedeniyle de önemli bir ülkedir. Karadeniz'in ve Hazar enerji kaynaklarının güvenliği göz önünde bulundurulduğunda, ABD'nin, Romanya ve Bulgaristan başta olmak üzere oluşturmuş olduğu üs kurma mekanizmasını Gürcistan üzerinde de kurma hevesi, onu bu ülkeye yakınlaştıran bir diğer nedendir (Girgin, 2009, s.28).

Francis Fukuyama'nın ortaya koymuş olduğu, *Tarihin Sonu Tezi*'nde ön görülen gelişim çizgisine uyum sağlama gereken başlıca ülkelerin, çoğu devletleşme sürecini gerçekleştirememiş olan Orta Doğu ülkeleri olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri de Batı medeniyet çizgisine erişebilmek için bir takım demokratikleşme dalgaları yaşamalıydı. Bu eksenden bakıldığında, Gürcistan'da yaşanan Gül Devrimi'ni ABD'nin dış politika çıktılarından farklı yorumlamanın gerçekçi bir yaklaşım olamayacağı ortadadır.

2003'te Gürcistan'da yaşanan devrimle beraber iktidara gelen Batı yanlısı Saakaşvili başta Ukrayna olmak üzere, devrim dalgaları yaratılabilecek ülkelerle yakın temasta bulunarak, kendi bölgesinde model ülke olma görevini üstlenmiştir. Nitekim Ukrayna'dan sonra Beyaz Rusya'yı işaret etmesi ve paralel zaman diliminde Kırgızistan'da Lale Devrimi'nin gerçekleşmesi ve ABD tarafından desteklenen K. Bakiyev'in iktidara gelmesi tesadüf sayılamayacak gelişmelerdir. Doğu Avrupa, Orta Asya ve Kafkasya'da yaşanan bu gelişmelerin ardından 2010 yılında Tunus'ta bir gencin kendisine yakmasıyla başlayan ve Arap Baharı olarak adlandırılan fakat bahar mı yoksa kış mı olduğu tartışmaya açık bir sürecin başlaması dikkate değer bir gelişmedir.

ABD'nin Güney Kafkasya politikası özetlenecek olursa; Sovyetlerin dağılmasından 1995 yılına değin Rusya merkezli bir politika izlendiğini söylemek gerekmektedir. Bu tarihten itibaren ise, taşların yavaş yavaş yerine oturduğunu ve bölgenin siyasi oluşumunun nispeten de olsa tamamlandığını düşünen ABD, bölge ülkelerine kendilerinin bağımsız birer aktör olduklarını kabul ettiğini göstererek yaklaşmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ise, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile işbirliğini geliştirmenin yollarını aramıştır. ABD Güney Kafkasya bölgesiyle kurduğu temaslarda bölge ülkelerinin her birine ayrı önem atfetmiştir. Gürcistan'ın stratejik konumundan ve Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarından faydalanmayı dış politika hedefleri arasına koyan ABD, Ermenistan'ın da Rusya güdümüne girmesini engellemeye yönelik politikalar yürütmüştür. ABD'nin özellikle 11 Eylül 2001'den sonra bölgeye yönelik aktif bir politika yürütmesi başta Çin, Rusya ve İran'ı rahatsız etmiş ve Güney Kafkasya'daki küresel rekabetin ateşini fitillemiştir.

Rusya'nın Güney Kafkasya ve Orta Asya'ya karşı olan ilgisine bakıldığında, söz konusu bölgeleri jeopolitik konumu ve bölgelerde var olan zengin yer altı kaynakları dikkat çekmektedir. coğrafi sınırlandırmalarıyla en çok

mücadele eden devlet olan Rusya ile konuya başlaması oldukça manidardır. Bilindiği üzere; Rusya'nın batısında Doğu Avrupa'nın geniş düzlük alanları bulunmaktadır. Tarih boyunca çeşitli istilalara maruz kalan Rusya'nın, bu saldırılara doğu Avrupa yönünden gelen akınlar tarafından uğradığı elbette tesadüf değildir (Marshall, 2015, s.5). Bu nedenledir ki; Rusya, çoğunlukla dağlık ve denizlik alanları kuşatmayı kendisine jeopolitik bir hedef edinmiştir. Kırım'ın işgali ve Kafkasya'nın kontrol altında tutulmaya çalışılması bu konuyla ilişkilendirilebilecek gelişmelerdir. Bu doğrultuda Putin'le birlikte yeniden tanımlanan *yakın çevre politikasının* temel amacı, ülke dışında yaşayan Rusların haklarını korumakmış gibi görünse de, 2014'te yaşanan Kırım'ın ilhaki, 2008 Rus-Gürcü Savaşı ve Yukarı Karabağ Krizi meselelerinde izlenen dış politika, Rusya'nın yakın çevresine yönelik ürettiği bu politikanın bambaşka temelleri olduğunu bizlere göstermektedir.

Rusya'nın ciddi güvenlik kaygılarıyla hareket ettiği yakın çevresinde jeopolitik konumu açısından değer verdiği bir diğer ülke ise; Güney Kafkasya cumhuriyetlerinden biri olan Gürcistan'dır. Başta Güney Osetya ve Abhazy sorunları olmak üzere iki devlet arasındaki ilişkiler 20. yüzyılın başlarından beri olumsuz bir seyir izlemektedir. Sovyetlerden bağımsızlığını ilan ettiği günden bu yana Batı yanlısı liberal bir politika izlemeyi tercih eden Gürcistan, heterojen nüfus yapısına sahip olması nedeniyle etnik çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Ülke içinde sağlam bir otorite kurmaktan yoksun olan ve demokratikleşme yolunda bazı azınlık hakkı sorunları yaşayan Gürcistan, Rusya'nın müdahalesine açık bir ülke durumuna gelmiştir. Öyle ki; Gürcistan egemenliğindeki Güney Osetya'nın Rusya egemenliğindeki Kuzey Osetya ile birleşme kararı alması ve Abhazy'nın da bağımsız bir devlet olma yolunda çabalarken Rusya'yı yakın bir müttefik olarak kabul etmesi, Gürcistan'a müdahale etme yolunda Rusya'nın elini güçlendiren sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kırım'ın 1954 yılında Ukrayna'ya bağlanması ardından, Sovyetlerin ve ardılı olarak kurulan Rusya'nın Karadeniz'de sahip oldukları liman sayısında ani bir düşüş yaşanmıştır. Gürcistan'ın 1991 yılında Sovyetlerden bağımsızlık kazanmasının ardından Rusya'nın Karadeniz'deki varlığı tehlikeye girmiştir. 1993 yılında Abhazy ve Güney Osetya bölgelerinde gerçekleşen iç karışıklıklarla başa çıkamayan Gürcistan'ın Batı'dan bir yardım eli uzanmaması nedeniyle Rusya'dan medet umması neticesinde, Rusya bölgeye müdahalede bulunmuş ve bunun karşılığında iki ülke arasında 25 yıllık bir askeri üs anlaşması imzalanmıştır (Karabayram, 2011, s.181). Bu anlaşma doğrultusunda Gürcistan'daki Rus askeri varlığı 25 yıl daha uzatılmıştır. Bu gelişmeler ışığında günümüz uluslararası konjonktüründe Gürcistan'ın Rusya'ya karşı eli kolu bağlı bir ülke olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlılığın belki de en önemli sebebi Gürcistan'ın Rusya kısıcında yalnız bırakılmasıdır. Nitekim Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan 2008 savaşında mağlup tarafın Gürcistan olduğuna şaşırarak doğru bir davranış olmayacağı gibi söz konusu krizi etnik bir meseleden ibaretmiş gibi yorumlamak da o denli yanlış bir analiz olacaktır.

Kurulduğu günden bu yana Batı ile bütünleşmeyi dış politika amacı haline getiren ve NATO'ya girme hayaliyle yaşayan Gürcistan'ın önündeki en büyük engel Rusya olmuştur. NATO'nun genişleme konseptinden rahatsızlık duyan Rusya, Avrupa güvenliğinin sağlanmasında AGİT'in daha fazla rol oynamasını istemiştir (Karabayram, 2011, s.93). Karadeniz'e kıyısı olan Romanya, Bulgaristan ve Türkiye'nin NATO'ya üye olmasına karşılık, Ukrayna ve Gürcistan'ın neden hala bir NATO üyesi olmadığı sorusunun cevabı şüphesiz Rusya'dır.

Rusya'nın enerji alanında Kafkasya'ya yönelik en önemli iki politikası vardır. Bunlardan ilki; Hazar enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında kilit ülke olmak, ikincisi ise; Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan'ın ve transit ülke olması sebebiyle yadsınamayacak bir öneme sahip Gürcistan'ın bölge dışı güçlerin etkisinden uzak tutulmasıdır. Birbiriyle ciddi anlamda bağlantılı olan bu iki politik hedefi gerçekleştirmek için Rusya'nın izlediği en önemli strateji enerji kozunu sonuna kadar kullanmak olmuştur. Rusya, gerek Kafkasya bölgesinde ve gerekse bölge dışında kendisine olan enerji bağımlılığının bozulmasından korkmaktadır. Enerji üretim ve dağıtım merkezlerinin çeşitlenmesi sonucu özellikle doğal gaz alanındaki tekelliğini kaybedecek gibi görünen Rusya, 2000'lerin başından beri rakiplerini saha dışında bırakmaya odaklanmış durumdadır.

BTC Petrol Boru Hattı'na en başından beri karşı çıkan Rusya, enerjinin kendi topraklarına uğramadan Avrupa pazarına ulaştırılmasını sağlayan bu projenin gerçekleşmemesi için Gürcistan'a ve Azerbaycan'a çeşitli baskılar uygulamıştır. 2000'lerin başından başlayarak Gürcistan'a ihraç ettiği doğal gazı dönem dönem kesen Rusya, elektrik enerjisini gaz yoluyla elde eden Gürcistan'ı enerji krizinin eşğine kadar getirmiştir (Karabayram, 2011, s.313). Azerbaycan'ı da yeri geldikçe elektrik enerjisi satışını azaltmakla tehdit eden Rusya, enerji unsurunu dış politika aracı olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Rusya'nın söz konusu enerji gücünü sadece Kafkasya bölgesinde kullanmadığını da belirtmek gerekmektedir. Nitekim 2006 yılının başlarında Ukrayna'ya ihraç edilen doğal gazın fiyatına zam getiren Rusya, ülkenin bu duruma sert bir şekilde tepki göstermesi üzerine, doğal gaz akışını tam anlamıyla keserek Ukrayna'yı cezalandırmaktan kaçınmamıştır.

Rusya'nın Azerbaycan doğal gazı üzerindeki en büyük planı, Kuzey Kafkasya'nın doğal gaz ihtiyacını bu ülkeden tedarik etmektir. Öyle ki; Rusya doğal gaz için Orta Asya ülkelerine ödediği meblağdan daha yüksek bir rakamı Azerbaycan'a ödemeye razı olmuştur. Rusya'nın bu politikasının temel nedeni, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacının kendisi üzerinden karşılanmasını sağlamaktır. Böylece Rusya; hem Kuzey Kafkasya için ihtiyaç duyduğu doğal gazı Azerbaycan'dan sağlayarak bu ülkenin enerji arzını karşılamayı hem de Avrupa ülkelerinin kendisine olan doğal gaz bağımlılığını sürdürmeyi hedeflemektedir. Fakat Azerbaycan'ın başta ABD olmak üzere Batı dünyası tarafından desteklenmesi Rusya'nın planlarının bozulmasına sebep olmuştur. Üstelik Azerbaycan'ın Rusya güdümüne girmekten çekinmesi de ülkenin enerji kaynaklarının Avrupa'ya sevkiyatında etkili olmuştur. Ayrıca enerji sevkiyatında Gürcistan-Türkiye güzergâhının kullanılması Rusya tarafından zorlanan Azerbaycan'ın işine gelmektedir.

Rusya'nın enerji unsurunu bir cezalandırma mekanizması olarak kullanması başta Avrupa ülkeleri olmak üzere ithalatçı ülkeleri rahatsız etmektedir. Bu nedenle, Hazar enerji kaynaklarının Rusya topraklarına uğramadan uluslararası pazara ulaştırılması sadece Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin önceliği değil, aynı zamanda ithalatçı ülkelerin de önem verdiği bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. AB ülkelerinin doğal gazın Rus topraklarından bağımsız bir şekilde Avrupa pazarına ulaştırmayı planlayan Nabucco ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'ni desteklemeleri söz konusu duruma verilebilecek örneklerdendir. Aynı şekilde BTC Petrol Boru Hattı'nın da başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri tarafından desteklenmesinin temel amacının Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kırmaya yönelik olduğu söylenebilir (Hasanoğlu, Cemil, 2006, s.78).

Rusya'nın Kafkasya enerji kaynaklarına dair izlediği bir diğer politika ise Hazar'ın statüsü hususundadır. Hazar, ne Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre bir deniz olarak nitelendirilebilmekte ne de iç göl yasalarına uyan özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Okyanuslara çıkışı olmadığından deniz olarak nitelendirilemeyen Hazar, göl kabul edilemeyecek kadar da büyüktür (Yalçınkaya, 2006, s.227). Ülkenin, Hazar'ın bir göl olarak kabul edilmesi konusunda takındığı tavır Azerbaycan'ı ve Hazar'a kıyısı olan Orta Asya devletlerini rahatsız etmekteydi. Rusya Hazar'ın bir göl olarak kabul edilmesi ve kıyıdaş ülkelerin bu gölden eşit şekilde yararlanmasını isterken, Azerbaycan; Hazar'ın bir deniz olduğunu ve yapılacak tüm düzenlemelerin BM Deniz Hukuku Sözleşmesi çerçevesinde ele alınması gerektiğini dillendirmektedir (Kocaman, 2018, s.s.101-103). Uzun bir anlaşmazlık döneminin ardından Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan liderleri 2018 yılında Kazakistan'ın Aktav şehrinde bir araya gelerek söz konusu anlaşmazlığı çözüme kavuşturmuşlardır. Özel hukuki statü veren anlaşmada Hazar'dan Deniz olarak bahsedilse de, paylaşımlar deniz statüsüne göre değil, ara bir formülle gerçekleştirilmiştir (BBC, 2018). Anlaşmayla, Hazar'ın yatağı göl hukukuna göre paylaşılırken, sularına deniz hukukuna yakın bir formül öngörüldü. Buna göre Hazar'ın dibi kıyısı bulunan 5 ülke arasında orta çizgi kuralıyla sektörler bölündü. Her ülkenin sahibi olduğu sektörde yeraltı zenginliklerinin sahibi olacağı karara bağlandı. Hazar sularına gelince, her ülkenin 15 millik karasuları bölgesinin olması ve ülkelerin 15 mile ek olarak balık avı için 10 millik ekonomik çıkar bölgeleri bulunması kararlaştırıldı (Hacıoğlu, Hürriyet, 2018).

Rusya'nın Kafkasya'nın bütününe yönelik iki temel politikası vardır. Bunlardan ilki; egemenliği altında bulundurduğu Kuzey Kafkasya'nın mevcut durumunu koruyarak federal sisteme hanel gelmesini engellemektir. İkincisi ise; Güney Kafkasya Cumhuriyetleri'ni kendi iradesi altında tutmaktır. Rusya'nın kendisinden bağımsız olan Güney Kafkasya ülkeleri üzerinde kontrol kurma aracı olarak kullandığı kuruluş ise bölgesel bir örgüt olan BDT'dir. BDT aynı zamanda Rusya'nın kendisinden bağımsız olan eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde nüfuz geliştirme amacına hizmet eden Avrasyacılık ideolojisinin uygulama alanı olarak planlanan bir örgüttür (Yalçınkaya, 2006, s.s.302-304).

Geçmişten günümüze Rus topraklarında farklı siyasal rejimler kurulmasına rağmen Rusya'nın dış politika temellerinin farklılaşmadığını söylemek mümkündür. Her zaman için, topraklarına sınır olan bölgelerde ve yakın çevresinde kendi otoritesi dışında yaşanan fiziki ve siyasi değişimlere sıcak bakmayan Rusya, bölgedeki liberal rejimleri de tehlike olarak görmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya politikası için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Rusya yakın çevre politikasının ayrılmaz bir parçası olan Güney Kafkasya'da üstü kapalı bir Rus hegemonyası kurma çabasıdır. Bu politikasının en temel nedeni ise güvenlik endişesidir. ABD ve AB'nin kendi *arka bahçesinde* etki alanı yaratma çabalarından rahatsız olan Rusya, Çin ve İran ile işbirliği girişimlerinde bulunma yolunu tercih etmiştir. Rusya'nın Güney Kafkasya'da en çok önemseydiği bir diğer mesele ise; enerji kaynaklarının naklidir. Rusya petrol ve doğal gazın uluslararası pazara sevkiyatında merkezi bir rol üstlenmek istemektedir.

Sonuç

Güney Kafkasya'daki küresel rekabet, özü bakımından bir güç mücadelesi olarak yorumlamak mümkündür. Kaynakların sınırlı olmasının doğrudan bir sonucu olan devletler arası rekabet geçmişten günümüze var olan bir olgudur. Değişen şey ise aktörlerin çeşitlenmesi ve çoğalması olmuştur. Yer altı zenginliklerinin olduğu çoğu bölgenin kaderinin Güney Kafkasya'ya benzediğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Dünya nüfusunun giderek artması ve devletlerin vatandaşları için bugünün ve geleceğin kaynağını temin etme çabaları yer altı zengini olan bölgelerin huzurunu kaçıran en büyük etmen olarak görülmektedir.

Kendisi de bir Kafkasya ülkesi olan Rusya'nın Güney Kafkasya üzerinde yaşanan küresel rekabette avantajlı durumda olduğu ortadadır. Rusya tarihi yaşanmışlığın vermiş olduğu tecrübeyle bölgeyi daha iyi tanımaktadır. Bölge ülkelerinin güçlü ve zayıf yönlerini iyi bilen Rusya'nın Güney Kafkasya'ya yönelik ekonomik, siyasi, sosyal ve askeri bir takım politikaları bulunmaktadır. Rusya gerek Güney Kafkasya ve gerekse Orta Asya olsun, Rus diasporası sayesinde bölge ülkelerinin iç politikasında etkili olmaktadır. Diğer yandan, bu ülkelerin Rusya'ya karşı Sovyet döneminden kalan bir ekonomik bağımlılıkları söz konusudur. Ayrıca Rusya Güney Kafkasya'daki çatışmalarda doğrudan veya dolaylı bir şekilde söz sahibi olan bir ülke olması sebebiyle de diğer rakiplerinden farklılaşmaktadır.

Rusya askeri alanda ise bölgede üs kurma fırsatını elde etme, silah ticaretinde bulunma, asker bulundurma ayrıcalığı gibi gelişmeler sayesinde bölge ülkeleri üzerinde etkili olmaktadır. Son olarak; Rusya'nın jeopolitik zihniyetinin Kafkasya üzerinde de hâkim olduğunu söylemek gerekmektedir. Öyle ki; Rusya'nın yüzyıllardır değişmeyen en büyük politikası yakın çevresinde hegemonya kurma amacıdır. Batısından ve güneyinden güvenlik tehdidi almak istemeyen Rusya bölgesinde yaşanan rejim değişikliklerine sıcak bakmamakta, özellikle de ABD ve Batı Avrupa kaynaklı siyasi değişimlerin karşısında durmaktadır.

Bölgeyi *arka bahçesi* olarak nitelendirilen ülke kendi etki alanlarına başka devletlerin el uzatmasına da sıcak bakmamaktadır. Bölge ülkelerini ekonomik yönden kendisine bağımlı kılarak başarı sağlamayı hedef edinen

Rusya'nın bu politikasının özellikle Ermenistan üzerinde başarı kazandığını görmek mümkündür. Rusya Ermenistan ile kurduğu ilişkiler ile kendisi için stratejik önemi olan bölgedeki gelişmelere müdahale imkânı sağlamayı, Güney Kafkasyadaki siyasi ve askeri varlığını korumayı hedeflemektedir. Ayrıca Ermenistan'daki Rus askeri üsleri Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol etmeyi, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılmasında Güney Kafkasyadan geçen BTC ve Bakü-Süpsa petrol boru hatlarının mevcut RF boru hatlarına alternatif konumunu zayıflatmayı da amaçlamaktadır. Son olarak ise; Azerbaycan ve Gürcistan'ın RF'yi dışarıda bırakan yeni güvenlik mekanizmalarına üye olmalarını engellemeyi, Ermenistan üzerinden bölgede daha etkili siyasi, askeri ve ekonomik politika uygulamayı ve bölgedeki etnik sorunları kontrol etmeyi hedeflemektedir.

Rusya'nın aksine bölgeye geç ulaşan ABD, rekabete sonradan katılmış olmasına rağmen özellikle 11 Eylül ile beraber bölgedeki etkisini hızla ilerletmeye başlamıştır. Zaten kızışan rekabetin can damarı da bu noktada belirmektedir. ABD Rusya'nın Güney Kafkasya ülkeleri üzerinde hâkimiyet kurmasından rahatsız olmakta ve Rusya'ya Hazar enerji güvenliğine tehdit olarak görmektedir. Aynı şekilde Çin'in de Orta Asya ve Kafkasya'ya karşı tarihi beraberliği kullanarak yakınlık kurma çabasını hoş karşılamaktadır. Diğer yandan; Rusya'nın jeopolitik konusunda hassas olduğunun farkında olan ABD, 11 Eylül saldırılarını da gerekçe göstererek gerek Doğu Avrupa ile Orta Doğu'da ve gerekse Orta Asya ve Kafkasyada rejim değişikliğine gidilmesini istemektedir. Tüm bu politikalar kendisine karşı bir çevreleme ve *zayıflatma* girişimi olarak nitelendiren Rusya kendisinin yakın çevresi olarak nitelendirdiği bölgelerden ABD'nin uzak durmasını istemektedir. Fakat Rusya'nın umut ettiğinin tersine ABD Güney Kafkasyada daha etkin olabilmenin yollarını aramaktadır.

Hazar enerji kaynaklarının kontrolünü Rusya'ya bırakmak istemeyen ABD, bu ülke ile doğrudan karşı karşıya gelmekten de kaçınmaktadır. Bölgedeki petrol ve doğal gazın dünya pazarına nakliyesinde istediği projelerin hayata geçmesinde büyük ölçüde başarılı olan ülke, Kafkasyada yaşanan çatışmalarda ise beklendiğinin aksine doğrudan müdahalelerden kaçınmaktadır. 2008 Gürcistan Krizi, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ Sorunu, Rusya'nın tecrübe ettiği Çeçenistan meselesi ABD'nin temkinli davrandığı Kafkasya çatışmalarının başında gelmektedir.

Dünyada artan enerji tüketimi, petrol ve doğal gaza olan bağımlılığı giderek arttırmaktadır. Fosil yakıtlarının sınırlı ve pahalı olması, yenilenebilir enerjinin veriminin düşük olması ve küresel ısınma ile ilgili bulgular, nükleer enerjiye olan ilgiyi ve zorunluluğu arttırmaktadır. Bu nedenle, günümüzde dünya genelinde olduğu gibi, çok uluslu ve değişken (aktif) bir bölge olan Kafkasyada da nükleer enerji güvenliği büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle, bölgenin nükleer güvenliği konusunda, nükleer enerjiye sahip olan veya sahip olmayı planlayan ülkeler karşılıklı ciddi yaptırımlar ve sorumluluklar altına gireceklerdir (Özkan, 2012, s. 304).

Kafkasya, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası politikada devletlerin dikkatini cezbeden bir bölge olarak yerini almıştır. Gerek sahip olduğu enerji kaynaklarından ve gerekse yaşanan etnik çatışmalardan dolayı istikrarlı bir yapıya kavuşması oldukça zor görünen bir bölgedir. Azerbaycan'ın meşhur tarihçilerinden Ziya Bünyadov, SSCB'nin parçalanmasının arifesinde Kafkasya jeopolitiği ile ilgili olarak *"Türkiye'nin jeopolitik önemini anlatmaya gerek yok, bunu Napolyon bile belirtmişti. Ama bugün en önemli jeostratejik bölge Kafkasyadır. Ufacık bir toprak parçasında (450.000 km²) çok büyük bir mücadele veriliyor. Tarihte en çok kan dökülen bölge burasıdır. Kafkasyalılar, dünyanın en çok acı çeken halkıdır"* (Mikail, 2012, s.88) demekteydi. Şimdi görülüyor ki; Bünyadov bu sözlerinde oldukça haklıydı.

Kaynakça

- Acar, D.Ş.(2006). Küreselleşen Dünyada Diplomasi. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 1-2, 417-440. <http://sbmyod.selcuk.edu.tr/>
- Acar, D.Ş. (2009). Kafdağı'nın Ardında Saklı Kalan Komşuluk: Avrupa Birliği ve Güney Kafkasya. *Karadeniz Araştırmaları*, 22, 51-42. <http://www.karam.org.tr/>
- Acar, D.Ş., Çemrek M. (2006). Kaskasya'nın Kronikleşen Çatışma Alanı: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi. *Karadeniz Araştırmaları*, 8, 114-136. <http://www.karam.org.tr/>
- AĞIR, S. (2015). Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı. *Güvenlik Stratejileri*, 22, 97-131. <https://dergipark.org.tr/>
- Akengin, H. (2015). *Siyasi Coğrafya: İnsan ve Mekân Yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akpınar, B.G. (2012). Azar'ın Sürüncemeli Toplumsal Uyuşmazlıklar Modeline Göre: Gürcistan-Güney Osetya Çatışma Analizi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları.
- Akşar, K. (2019). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Büyük Güçlerin Kafkasya'da Nüfuz Kazanma Mücadeleleri-Kırgızistan Lale Devrimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.
- AK, T. (2013). Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-2, 99-115. <https://www.atilim.edu.tr/>
- Aliyev, T. (2006). *Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aliyev, Z. (2016). Rusya ve İran Arasında 1828 Yılında Türkmençay Anlaşmasının Gizli Taraflarına Işık Tutan Tarihi Belgeler Üzerine. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 324-331. <http://www.asosjournal.com/>
- Al Ö. (2014). *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Birleşmiş Milletler'in Rolü*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıbaşı K. (2007). *Küresel Çağda Siyasi Coğrafya: Strateji, Rekabet, Küreselleşme*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Arıcıoğlu, A. (2010). *Kafkasya Bölgesinin Türkiye Enerji (Petrol ve Doğal gaz) Güvenliğinde Yeri ve Önemi*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arı T. (2010). Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri. Tayyar Arı (Der.). *Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine*. Bursa: MKM.
- Arı, T., Pirinççi F. (2011). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası. *Alternatif Politika*, 1, 1-30. <http://alternatifpolitika.com/>
- Arı T. (2015). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Ataş, A. (2006). *Rusya Federasyonu ve ABD'nin Güney Kafkasya Politikaları (1990 Sonrası)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Ateş, D. (2016). *Uluslararası Örgütler*. Bursa: Dora yayıncılık.
- Aydemir, S. (2006). *Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Terörizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Azadlıq Radiosu. (2010). Barak Obamanın İlham Əliyevə Məktubunun Mətni Açıqlanıb .(Çevrimiçi). <https://www.azadliq.org/a/2064271.html> (25.26.2019)
- Batır, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1, 115-134. <https://dergipark.org.tr/>
- Baycan, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası ve Gürcistan Krizi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BBC. (2018). Hazar Denizi'ne Hukuki Statü: Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan 20 Yıl Sonra Anlaştı.(Çevrimiçi). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45161710> (26.11.2019)
- Beşikçi, S. Ö. (2016). Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, 237-252. <https://dergipark.org.tr/tr/>
- Bıyık, U. (2009). *Amerika Birleşik Devletleri'nin Kafkasya ve Orta Asyadaki Enerji Politikaları*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brzezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*. Yelda Türedi (Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Cabbarlı, H. (2008). *Ermenistan Dış Politikası (1991-2005)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canar, B. (2006). *Soğuk Savaş Sonrasında Amerika Birleşik Devletler ve Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikaları (1991-2005)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ceylan, M. (1999a). Kosova'ya NATO Müdahalesi ve Yeni Uluslararası Sistem. *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş*. Ankara: A Ajans Tesisleri.
- Ceylan, M. (1999b). Soğuk Savaş'ın Sonu, Yeni NATO ve Türkiye. *Yeni NATO Soğuk Savaş'tan Sıcak Savaş*. Ankara: A Ajans Tesisleri.
- Çalış, Ş.H., Özlük, E. (2007). Jeo-Politik: Mekânın Siyasallaştırılması ve Suistimali. Zeynep Dağı(Der.). *Uluslararası Politikayı Anlamak*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Çapraz, H. (2012). Abaza-Gürcü Çatışmasında Tarih. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Çelik, N. (2014). *Kırılğan-Başarısız Devlet Olgusu ve Terörizm Açmazı*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.
- Çelikpala, M. (2010). Türkiye ve Kafkasya: Reaksiyoner Dış Politikadan Proaktif Ritmik Diplomasiye Geçiş. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 25, 93-126. <https://www.uidergisi.com.tr/>

- Çevik, A. (2015). *Tek Kutupluluktan Çok Kutupluluğa Doğru Yeni Dünya*.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çıkrıkçı, T. (2012). Realist ve Pragmatik Düşünceler Ekseninde Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Güney Kafkasya politikası: "Güç", "Denge" ve "Aşılamayan Sorunları". *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Dağı, Z. (1998). Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye. *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sönmezoğlu, F. (1996). SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık,
- Demir, İ. (2008). "Enerji", Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını, Kahramanmaraş.
- Demir, S. (2012). Karadeniz,Kafkasya ve Hazar Bölgeleri Enerji Kapasitelerinin Türkiye'nin Enerji Kaynağı Açısından Önemi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Deniz, T. (2014). *Siyasi Coğrafya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Ankara: Pegem Akademi.
- Denizhan, E. (2010). Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1, 17-23. <http://www.sobiad.org/>
- Dikkaya, M. (2010). Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Kafkaslar. *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Elmas, M.S. (2010). *Güvenlik Paradigmasının Değişimi: Küresel Risk Toplumu*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Polis Akademisi, Ankara.
- Emeklier, B. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistemin Analizi. <http://www.bilgesam.org/>
- Eraydın, Ö. (1996). Avrupa'nın Yeni Güvenlik Düzeni ve Türkiye, *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Ersun, Ö. (2005). Ermenistan, Soykırım İnadı ve Kaybedilen Gelecek. *Stratejik Analiz*. 60, 16-27. <https://makaleler.mkutup.gov.tr/>
- Ersungur, M., Karabulut, K. (2008). Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Sosyo-Ekonomik Analizi. *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Fouskas, K.V. (2004). *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya*. Ali Çakıroğlu (Çev.). İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Girgin, K. (2009). Gürcistan Stratejik Durumu ve Türkiye ile İlişkileri. <http://www.tasam.org/>
- Gökırmak, M.A. M. (1996). "Yeni Dünya Düzeni" Kavramı ve Uluslararası Sistem. *Değişen Dünya ve Türkiye*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

- Güner, U. (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Değişen Güvenlik Algılamaları ve Bir Güvenlik Sorunu Olarak Başarısız Devletler*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gök, G. O. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvenlik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü. *KOS-BED*. 31, 65-82. <http://kosbed.kocaeli.edu.tr/>
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürbüz, V. (2008). Dağlık Karabağ Sorununda Taraf Ülkeler. *Bölgesel ve Küresel Güçler, Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Gürel, M.M. (2008). *Küreselleşen Dünya ve Terörizm*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürsel, S. (2012). Kafkasya'da Güvenlik Sorunu ve Bunun Türk Dış Politikasında Yansımaları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Gürsoy, B. (2004). *Soğuk Savaş Sonrasında Çok Yönlü Tehdit Algılamaları: Asimetrik Tehdit*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Haber 7. (2017). Azeri Petrolünde Ortaklık 2050'ye Kadar Uzatıldı.(Çevrimiçi). <http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/2424139-azeri-petrolunde-ortaklik-2050ye-kadar-uzatildi> (24.11.2019)
- Hacıoğlu, N. (2018). 5 ülke Hazar'ı Paylaştı. *Hürriyet*. (Çevrimiçi). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5-ulke-hazari-paylasti-40926515> (25.11.2019)
- Hasanoğlu, M., Cemilli E. (2006). *Güney Kafkasya'da ABD Politikası*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Hasanov, İ. (2013). *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2001)*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hatipoğlu, E. (2008). Güney Kafkasya ve Orta Asya'da Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt ve Oluşumların Rolü. *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Mücadelesi*. Turgut Demirtepe (Der.). Ankara: USAK Yayınları.
- Heywood, A.(2014). *Küresel Siyaset*. Nasuh Uslu (Çev.). Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları.
- Hilalov, F. (2012). Rusya Dış Politikasında Yeni Avrasyacılık. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Hürriyet. (2010). Azerbaycan Hazar'da Yeni Doğalgaz Yatağı Bulundu.(Çevrimiçi). <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-hazarda-yeni-dogalgaz-yatagi-buldu-16371958> (26.11.2019)
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- İlhan, S. (1999). *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*. Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- İsmayılov, E. (2012). Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Arabulucu Devletlerin Neo-Emperyalist Yaklaşımları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Kafkasyalı, E.G. (2007). *ABD-Rusya Hegemonya Mücadelesinde Gürcistan ve "Gül Devrimi"*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kanbolat, Hs. (2005). Kafkasya'nın Jeopolitiğinde Değişim Sinyalleri. *Stratejik Analiz*, Ankara, 60. <https://21yyte.org/>
- Kantarci, Ş. (2013) Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı Koalisyonlar Dönemi mi?. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16, 47-85. <https://dergipark.org.tr/>
- Karabayram, F. (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Karabayram, F. (2011). *Güney Kafkasya Jeopolitiğinde Rusya Gerçeği*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karabulut, B. (2009). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaosmanoğlu, A.L. (2011). Yirmi birinci Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden. *Uluslararası İlişkiler*, 29, 5-25. <https://www.uidergisi.com.tr/>
- Karaosmanoğlu, A.L. (2014). NATO'nun Dönüşümü. *Uluslararası İlişkiler*, 40, 3-38. <https://www.uidergisi.com.tr/>
- Kasım, K. (2010). Ermenistan. Tayyar Arı (Der.). *Orta Asya ve Kafkasya, Rekabetten İşbirliğine*. Bursa: MKM
- Kasım, K. (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: USAK Yayınları.
- Kaya, Z. (2010). *Terörizmin Küreselleşmesi: El-Kaide Örneği*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.
- Kılıçoğlu, G., Kekevi, S. (2008). *Kafkasya. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye, Sorunlar-Tehditler-Fırsatlar*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayını.
- Kocaman, M.E. (2018). Hazar Havzasının Hukuki Statüsü. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1, 99-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/416129>
- Köktaş, N.A. (2015). Saakaşvili Dönemi Gürcistan: İç ve dış Politika Üzerine Bir Değerlendirme. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 95-110. <https://www.ardahan.edu.tr/iibfdergi/>
- Mammadov, R. (2008). *ABD' nin Güney Kafkasya Politikası*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mandacı, N., Özerim, G. (2013). Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa'da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 3, 105-130. <https://www.uidergisi.com.tr/>

- Marshall, T. (2015). *Prisoners of Geography: Ten Maps That Explain Everything About the World*. New York: Scribner.
- Mehmetoğlu, D. (2012). Geçmişten Günümüze Karabağ Sorunu. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Memmedov, Z. (2004). *INO GATE Projesi Çerçevesinde Avrupa Birliği-Güney Kafkasya Ülkeleri İlişkileri*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mikail, E.H. (2012). ABD'nin Kafkasya Politikası'nın Güvenlik Boyutu. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2, 87-97. <https://dergipark.org.tr/>.
- Oğuzlu, T. (2012). NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği. *Ortadoğu Analiz*, 40, 8-18. <https://orsam.org.tr/>
- Özcan, A. (2015). *Azerbaycan'da Petrolün Üretimi, Pazarlanması ve Kullanılması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Özey, R. (1999). *Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özkan, A. (2016). Güvenlik Paradigmasında Sınır Aşan Bir Çevre Sorunsalı: "Nükleer Zarar". *Alternatif Politika*, 1, 128-159. <http://alternatifpolitika.com/>
- Özkan, G.N. (2012). Nükleer Enerji ve Nükleer Güvenlik Açısından Kafkasya. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Özlük, E., Duygu, Ö. (2014). NATO'yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 209-225. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/>
- Sabah. (2018). Doğalgaz Rezervi En Fazla Olan Ülkeler. (Çevrimiçi). <https://www.sabah.com.tr/galeri/ekonomi/dogalgaz-rezervi-en-fazla-olan-ulkeler> (26.11.2019)
- Socar Gas. (2019). Azerbaycan'ın Gaz Yolculuğu.(Çevrimiçi). <http://www.socargas.com/azerbaycanin-gaz-yolculugu/> (25.11.2019)
- Sputnik News. (2018). En fazla petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan ülkeler. (Çevrimiçi). <https://tr.sputniknews.com/infografik/201812031036447006-opec-gaz-petrol-venezuela-suud-arabistan-iran-rusya-abd/> (26.11.2019)
- Şihalıyev, E. (2012). Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 139-160. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254148>
- Şihalıyev, E. (2013). Kars Antlaşması, Nahçıvan'la Bağlı Siyasi Meseleler Üzerine Yeni Bir Değerlendirme ve Ermeni İddiaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Stratejisi Dergisi*, 1, 15-26. <https://arastirmax.com/>
- Tafloğlu, S. (2012). İran ve Rusya; Stratejik İttifak mı? Batı'ya Karşı Koz mu?. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.

- TANAP. (2019). Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi.(Çevrimiçi). <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (24.11.2019)
- Taşçı, T.A. (2012). İki Farklı Pencereden Güney Osetya Sorunu. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Telli, A. (2012). Yeni Dünya Düzeni'nin Domino Etkisi Yaratan Devrimleri: Gürcistan Gül Devrimi ve Mısır Lotus Devrimi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Torun, A. (2012). *Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TRT Haber. (2019). Dünyada en fazla doğal gaz rezervi Rusya'da.(Çevrimiçi). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-419428.html> (25.11.2019)
- Turgutoğlu, K. (2006). *Rusya Federasyonu'nda Yeltsin ve Putin Dönemlerinde İzlenen Dış Politikaların NATO ile İlişkiler Düzleminde Karşılaştırması*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tüysüzoğlu, G. (2012). *Karadeniz Havzasında Rekabet Analizi; İşbirliği Söylemlerinin Bölgesel Çatışma Beklentilerine Yansımaları*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ülger, İ.K. (2012). Kafkasya'da Azınlık Sorunları. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Veliev, C., Aslanlı, A. (2011). *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Vogler, J. (2003). Küreselleşmenin Çevresel Boyutları ve Güvenlik Stratejilerine Etkileri. Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik. *SAREM Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul.
- Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yeni Şafak. (2019). Dünyada en fazla doğal gaz rezervi Rusya'da.(Çevrimiçi). <https://www.yenisafak.com/ekonomi/dunyada-en-fazla-dogal-gaz-rezervi-rusyada-3494951> (25.11.2019)
- Yıldırım, M. (2012). Karadeniz'in Hukuki Durumunun Kafkaslar Üzerine Etkisi. *Uluslararası Kafkasya Kongresi 26-27 Nisan*. Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli.
- Yoldaş, F. (2010). *Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Kafkasya Politikası*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Kocaeli.

Kadının İnsan Haklarından Bir Sapma Örneği: Cinsel Şiddetin Soykırım Fiili Olarak İşlenmesi

A Deviation Example from Women's Human Rights: Realization of Sexual Violence as an Act of Genocide

Dr. Öğr. Üyesi Ayşen Seymen Çakar¹

Başvuru Tarihi: 11.11.2019

Kabul Tarihi: 28.11.2019

İskelet sayısını saymak, tecavüze uğrayan kadın sayısını belirlemekten daha kolaydır. Çünkü iskeletler, *çok daha somut ve görünürdür. Oysa ki tecavüze uğrayan ve sağ kalan kadınlar, toplum tarafından damgalanacakları endişesiyle başına gelenleri anlatmaktan çekinirler¹.*

Özet

Bu çalışmada, insan haklarının ağır bir ihlali olan kadına yönelik cinsel şiddet, uluslararası bir suç türü olarak soykırım suçu bağlamında incelenmiştir. Uluslararası hukukta kadına yönelik cinsel şiddet yasağı genel kabul görmeye birlikte, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi kararlarına kadar cinsel şiddetin tanımının bulunmadığı tespit edilmiştir. Cinsel şiddet kavramı, uluslararası hukukta uluslararası mahkeme içtihatları ile tanımlanmış ve geliştirilmiştir. Bu çalışmada uluslararası ceza mahkemelerinin kararlarına ve bazı uluslararası örgütlerin raporlarına da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadına Yönelik Cinsel Şiddet, Soykırım Suçu, Kadının İnsan Hakları

Abstract

In this study, sexual violence, a violation of women's human rights, was examined in the context of the crime of genocide, an international type of crime. Although international law prohibits sexual violence against women, it has been determined that there is no definition of sexual violence until Rwanda International Criminal Court decisions. Sexual violence has been defined and developed in international law by international jurisprudence. For this reason, the decisions of the international criminal courts and the reports of some international organizations were frequently included in this study.

Keywords: Sexual Violence Against Women, Genocide, Women's Human Rights

¹ Anadolu Üniversitesi İİBF, aysen.seymen@bilecik.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3843-6120

² Levenkron, N. (2010). Death and the Maidens-Prostitution, Rape and Sexual Slavery during World War II. Sonja M. Hedgepeth ve Rochelle G. Saidel (Ed.), *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust*, Hannover ve London: University Press of New England, s. 16.

Giriş

İnsan haklarının en ağır biçimde ihlal edilmesine yol açan kadına yönelik cinsel şiddet, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Ek Protokolleri başta olmak üzere pek çok uluslararası sözleşme ile yasaklanmış olmasına rağmen bu kavram, herhangi bir uluslararası hukuk kuralı ile tanımlanmamıştır. Yasak hükümlerinin yer aldığı düzenlemelerde ise “cinsel şiddet” ifadesi yerine “tecavüz” ve “diğer insanlık dışı fiiller” ifadelerinin kullanımı daha yaygındır. Tecavüz kavramını tanımlayan ve bir soykırım fiili olarak kabul eden ilk mahkeme, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’dir. Mahkeme tecavüzü; zorlayıcı koşullar altında olan bir kişiye karşı işlenen cinsel nitelikte fiziksel bir saldırı şeklinde tanımlamaktadır. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, tecavüz fiilini tanımlamakla yetinmemiş, aynı zamanda cinsel şiddete ilişkin pek çok çıkarımda da bulunmuştur. Mahkemeye göre cinsel şiddet, insan vücudunun fiziksel istismarı ile sınırlı değildir. Üstelik cinsel şiddet, fiziksel temas gerektiren fiilleri içermeyebilir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi’ne göre yalnızca fiziksel kuvvet kullanımının değil; bunun dışında tehdit, korkutma, umutsuzluğa yol açan diğer baskı türlerinin de zorlama oluşturabileceğini kabul etmek gerekir.

Bu çalışmanın amacı; kadınların, savaş ve silahlı çatışmalar gibi olağanüstü dönemlerde kazanan tarafın elde edeceği bir ganimet olmadığını, kadının cinsel hürriyetinin hem olağan hem de olağanüstü dönemlerde hukukun koruması altında bulunduğunu, aksi davranışın, uluslararası hukukta suçların suçu kabul edilen soykırım suçuna yol açacağını göstermektir.

Cinsel Şiddetin Bir Soykırım Fiili Olarak İşlenmesi

Soykırım terimi ilk olarak, Raphael Lemkin tarafından 1944 yılında yazılan “Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress” adlı makalede geçmektedir. Bu eserde soykırım kavramı, ulusları veya etnik grupları yok etmeyi amaçlayan Alman uygulamalarını ifade etmek için kullanılmıştır. Soykırım (genocide) terimi kelime kökü itibarıyla, Yunanca *genos* (ırk) ve Latince *cide* (cinayet, katliam) terimlerinin birleştirilmesiyle türetilmiştir (Lemkin, 1946, ss. 227-228), (Kelsen, 1946, s. 271).

Ahlaki olarak soykırım; toplu cinayet, devlet terörü ve diğer acımasız baskı stratejileri gibi şiddet eylemlerini ifade eder. Bu terim, bir hükümetin meşruiyetini yitirdiği ve toplumun barbarlığa dayandığı etik sınırdır. Hukukun soykırım; belirli bir grubun kasıtlı olarak imha edilmesine yol açan, acil ve toplu mahkumiyeti gerektiren ağır bir suç anlamına gelir. Birleşmiş Milletler Özel Raportörü’nün konuyla ilgili olarak belirttiği gibi, “Soykırım en büyük suçtur ve insan haklarına yönelik en ağır ihlaldir” (Shelton, 2005, s. 395).

Soykırım, evrensel çapta “jus cogens” sayılan bir kuralın ihlalidir. Jus cogens niteliğindeki kurallar, hiçbir şekilde kendisinden sapılmasına izin verilmeyen ve ancak aynı nitelikte genel bir uluslararası hukuk kuralıyla değiştirilebilecek bir kural olarak, tüm devletler tarafından kabul edilip tanınan, her devleti, kendisine uymaya zorunlu kılan uluslararası hukukun emredici kurallarıdır (Akün, 2004, ss. 55-56). Uluslararası Adalet Divanı’nın Soykırım Sözleşmesi’ne ilişkin olarak vermiş olduğu danışma görüşünde, Sözleşmede yer alan ilkelerin uygar ülkelerce, herhangi bir bağıtsal yüküm olmadan da bağlayıcı kabul edildiğine dikkat çekilmiş ve bu ilkelerin tek tek devletlerin çıkarlarını ilgilendirmekten çok uluslararası toplumun ortak çıkarına olduğu vurgulanmıştır (Denk, 2001, s. 49).

Soykırım konusunda yapılan ilk uluslararası sözleşme 9 Aralık 1948 tarihinde Paris’te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 260 A (III) sayılı kararıyla kabul edilip, 12 Ocak 1951 tarihinde yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi’dir. Sözleşmenin 1. maddesinde belirtildiği üzere soykırım suçu, yalnız savaş zamanında değil, barış zamanında da işlenebilen uluslararası bir suçtur. (Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 9 Aralık 1948, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafliisoz/bm/bm11.pdf>, Erişim Tarihi, 21 Nisan 2019).

Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesinde suç fiilleri sayılmıştır. Bu fiiller aynı şekilde, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 2. maddesinde, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 4. maddesinde ve Roma Statüsü'nün 6. maddesinde yer almıştır. Nuremberg Mahkemesi Şartı'nda ve Uzak Doğu İçin Uluslararası Askeri Mahkeme Şartı'nda soykırım suçu kavramı yer almamış; buna karşın "barışa karşı suçlar", "savaş suçları" ve "insanlığa karşı suçlar" kavramlarına yer verilmiştir. Soykırım suçu bakımından yargılama yapan ilk uluslararası ceza mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi olup, soykırım suçundan dolayı bu mahkemede yargılanan ilk sanık Akayesu'dur. Prosecutor v. Akayesu Davası'nda iddianamenin ilk halinde tecavüz ve cinsel şiddete ilişkin ayrı maddeler bulunmazken, dava sırasında dinlenen tanıkların beyanları kapsamında, Dava Dairesi tarafından savcıya iddianamenin değiştirilmesi için izin verilmiştir.

Yargılama neticesinde Akayesu, soykırım ve insanlığa karşı suç teşkil eden dokuz fiili işlemekten mahkum edilmiştir. Presecutor v. Akayesu Davası'nın en önemli özelliği, Dava Dairesi'nin "tecavüz fiilini" tanımlaması ve tecavüz fiili ile diğer cinsel şiddet fiillerinin de soykırım suçunu oluşturabileceğini kabul etmiş olmasıdır (Shenk, Rhoads & Howe, 1999, s. 553).

Mahkeme, kişisel konuların kamuya açılmasındaki kültürel duyarlılıkları ve cinsel şiddet mağdurlarının ifade verirken yaşadığı acı, isteksizlik ve yetersizlik durumlarını dikkate alarak, tecavüz kavramını, zorlayıcı koşullar altında olan bir kişiye karşı işlenen cinsel nitelikte fiziksel bir saldırı şeklinde tanımlamaktadır. Bununla birlikte cinsel şiddet, insan vücudunun fiziksel istismarı ile sınırlı değildir, cinsel birleşmeyi ve hatta fiziksel temas gerektiren fiilleri de içerebilir. Mahkemeye göre zorlayıcı koşullar, fiziksel kuvvet kullanımını gerektirmez. Tehdit, korkutma ve zorbalık ile korku veya umutsuzluğa yol açan baskının diğer türleri de zorlama oluşturabilir (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, 1998, s. 1406).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Dava Dairesi, Furundzija Davası'nda tecavüz kavramının, mağdur veya üçüncü kişilere yönelik şiddet eylemi ya da mağdurun kendisinde ya da üçüncü bir kişide şiddete, alıkonulmaya, zorlamaya veya psikolojik baskıya maruz kalacağı yönünde makul bir korku oluşturacak düzeyde açık veya örtülü biçimde şiddet tehdidi yoluyla işlenen bir fiil olduğunu belirtmiştir. Mahkeme tecavüz fiilini ise vajina, anüs veya ağza penis sokulması veya vajina veya anüse başka bir cisim sokulması olarak tanımlamıştır (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Furundzija, 1999, s. 353).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi 1. Dava Dairesi tecavüz fiilini, diğer cinsel şiddet eylemlerinden daha ciddi ve mutlak olarak yasaklanmış bir eylem olarak kabul ederken, diğer cinsel saldırı fiillerini tanımlamak ve örneklendirmekten kaçınmış ve bu fiilleri diğer insanlık dışı fiiller şeklinde genel olarak ifade etmiştir. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ise yalnızca tecavüzü tanımlamakla yetinmemiş, diğer cinsel şiddet türleri üzerinde de durmuştur. Bu anlamda hem Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin hem de Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin, cinsel şiddet kavramının açıklanmasındaki payları inkar edilemez (Alibaba, 2000, s. 191).

Kadına yönelik cinsel şiddet, pek çok uluslararası düzenleme ile yasaklanmıştır. Mutlak yasak konusu olan cinsel şiddet terimi, uluslararası mahkeme içtihatları ile tanımlanmış ve geliştirilmiştir. Kadına yönelik cinsel şiddeti yasaklayan uluslararası düzenlemelere örnek olarak 18 Aralık 1979 tarihli Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 18 Aralık 1979), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Aralık 1993 tarih ve 48/104 sayılı kararıyla kabul edilen Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi (United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 20 Aralık 1993), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 14 Aralık 1974 tarih ve 3318 (XXIX) sayılı kararıyla kabul edilen Acil Durumlarda ve Silahlı Çatışmalarda Kadınların ve Çocukların Korunması Bildirgesi (United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, 14 Aralık 1974) sayılabilir. Ayrıca,

19 Haziran 2008 tarih ve 1820 sayılı kararı ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ilk defa savaş sırasında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik işlenen şiddeti kınamıştır. Bu kararda, şiddet terimi açıkça tanımlanmasa da kararın esasen cinsel şiddeti ve silahlı çatışmalar sırasında özellikle kadınlar ve çocuklar başta olmak üzere, sivillere karşı işlenen tüm cinsel ve diğer şiddet türlerinin en kuvvetli biçimde kınanmasını amaçladığı açıktır (Halbmayer, 2010, s. 29).

Savaş zamanında tecavüz, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli 1. ve 2. Ek Protokoller ile sözleşmeler hukukunda açıkça, diğer ciddi cinsel saldırı türleri ise aynı sözleşmelerde açıkça ya da dolaylı olarak yasaklanmıştır. Silahlı çatışmalarda tecavüz ve ciddi cinsel saldırı yasağı, aynı zamanda geleneksel uluslararası hukukta da mevcuttur. Tecavüz ve diğer cinsel saldırılar Nuremberg Mahkemesi'nde özel olarak yargılanmamasına rağmen tecavüz fiili, 10 numaralı Kontrol Konseyi Yasası'nın (Control Council Law) II (1) (c) maddesinde açıkça insanlığa karşı bir suç olarak sınıflandırılmıştır. Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Generaller Toyoda ve Matsui'yi, Nanking'de askerleri tarafından yaygın olarak işlenen tecavüz ve diğer cinsel saldırı fiillerinden dolayı savaş yasalarını veya teamülleri ihlal etmekten mahkum etmiştir. Japonya'nın eski Dışişleri Bakanı Hirota da aynı vahşet fiilleri sebebiyle mahkum edilmiştir. Bu karar ve Birleşik Devletler Yamashita Askeri Komisyonu, Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesinde yer alan insan onuruna aykırılık temel yasağının olgunlaşması ile birlikte, tecavüz ve diğer ciddi cinsel saldırıları yasaklayan ve evrensel kabul gören uluslararası hukuk normlarının gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu normlar, tüm silahlı çatışmalarda uygulanabilme kabiliyetine sahiptir (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Prosecutor v. Furundzija, s. 352).

Görüldüğü gibi kadına yönelik cinsel şiddet, uluslararası hukukta mutlak olarak yasaklanan ve soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi uluslararası suçlar kapsamında değerlendirilebilecek bir fiildir. Bu çalışmanın konusunu ise kadına yönelik cinsel şiddetin bir soykırım fiili olarak işlenmesi oluşturduğundan aşağıda soykırım suçunun unsurları açıklanacaktır.

Soykırım Suçunun Unsurları

Soykırım suçunun genel anlamda iki unsuru bulunmaktadır. Bunlar; maddi unsur ve manevi unsur olarak ikiye ayrılır. Maddi unsur, suç fiillerini ifade ederken, manevi unsur ise suç işleme kastını belirtir. Suçlar kural olarak kasten işlenir. Soykırım suçunun işlenebilmesi için kast tek başına yeterli değildir. Özel bir kast, yani soykırım kastı gerekir. Soykırım suçunda aranan bu özel kast, onu insanlığa karşı suçlardan ayırmaktadır. İki suç da kasten işlenen suçlardan olmakla birlikte, soykırım suçunda bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırma kastı aranmış ve suçun mağdurunun ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grup olabileceği belirtilmiştir. Oysa insanlığa karşı suçlarda fiilin sivil nüfusa yönelik olması yeterli görülürken, bu sivil nüfus belirli özellikleri sebebiyle ayrıştırılmamış yani gruplaştırılmamıştır (Seymen Çakar, 2012, ss. 181-182). Soykırım suçunun ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu tamamen veya kısmen ortadan kaldırmaya yönelik işlenmesi şart iken, insanlığa karşı suçlarda sayılan fiillerin sivil halka karşı genel veya sistematik olarak işlenmesi yeterlidir. Denilebilir ki soykırım suçu, insanlığa karşı suçlara göre daha özel ve belirleyici bir suçtur. İnsanlığa karşı suçlar ise daha geneldir. Dolayısıyla soykırım suçunu oluşturmayan eylemlerin insanlığa karşı suç kategorisine sokulması mümkündür (Cryer vd., 2009, ss. 190-191).

Şunu da belirtmek gerekir ki, soykırım suçunda bireylere ait olan cezai sorumluluk, devletlerin hukuki sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Soykırım suçunun bireysel cezai sorumluluğun yanı sıra devletin hukuki sorumluluğuna kaynaklık edebilmesi için ihlali gerçekleştirenlerin; devlet adına onun bir organı olarak hareket etmeleri, eylemlerini “de jure” yetkili kılınan ya da devletin doğrudan kontrol ettiği “de facto” unsurlar aracılığı ile gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Değer, 2009, s. 67). Uluslararası Adalet Divanı, Bosna Soykırımı

Davası'nda devletlerin hukuki sorumluluğunu incelerken, yalnızca yukarıda belirtilen noktalarla sınırlı kalmamış, bunların yanı sıra devletlerin önleme yükümlülüğü ve mahkeme ile işbirliği yapma yükümlülükleri üzerinde de durmuştur (Gemalmaz, 2012, ss. 488-490).

Manevi Unsur

Soykırım suçunun manevi unsuru kasttır. Genel kast; suç tipinde yer alan objektif nitelikteki tüm unsurların bilinmesi ve istenmesinden ibarettir. Bunun yanında failin saikinin de yani faili harekete geçiren nedenlerin de esas alındığı kasta özel kast denilir (Öztürk ve Erdem, 2011, ss. 255-256). 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere soykırım, özel kastla işlenebilen bir suçtur. Bu kast; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak kastıdır. Bir şahsın soykırım eyleminin içinde olmayı istemesi, gerçekleştirileceği eylem nedeniyle hangi neticenin oluşacağını bilmesi ve bu neticenin gerçekleşmesini istemesi, neticenin meydana geleceğinin bilincinde olması halinde soykırım suçu kapsamında kasten hareket ettiği kabul edilir (Babalitaş, 2018, ss. 18-19). Kastın varlığının en kolay ispatı, failin iletişim organları aracılığı ile yaptığı konuşmaları ve deklarasyonları ile plan ve parti programı gibi yazılı belgeler yani kaydedilmemiş metinler ve/veya görüntüler gibi kanıtların bulunmasıdır (Çoban, 2008, s. 52). Özel kastın söz konusu olduğu suçlarda failin amacı, tipik maddi fiile değil manevi unsura dahil olduğundan, suçun tamamlanması için amacın gerçekleşmiş olması şart değildir (Toroslu N. ve Toroslu H., 2018, s. 222). Ayrıca fail, Soykırım Sözleşmesi'nde sınırlı sayıda belirtilen grupları tamamen veya kısmen ortadan kaldırma kastıyla hareket etmemişse, sayıca fazla kişiye karşı söz konusu fiilleri işlemiş olsa bile soykırım suçu oluşmaz. Bu sebeple Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Srebrenitza Katliamı dışındaki olayları, soykırım olarak nitelendirmemiştir (Babalitaş, 2018, s. 19).

Soykırım suçu; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel olarak belirli bir gruba karşı işlenebilecek bir suçtur. Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel başlıkları altında sayılan gruplar, doğumla belirlenen, kalıcı üyeliğe bağlı olan ve sabit nitelikli topluluklardır (Özarlan, 2014, s. 195). Bu anlamda soykırımın etnik-dini vb. ayrımlarla bölünmüş toplumlarda görüldüğü anlaşılmaktadır. Anılan gruplar sınırlı sayıda olup, bunlar dışında örneğin siyasi gruplara yönelik (Obaid, 2019, s. 3) işlenen soykırım fiilleri sebebiyle soykırım suçu oluşmaz. Aksinin kabulü, kanunilik ilkesine (Özbek, 2008, s. 59) aykırı olur.

Soykırım kastına örnek olarak Ruanda Soykırımı'nda tecavüzün, etnik kökenleri sebebiyle yalnızca Tutsi kadınlarına ve tüm Tutsi kadınlarını hedef alacak şekilde sistematik olarak işlenmiş olması gösterilebilir. Akayesu Davası'nda tanık olarak dinlenen ve bir Hutu ile evli olan bir Tutsi kadının Mahkeme önünde verdiği ifade, kendi etnik kökenini anlayamamaları sebebiyle kendisine tecavüz edilmediğini belirtmiş olması da bu hususu kanıtlar niteliktedir. Başka bir tanık, İngiliz kameraman Simon Cox, üzerlerinde Tutsi olduklarını gösteren kimlik kartlarının etrafa saçıldığı, Ruanda'nın çeşitli yerlerindeki insan cesetlerini fotoğraflamıştır (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1402).

Mahkeme önünde birçok tanık, Hutuların, Tutsilerden ayırt edilebilmesi için sistemli olarak kimlik kartı denetimi yapıldığını, Tutsilerin derhal tutuklanarak öldürüldüklerini ifade etmiştir. Mahkeme, elde ettiği delillerden yola çıkarak, Ruanda'da 1994 yılında meydana gelen olayların özel bir hedefinin olduğunun, Tutsi grubun savaşı olmaları sebebiyle değil, bir etnik grubun üyeleri olmaları sebebiyle katledildiklerinin açık olduğu kanaatine varmıştır. Her durumda Tutsi çocuklarının ve hamile kadınlarının savaşı olmadıkları açıktır. Mahkeme, Ruanda'da 1994 yılında etnik kökenleri sebebiyle Tutsi grubuna yönelik bir soykırım yapıldığı sonucuna varmıştır (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1403). Bu anlamda, Tutsi grubunun Ruanda'da hedeflenen grup niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 12 Eylül 2018 tarihli ve A/HRC/39/64 sayılı Myanmar Raporu'nda, Kachin, Rakhine ve Shan Eyaletleri'nde 2011 yılından bu yana Myanmar Güvenlik Güçleri ve Myanmar Ordusu tarafından özellikle Müslümanlara yönelik soykırım dahil olmak üzere pek çok uluslararası suçun işlendiği,

Myanmar'da yüz otuz beş "ulusal ırka" bölünmüş sekiz büyük etnik grup olduğu, yönetimin Bamar-Budist egemenliği altında bulunduğu, Tatmadaw tarafından diğer etnik-dini grupların dışlanarak ulusal olmayan (yabancı-göçmen) statüsünde kabul edildiği ve bunun "Tavus kuşları arasında yaşamasına rağmen, kargalar tavus kuşu olamaz" şeklinde ifade edildiği belirtilmiştir (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar", s. 5).

Diğerlerinin yanı sıra İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, Myanmar'da Uluslararası Gerçekleri Bulma Misyonu, İnsan Hakları Myanmar Özel Raportörü, Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi, Çatışmalarda Cinsel Şiddet Genel Sekreterliği Özel Temsilcisi gibi Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarının çok sayıda ve güvenilir raporları, Rohingya kadınlarına ve kız çocuklarına karşı etnik kökenleri ve dinleri nedeniyle sistematik olarak hedeflenen yaygın vahşet örneklerini belgelemiştir. Kanıtlar, cinsel şiddetin Sınır Muhafız Polisi ve milislerin katılımıyla Myanmar Silahlı Kuvvetleri tarafından yönetildiğini, koordine edildiğini ve işlendiğini göstermektedir (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations on the Exceptional Report of Myanmar, s.2). Tecavüz ve cinsel şiddet; Rakhine, Kachin ve Shan Eyaletlerinde sivil nüfusun korkunç ve tekrarlayan bir şekilde 2011 yılından bu yana hedef alındığının bir göstergesi olmuştur. En az otuz yıldır tecavüz ve cinsel şiddetin benzer örnekleri rapor edilmiştir. Tecavüz, toplu tecavüz, cinsel kölelik, çıplaklık, cinsel aşağılanma, sakatlanma ve cinsel saldırıları genellikle mağdurların öldürülmesi takip etmiştir. Bu ihlallerin oranı, vahşiliği ve sistematik doğası, tecavüz ve cinsel şiddetin sivil bir toplumu korkutmak, dehşete düşürmek veya cezalandırmak için kasıtlı bir stratejinin parçası olduğunu göstermektedir (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 15).

Anılan örneklerden anlaşılacağı üzere soykırım suçunda hedeflenen grubun kısmen ya da tamamen imha edilmesi yani yok edilmesi amaçlanmış olmalıdır. Bu amacın gerçekleşip gerçekleşmediği, soykırımın planlı bir şekilde yürütülmesinden, merkezi idare tarafından ya da onun kontrolünde veya desteğiyle yapılmasından, fiillerin yaygınlığından ve mağdur sayısının çokluğundan anlaşılabilir. Ahmet Hamdi Topal'a göre, soykırım amacına yönelik belirli bir planın var olması şartıyla, planı uygulamak için hedef gruba ait herhangi bir kimseye karşı ve ani kastla işlenen fiiller de soykırım suçunu oluşturabilir. Bu anlamda soykırım suçunun varlığı için taammüt şart değildir (Topal, 2009, s. 122).

Kastın bilmek ve istemek (irade) şeklinde iki unsuru bulunmaktadır (Gökpınar, 2008, ss. 201-217). Soykırım suçu bu iki unsurun yanı sıra özel bir kast, yani hedeflenen grubun kısmen ya da tamamen imhası kastıyla işlenebilen bir suçtur. Akayesu Davası'nda tanık olarak dinlenen Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nün (UNAMIR) eski komutanı General Binbaşı Dallaire'in ifadesinde, Başkan Habyarimana'nın hayatını kaybettiği 6 Nisan 1994 tarihli olay günü FAR üyeleri ve Başkan Guard'ın, daha önceden tasarlanmış olan öldürmeleri gerçekleştirmek için Kigali'deki evlere girdikleri (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1402) şeklindeki ifadesinden, söz konusu soykırımın planlı olduğu anlaşılmaktadır. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1994 yılında Ruanda'da Tutsilere yönelik yapılan soykırımın titizlikle organize edilmiş olduğu kanaatine varmıştır. Dr. Alison DesForges, 24 Mayıs 1997 tarihli ifadesinde, soykırımın merkezi idare tarafından organize edilip denetlendiğini belirtmiştir. Başka bazı deliller de soykırımın planlı olduğu görüşünü desteklemektedir. İlk olarak, ortadan kaldırılacak Tutsileri gösteren listelerin varlığı pek çok tanık tarafından doğrulanmıştır. Dr. Zachariah, askerlerin elinde isimlerini içeren bir liste olduğu için bir hastanede hasta ve hemşirelerin öldürülmesi olayından bahsetmiştir. Mahkeme, soykırımın yalnızca RAF üyeleri tarafından değil, aynı zamanda Hutu iktidarının arkasındaki siyasi güçlerce de organize edildiğini ve planlandığını, soykırım fiillerinin esasen silahlı milisler ve hatta sıradan vatandaşlar dahil, siviller tarafından gerçekleştirildiğini ve hepsinden önemlisi, Tutsi kurbanların çoğunluğunun binlerce kadın ve çocuk dahil olmak üzere savaştan kişiler olmadığını tespit etmiştir (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, ss. 1403-1404).

Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin görüşüne göre birçok gerçek göstermektedir ki, failerin söz konusu cinayetlerdeki kastı, Tutsi halkını tam olarak ortadan kaldırmaktır. Bu bağlamda, Mahkemede bilirkişi olarak görev alan Ruandalı uzman bir tarihçi olan Alison DesForges, "Belli başlı siyasi liderler tarafından yapılan açıklamalara dayanarak, milis güçler arasında popüler olan marş ve sloganlar temelinde, bu insanların niyetinin Tutsileri tamamen Ruanda'dan çıkarmak ve bazen söyledikleri gibi çocuklarının tarih kitaplarına bakmadıkça bir Tutsinin neye benzediğini bilmeyecekleri şekilde Tutsileri yok etmek niyetinde oldukları anlaşılmaktadır. DesForges tarafından verilen bu ifade, Mahkeme huzurunda ayrı ayrı dinlenen iki tanık tarafından daha doğrulanmıştır. Silas Kubwimana, sanığın (Akayesu) başkanlık ettiği bir resmi toplantıda tüm Tutsilerin öldürülmesi gerektiği ve böylece ileride Hutuların çocuklarının Tutsilerin neye benzediğini bilmemeleri gerektiğini söylediğini, beyan etmiştir. Ayrıca diğer tanık Dr. Zachariah, yaralıların kaçmalarının engellenmesi için aşıl tendonlarının kesildiğini belirtmiştir. Mahkeme bu göstergelerden yola çıkarak, failerin Tutsi nüfusunu ortadan kaldırma niyetinde oldukları görüşündedir. Dr. Alison DesForges, duruşmada gösterilen pek çok fotoğrafta da görüldüğü gibi çok sayıda Tutsi'nin cesedinin, sistematik olarak Nil Nehri'nin bir kolu olan Nyabarongo Irmağı'na atıldığını ifade etmiştir. Bu hareketin gerçekleştirilmesinin altında yatan niyetin, onların Nilotik Bölge'den gelen Ruanda'da yabancı bir topluluk olduğu inancıyla "Tutsileri kendi kökenlerine geri döndürmek", onları "Abyssinia'ya geri döndürmek"tir. General Dallaire'in ve benzer yönde açıklamalarda bulunan diğer tanıkların belirttiğine göre, söz konusu olaylarda yeni doğan bebekler dahi ayrılmadan tüm Tutsi nüfusun yok edilmesi şeklinde bir niyet mevcuttur. General Dallaire, Dr. Zachariah ve özellikle de sanığın (Akayesu) kendisi, bir etnik grubun üyeleri olmaları sebebiyle Tutsilerin katliamında hedef alındığını belirtmişlerdir (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1403). Benzer şekilde Rutaganda Davası'nda, Tutsi asıllı kadınlara yönelik cinsel saldırıların, hedef grubu yok etme planının tamamlayıcı bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Topal, 2009, s. 133).

Bununla birlikte yaşanan şiddetin ölçeği, yani büyüklüğü de soykırımın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin Myanmar'da tecavüz ve cinsel şiddetin türleri büyük ölçekte işlenmiştir. Büyük çaplı çete tecavüzleri, Tatmadaw askerleri tarafından kuzey Rakhine Eyaleti'nin en az on köyünde gerçekleştirilmiştir. Bazen sayıları kırkı geçen kadın ve kız çocukları, tecavüze ya da birlikte toplu (çete) tecavüzlere uğramıştır (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 9). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Gerçekleri Bulma Misyonu, Rakhine Eyaleti'nde işlenen suçları; bunların işleniş şekilleri, doğası, ağırlığı ve kapsamı bakımından diğer uluslararası ceza mahkemelerinin yargılamaları ışığında değerlendirildiğinde, soykırım kastının varlığı sonucuna varmıştır. Bu kastın varlığını gösteren unsurlar arasında; yaygın bir baskı durumu ve nefret söylemleri, komutanların ve doğrudan failerin bazı ifadeleri, Rakhine Eyaleti'nin demografik yapısını değiştirmek de dahil olmak üzere dışlayıcı politikalar, imha planını oluşturan kuruluşun düzeyi ve işlenen şiddetin ölçeğinin ve vahşiliğinin büyüklüğü sayılmıştır. Bu bağlamda, Tatmadaw Baş Komutanı tarafından yapılan "Temizlik Operasyonları, ARSA'nın somut tehdidine bir cevap değil, uzun süredir devam eden bitirilememiş bir iş olan Bengal Sorununun çözümü" olduğuna yönelik açıklaması hatırlatılmaktadır. Soykırım kastının var olup olmadığına ilişkin yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında, Gerçekleri Bulma Misyonu, Tatmadaw komuta zincirindeki kıdemli yetkililerin soruşturulması ve kovuşturulması için yeterli bilgi olduğu ve böylece bu kişilerin yetkili bir mahkeme tarafından, Rakhine Eyaleti'ndeki durumla ilgili soykırım suçundan sorumluluklarına gidilebileceği sonucuna ulaşmıştır (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 16).

Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, Myanmar'da Ağustos 2017'nin sonundan Mart 2018'in sonlarına kadar bildirilen 6.097 cinsel vaka ve diğer cinsiyete dayalı şiddet vakalarının rapor edildiğini ve yalnızca 22-28 Ekim 2017 tarihleri arasında 306 cinsiyete dayalı şiddet vakası bildirildiğini ve bunların yüzde doksan altısının acil tıbbi bakımı gerektiren vakalar olduğunu belirtmiştir. Komite, bu rakamların ancak genel mağduriyet durumunun bir göstergesi olabileceğini, birçok mağdur ve hayatta kalanın

bu suçları bildirmedini belirtmektedir (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations on the Exceptional Report of Myanmar, s.7). Myanmar'da Müslümanlara yönelik gerçekleştirilen şiddet vakalarının yalnızca cinsel şiddet vakaları boyutuyla dahi azımsanamayacak ölçekte olduğu görülmektedir.

Ruanda Soykırımı'nda da sekiz yüz bin ile bir milyon arasında erkek, kadın ve çocuk, aşırı uçta yer alan Hutu'lar tarafından katledilmiştir. Ruanda Soykırımı'nda, Nazi Soykırımı'ndakinden dört kat daha fazla ölüm yaşanmıştır (United Nations International Residual Mechanism For Criminal Tribunals, The Genocide, <http://unict.irmct.org/en/tribunal>, Erişim Tarihi 07 Şubat 2019). Bu anlamda, mağdur sayısının fazlalığı da işlenen şiddetin ölçeğini ve vahşiliğinin büyüklüğünü göstermekte olup, soykırım suçunun işlendiğine yönelik bir somut veri oluşturmaktadır. Fakat çalışmanın en başında belirtildiği gibi iskelet sayısını saymak, cinsel şiddete uğrayan kadın sayısını saymaktan daha kolaydır.

Maddi Unsur (Soykırım Fiilleri)

Soykırım suçunun maddi unsuru, yani suç fiilleri Soykırım Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde sayılmıştır. Bu eylemler; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen; gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak, yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması ve gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesi şeklinde beş başlık altında sayılmıştır (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 9 Aralık 1948, <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktaraflioz/bm/bm11.pdf>, Erişim Tarihi, 21 Nisan 2019).

Sözleşmenin üçüncü maddesinde ise ikinci maddede sayılan fiillere ek olarak soykırım için işbirliği yapmak, soykırım işlemek üzere doğrudan ve alenen teşvik etmek, soykırım işlemeye teşebbüs etmek ve soykırıma iştirak etmek de suç fiilleri olarak yer almıştır (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, 9 Aralık 1948). Bu anlamda, soykırım suçunun işlenmesini doğrudan ve kamu önünde özendirilen/kışkırtan kişilerin de cezai sorumlulukları vardır. Askeri lider veya üst düzey yöneticilerin emir ya da otoritesi altındaki kişilerin anılan üstlerinin bilgisi dahilinde ya da bilgisi dahilinde olması gereken durumlarda, eğer anılan üst gerekli ve makul engelleyici önlemler almadıysa, kontrolü veya etkisi altında bulunan kişilerin işlediği fiillerden dolayı, askeri lider veya üst düzey yöneticilerinin bireysel cezai sorumlulukları söz konusudur (Aksar, 2017, s. 160).

Soykırım suçu hem icrai hem de ihmali hareketle işlenebilen bir suçtur. İhmali suçlar, kanunda yer alan hareket yükümlülüğüne rağmen kanunun öngördüğü hareketi yapmamak suretiyle işlenen suçlar veya hukuksal olarak bir neticeyi önlemekle yükümlü kılınan bir kimsenin neticeyi önlemesi mümkün olduğu ve neticeyi önlemesi ondan beklenebilir olduğu halde, neticeyi önlememesi suretiyle işlenen suçlar olarak tanımlanabilir (Hakeri, 2016, s. 165). Örneğin, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracak hesaplanarak, yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi fiili, gruba mensup olanların temel ihtiyaç maddelerinden yoksun bırakılması şeklinde ihmali hareketle de işlenebilir. Mehmet Semih Gemalmaz'ın da belirttiği gibi, devletlerin soykırımı önleme yükümlülüğü şeklindeki pozitif yükümlülüğü de ihmalden doğan bir yükümlülüktür (Gemalmaz, 2012, s. 489).

1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nde belirtildiği üzere soykırım oluşturan fiillerden biri, öldürme fiilidir. İnsan öldürme suçu, neticeyi gerçekleştirmeye yönelik her türlü hareket ile işlenebilen, serbest hareketli bir suçtur. Bu anlamda ölüm neticesinin cinsel şiddet eylemleri ile gerçekleşebilmesi de mümkündür. Ruanda Mahkemesi, elde ettiği bulgulardan yola çıkarak, Tutsi kadınlarına yönelik tecavüz fiillerinin, Tutsi kadınlarını öldürme niyetine eşlik ettiği kanaatine ulaşmıştır. Birçok tecavüz fiili, öldürülen Tutsi kadınların konulduğu toplu mezarların yakınında işlenmiştir (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1408).

Myanmar'da da, tecavüze aşağılayıcı bir dil ve "Sizi tecavüz ederek bu yolla öldüreceğiz" gibi hayati tehditler eşlik etmiştir. Bıçak ve çubuklarla tecavüzden kaynaklanan ölümler ya da ölümle sonuçlanan ağır yaralanmalar gerçekleşmiştir (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 9). Bu örnekler bir soykırım fiili olarak öldürme fiilinin cinsel şiddet yoluyla da gerçekleştirilebileceğinin göstergesidir.

Soykırım fiillerinden bir diğeri, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesidir. William A. Schabas'a göre savcılığın, şiddet eylemleri ile grubun imhası arasında sebep-sonuç ilişkisi göstermesi gerekmemektedir. Savcılığın kanıtlanması gereken sonuç, bir veya daha fazla mağdurun gerçekten fiziksel veya zihinsel zarar görmüş olmasıdır. Bu eylem gerekli soykırım kastı ile gerçekleştirilir ise suç işlenmiştir (Schabas, 2009, s. 188).

Ruanda'da 1994 yılında 7 Nisan ile Haziran sonu arasında, Taba Bureau halkına sığınan çok sayıda Tutsi kadını, defalarca, genellikle halka açık yerlerde ve çoğu zaman birden fazla saldırgan tarafından cinsel şiddete, sakatlanmaya ve tecavüz eylemlerine katılmak zorunda bırakılmışlardır. Tutsi kadınlarının sistematik olarak tecavüze uğradığını bir Tutsi kadın mağdur "Saldırganlarla her karşılaştıklarında kendilerine tecavüz ettiklerini söyleyerek" belirtmiştir (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1404). Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Dava Dairesi, Akayesu kararında tecavüz ve cinsel şiddetin hem fiziksel hem de zihinsel düzeyde soykırım olabileceğini açıklamıştır (Schabas, 2009, s. 183). Mahkeme, tecavüz ve cinsel şiddete ilişkin olarak, hedeflenen bir grubu kısmen veya tamamen yok etmek niyetiyle işlendiği sürece bu fiillerin de soykırım oluşturduğunu vurgulamıştır. Gerçekten de kararın ilgili yerlerinde vurgulandığı üzere, tecavüz ve cinsel şiddet fiilleri, kesinlikle mağdurlarına ciddi zihinsel ve fiziksel zararlar vermektedir. Kurbanı hem zihinsel ve hem de fiziksel zarar vermenin en ağır yolu budur. Sunulan tüm deliller ışığında Mahkeme, birçoğu en kötü toplumsal aşağılanmaya maruz bırakılarak, Bureau topluluğuna ait mülklerde veya diğer halka açık alanlarda ve genellikle birden fazla saldırgan tarafından tecavüz ve sakatlama fiilleri yoluyla tecavüz ve cinsel şiddet eylemlerinin yalnızca Tutsi kadınlarına yönelik olarak işlendiğine kanaat getirmiştir. Bu tecavüzler, Tutsi kadınlarının, ailelerinin ve Tutsi toplumunun fiziksel ve psikolojik yıkımıyla sonuçlanmıştır. Cinsel şiddet, özellikle Tutsi kadınlarını hedef alan ve onların ve bir bütün olarak Tutsi grubunun tahribinde özel bir payı olan yıkım sürecinin bütüncü bir parçasıdır (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1408).

Bir kurban, Tutsi kadınlarının tecavüz fiilinden sonra idam edilmek üzere köylüler ve erkekler tarafından toplanabildiklerini söylemiştir. Bir tanık, çetenin tecavüz eyleminin ardından, Akayesu'nun, "Bunlar yarın öldürülecek" dediğini duyduğunu ve gerçekten de öldürüldüklerini belirtmiştir. Bu bakımdan Mahkeme, tecavüz ve cinsel şiddet eylemlerinin, Tutsilere karşı işlenen diğer ciddi bedensel ve zihinsel zarar veren eylemler gibi Tutsi kadınlarının acı çekmelerini ve öldürülmeden önce bile onların sakatlanmalarını, Tutsi grubunu tahrip etmeyi ve bu süreçte onların şiddetli acılar çekmelerini amaçlayan eylemler olduğunun açık olduğu kanaatinde (International Criminal Tribunal for Rwanda, Prosecutor v. Akayesu, s. 1408).

Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi Dava Dairesi önünde görülen Stakic' Davası'nda, "Grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar verilmesi" ifadesinin, diğerlerinin yanı sıra; işkence, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele, tecavüz dahil cinsel şiddet, dayaklarla birleşen sorgular, ölüm tehditleri ve sağlığa zarar veren veya şekil bozukluklarına ya da yaralanmalara neden olan zararlı eylemleri kapsadığı belirtilmiştir. Bununla birlikte verilen zarar, kalıcı ya da telafi edilemez nitelikte olmak zorunda değildir (Schabas, 2009, s. 183).

Myanmar'da yaşanan olaylar sonrası hayatta kalabilenlerden bir kadın "Şanslıydım, yalnızca üç kişi tarafından tecavüze uğradım" ifadesini kullanmıştır. Genellikle kamuya açık alanlarda, ailelerin ve toplumun önünde gerçekleşen bu tecavüzler, aşağılanma ve travmayı en üst seviyeye çıkarmıştır. Anneler, ağır yaralanan ve bazı durumlarda öldürülen küçük çocuklarının önünde tecavüze uğramışlardır. Hamile kadınlar da dahil olmak

üzere 13-25 yaş arası kadınlar ve kız çocukları hedef alınmıştır. Tecavüze, aşağılayıcı bir dil ve “Sizi tecavüz ederek bu yolla öldüreceğiz” gibi hayati tehditler eşlik etmiştir. Kadınlar ve kız çocukları, asker ve polislerden oluşan gruplarca genellikle cinsel kölelik oluşturacak şekilde sistematik olarak kaçırılmış, alıkonulmuş ve tecavüze uğramışlardır. Mağdurlar, tecavüzden önce ve tecavüz sırasında genellikle derin ısırlıklar ile belirgin şekilde ağır yaralanmışlardır. Bıçak ve çubuklarla tecavüzden kaynaklananlar da dahil, üreme organlarında oluşturulan ciddi yaraların acısını çekmişlerdir. Birçok mağdur öldürülmüş ya da yaraları yüzünden ölmüştür. Hayatta kalanlar derin travma belirtileri sergilemekte ve toplumlarında muazzam damgalanmalarla karşı karşıya kalmaktadırlar (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 9).

Kadına Yönelik Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi tarafından 8 Mart 2019 tarihinde yayımlanan Olağanüstü Myanmar Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri’nde, 25 Ağustos 2017 tarihli Kuzey Rak-hine Eyaleti’ndeki sınır direklerine düzenlenen saldırıların ardından askeri güçlerce gerçekleştirilen ve 745.000 Rohingya’nın, Bangladeşe toplu olarak yer değiştirmesine yol açan temizlik operasyonlarında Rohingya kadınlarını ve kız çocuklarını hedef alan sistematik ve yaygın şiddet eylemlerinden üzüntü duyduğunu dile getirmiştir. Komite, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik cinsel şiddetin tecavüzü, toplu (çete) tecavüzü, cinsel köleliği, zorla çıplak bırakmayı, cinsel aşağılamayı, sakatlamayı, cinsel tacizi ve bazı durumlarda bu fiillerden sonra öldürmeyi kapsadığını ifade etmiştir (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations on the Exceptional Report of Myanmar, s. 2).

Diğer bir soykırım fiili, grubun fiziksel varlığının tamamen veya kısmen ortadan kaldırılması amacıyla, yaşam şartlarının kasten değiştirilmesidir. Kayishema ve Ruzienda Davası’nda Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Dava Dairesi “Tecavüz, gruba ait insanların aç bırakılması, gerekli sağlık hizmetlerinin asgari seviyenin altına düşürülmesi, makul bir süre boyunca yeterli yaşam koşullarından alıkonulması” fiillerinin, grubun tamamen veya kısmen yok edilmesine yol açacağını belirtmiştir (Schabas, 2009, s. 190).

Cherif Bassiouni, İslam hukukunda evlilik dışı cinsel ilişkiye girmiş olan kadınlara yönelik evlilik yasağını göz önünde bulundurarak, tecavüz ve cinsel şiddetin kasıtlı olarak bir grubun yıkımına yola açabilecek şekilde kullanılabileceğini savunmaktadır. “Bosnalı Müslüman kadınları Bosnalı Müslüman erkeklerden etkin bir şekilde ayırmak için Müslüman kadınları tecavüz ve cinsel saldırı fiillerinin hedefi haline getirmenin, grubun yıkımına neden olacak biçimde bir yaşam koşulu yaratma niyeti olabileceğini” belirtmektedir (Schabas, 2009, s. 195).

Soykırım oluşturan fiillerden bir diğeri, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınmasıdır. Akayesu kararında, tecavüzün bir gruptaki doğumları engelleme aracı olarak kullanılabilmesi belirtilmektedir. Örneğin, etnik kökenin babanın kimliğine göre belirlendiği toplumlarda bir kurbana onu hamile bırakmak üzere tecavüz etmek, mağdurun kendi grubuna dâhil bir çocuk doğurmasını engelleyebilmektedir. Ruanda örneğinde, bir grubun diğer grubun köyüne baskın yaparak tüm erkekleri öldürmesi, kadınları ise büyük bir köy evinde toplayarak topluca tecavüz etmesi, aylar sonra doğan çocukların babalarından ötürü rakip etnik gruba mensup kabul edilerek öldürülmeleri, doğuran kadınların da kendi etnik gruplarından dışlanmaları sıklıkla görülmekteydi. Buna karşın, Nazilerin gerçekleştirdiği Yahudi soykırımında Musevilikte dinsel olarak çocuğun soybağı annenin aidiyetine dayandığı için cinsel tecavüzler görece olarak daha az gerçekleşmiştir (Kurşun, 2011, s. 16).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi de Rohingya’da, Myanmar güvenlik güçlerince gerçekleştirilen fiillerin soykırım suçunu oluşturan, doğumları önlemeye yönelik tedbirler almak fiilini (Öldürmek, ciddi bedensel veya ruhsal zararlar vermek, grubun tamamen veya kısmen fiziksel olarak imhasına neden olacak şekilde yaşam koşullarını kötüleştirmek fiillerinin yanı sıra) oluşturduğunu belirtmiştir (United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, s. 16).

Soykırım teşkil eden fiillerden sonuncusu, gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesidir. Failer, bu yolla da gruba ait çocukların asimile edilerek grubun kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Cinsel şiddet bağlamında düşünüldüğünde, kaçırılan kız çocuklarının saldırganlarla evlenmeye ya da seks kölesi olmaya zorlanması (Topal, 2009, s. 152) ve belki bu yolla asimile edilmeye çalışılması bu kategori içerisinde değerlendirilebilir.

Sonuç

Soykırım; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubun tamamen ya da kısmen ortadan kaldırılması amacıyla işlenen bir suçtur. Şiddet fiillerinin soykırım suçunu oluşturabilmesi için bu fiillerin planlı olması yani devlet politikası dahilinde ya da devlet tarafından göz yumulması şeklinde ve her halükarda yoğun bir biçimde işlenmesi, mağdur sayısının fazlalığı, dehşetin büyüklüğü gibi unsurlar aranmaktadır. Soykırım; ulusal, etnik, dini vs. ayrımlarla bölünmüş toplumlarda karşılaşılan ve çok ağır zararlara yol açan uluslararası bir suç türüdür.

Soykırım fiilleri; gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun fiziksel varlığını tamamen veya kısmen ortadan kaldırmak amacıyla, yaşam şartlarının kasten değiştirilmesi, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler alınması ve gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesidir. Sayılan her fiilin, serbest hareketlerle işlenebilir nitelikte olduğu görülmektedir. Bu anlamda, fiiller aynı zamanda bir amaç ve netice de teşkil etmektedir. Örneğin öldürme neticesini gerçekleştirmeye yönelik cinsel şiddet eylemleri, bedensel veya zihinsel zarar vermek amaçlı cinsel şiddet eylemleri gibi.

1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi'nde sayılan soykırım fiillerinin tamamının cinsel şiddet yoluyla işlenebilmesi mümkündür. Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi Gerçekleri Bulma Misyonu da Ruanda ve Myanmar Soykırımlarında, sayılan beş fiilden dördünün (gruba mensup çocukların zorla bir başka gruba nakledilmesi hariç) cinsel şiddet yoluyla gerçekleştirilmiş olduğunu vurgulamışlardır.

Cinsel şiddetin; savaş, silahlı çatışma ya da herhangi başka bir olağanüstü dönemde tarafların olağan bir ganimet paylaşma yöntemi şeklinde algılanması ve hatta cinsel şiddete yalnızca ahlaki bir bakış açısıyla yaklaşılması yöntemleri artık terk edilmelidir. Cinsel şiddet, uluslararası bir suçtur. Cinsel şiddetin, somut olayın özelliklerine göre ve diğer şartlar da mevcutsa hem insanlığa karşı suçlar; hem savaş suçları ve hem de çalışmanın konusunu oluşturan ve uluslararası hukukta suçların suçu olarak kabul edilen soykırım suçu kapsamında değerlendirilebilmesi mümkündür.

Kaynakça

- Aksar, Y. (2017). *Teoride ve Uygulamada Uluslararası Hukuk II* (Güncellenmiş 4. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Akün, V. N. (2004). Uluslararası Hukukta ve Türk Hukuku'nda Soykırım (Jenosid) Suçu. *MHB*, 24 (1-2), 53-70.
- Alibaba, A. (2000). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49 (1), 181-207.
- Babalitaş, R. (2018). *Uluslararası Bir Suç Olarak Soykırım*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, (9 Aralık 1948). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_11.pdf, Erişim Tarihi 21 Nisan 2019.
- Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding Observations on the Exceptional Report of Myanmar, <https://www.ohchr.org/en/countries/asiaregion/pages/mmindex.aspx>, Erişim Tarihi 11 Nisan 2019.
- Cryer R., Friman, H., Robinson, D. & Wilmshurst, E. (2009). *An Introduction to International Criminal Law and Procedure* (Fourth Printing). Cambridge: Cambridge University Press.
- Çoban, E. (Bahar 2008). Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği. *Uluslararası İlişkiler*, 5 (17), 47-72.
- Değer, O. (Yaz 2009). Soykırım Suçu ve Devletin Sorumluluğu: Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Hersek v. Sırbistan-Karadağ Kararı. *Uluslararası İlişkiler*, 6 (22), 61-95.
- Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56 (2), 43-70.
- Gemalmaz, M. S. (2012). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş* (Cilt 1) (Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Baskı). İstanbul: Legal.
- Gökpinar, M. (2008). Ceza Sorumluluğunun Temeli: Kast. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 79, 198-233.
- Hakeri, H. (2016). *Ceza Hukuku Genel Hükümler* (19. Baskı). Ankara: Adalet.
- Halbmayer, B. (2010). Sexualized Violence against Women during Nazi 'Racial' Persecution. Sonja M. Hedgepeth ve Rochelle G. Saidel (Ed.), *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (s. 29-44). Hannover and London: University Press of New England.
- International Criminal Tribunal for Rwanda, (November 1998). Prosecutor v. Akayesu. *International Legal Materials*, 37 (6), 1399-1410.
- International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, (March 1999). Prosecutor v. Furundzija. *International Legal Materials*, 38 (2), 317-393.
- Kelsen, H. (Mar. 1946). Reviewed Work: Axis Rule in Occupied Europe. Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress by Raphael Lemkin. *California Law Review*, 34 (1), 271-272.
- Kurşun, G. (2011). *101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Lemkin, R. (Spring 1946). Genocide. *The American Scholar*, 15 (2), 227-230.
- Levenkron, N. (2010). Death and the Maidens-Prostitution, Rape and Sexual Slavery during World War II. Sonja M. Hedgepeth ve Rochelle G. Saidel (Ed.), *Sexual Violence Against Jewish Women During the Holocaust* (s. 13-28). Hannover and London: University Press of New England.
- Obaid, A. İ. (2019). *Soykırım Suçu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özarslan, B. B. (2014). Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı. *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(1), 187-214.
- Özbek V. Ö. et al. (2008). *Ceza Muhakemesi Hukuku* (2. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Öztürk, B. ve Erdem, M. R. (2011). *Uygulamalı Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku* (11. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Schabas, W. A. (2009). *Genocide in International Law-The Crime of Crimes* (2. Baskı). New York: Cambridge University Press.
- Seymen Çakar, A. (2012). İnsanlığa Karşı Suçlar. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 103, 169-198.
- Shelton, D. L. (2005). *Encyclopedia of Genocide and Crime Against Humanity* (Vol. 1). USA: Thomson Gale.
- Shenk, M. D., Rhoads, C. A., Howe, A.L. (Summer 1999). International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia and for Rwanda. *The International Lawyer*, 33 (2), 549-554.
- Topal, A. H. (2009). *Uluslararası Ceza Yargılamalarında Cinsel Suçlar*. İstanbul: Oniki Levha.
- Toroslu, N. ve Toroslu, H. (2018). *Ceza Hukuku Genel Kısım*. Ankara: Savaş.
- United Nations Human Rights Council, Report of the Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar, <https://www.ohchr.org/EN/Countries/AsiaRegion/Pages/MMIndex.aspx>, Erişim Tarihi 10 Nisan 2019.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, (18 Aralık 1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx>, Erişim Tarihi 13 Nisan 2019.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, (20 Aralık 1993). Declaration on the Elimination of Violence against Women, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ViolenceAgainstWomen.aspx>, Erişim Tarihi 13 Nisan 2019.
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, (14 Aralık 1974). Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict, <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ProtectionOfWomenAndChildren.aspx>, Erişim Tarihi 13 Nisan 2019.
- United Nations International Residual Mechanism For Criminal Tribunals. The Genocide, <http://unictr.irmct.org/en/tribunal>, Erişim Tarihi 07 Şubat 2019.

Göç ve Çokkültürlülük

Migration and Multiculturalism

Öğr. Gör. Eser Gemici¹ - Öğr. Gör. Sefa Çatal²

Başvuru Tarihi: 07.11.2019

Kabul Tarihi: 27.11.2019

Özet

Göç çokkültürlü imparatorlukların, günümüzde çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda göç, sadece mekânsal bir değişim hareketliliği değildir. Aynı zamanda insanların daha iyi yaşam standartlarına ulaşabilmek, güvenli ve huzurlu bir ortamda hayatlarını devam ettirmek adına giriştikleri bir meydan okumadır. Bu meydan okumanın siyasi, ekonomik, toplumsal birçok nedeni bulunmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda göç, bölgesel çatışmalar, savaşlar, açlık, sefalet, insani ihtiyaçlar gibi nedenlerle önemli bir problem haline almıştır. Diğer yandan göçle birlikte çok farklı kültürlerden gelen insanların etkileşiminin bir sonucu olarak uyum sorunları da ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, göç ve farklı dini-etnik-kültürel kesimleri veya milliyetleri kapsayan bireylerden oluşan bir toplumu tasvir eden çokkültürlülük kavramları arasındaki ilişkinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, çokkültürlülük, kültürlerarasılık

Abstract

Migration has an important place in the history of multicultural empires and multicultural nation-states. In this sense, migration is not only a movement of spatial change. It is also a challenge for people to achieve better living standards and to continue their lives in a safe and peaceful environment. There are many political, economic and social reasons for this challenge. In the present century, migration has become an important problem due to regional conflicts, wars, hunger, misery and human needs. On the other hand, adaptation problems arise as a result of the interaction of people from different cultures with migration. From this point of view, in this study, it is aimed to reveal the relationship between the concepts of migration and multiculturalism which depicts a society consisting of individuals covering different religious-ethnic-cultural segments or nationalities.

Keywords: Migration, multiculturalism, interculturalism

1 Anadolu Üniversitesi İİBF, esergemici@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 8969 3151

2 Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, sfctal@gmail.com, ORCID ID: 0000 0001 9959 5531

Giriş

Sosyolojik anlamda göç, sadece mekânsal bir hareketlilik değil, aynı zamanda toplumsal bir hareketlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar daha yüksek yaşam standartlarına ulaşabilmek, güvenli ve huzurlu bir ortamda hayatlarını sürdürebilmek adına buldukları yerleri siyasi, ekonomik, toplumsal vb. nedenlerle terk ederek, yeni yerleştikleri mekanlarda daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmak için ölümü dahi göze alabilmektedirler. Kaynak ve Ak, (2015) çalışmalarında, 19. yüzyıl tarif edilirken sıkça vurgulanan özelliklerinden birisinin de, göç ve sürgünlerin bu yüzyıl tarihindeki yeri olduğunu dile getirmektedirler (Kaynak ve Ak, 2015, s. 4). Ancak günümüzde görülmektedir ki yaşadığımız yüzyıl da bu anlamda göç ve sürgünlerin, göç ile birlikte ortaya çıkan sorunlara ilişkin çözüm önerileri olan çokkültürlülük, çokkültürcülük, kültürlerarasılık, asimilasyon ve farklılaştırarak dışlama, yabancılaştırma kavramlarının, göçmenlere karşı siyasi tutum ve davranışların, sınırlarda tel örgülerin, açlık ve sefalet içerisinde ölüme terk edilen göçmenlerin damgasını vurduğu yüzyıl olmaya aday konumda bulunmaktadır.

Gerek göçün ve sürgünlerin gerekse göçmenlerin ve bu hususlarda uygulanan göçmen politikalarının, geçmiş yüzyılda çokkültürlü imparatorlukların, günümüzde ise onların selefi çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli etkilerde bulunmuş ve bulunmaya devam ederek, çoğu zaman da kapanmaz yaralar açtıkları görülmektedir. Bu noktada çokkültürlülüğün, köken ayırımına tabi tutmadan her kültürü ve kimliği eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşatmayı esas alan ve toplumu farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ayrışmayı bireysel ve kültürel eşitlik ilkesi çerçevesinde eşitleyerek bütünleştiren kavram (Taşkesen ve Yarcı, 2016, s. 187) olarak tanımlandığı düşünülürse, “çokkültürlülük”te temel amacın, kültürel çeşitlilik içerisinde birlikte yaşayabilmek olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle çokkültürlülük kavramının kimi zaman bir ırkı veya milleti, kimi zamansa bir etnik grubu ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir (Kaynak ve Ak, 2015, s. 4).

Göç olgusunu yönlendiren devletlerin göç politikaları kadar göç edilen yerdeki toplumun özellikleri ve göçmenler karşısındaki tutumları da bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır (Canatan, 2013, s. 318). Çokkültürlülük tartışmaları ve bu alandaki arayışlar da işte tam böylesi bir ortamın merkezinde yer almaktadır. Küreselleşme, kimlik siyasetleri, ulus devletin geleceği gibi birçok önemli mesele üzerine yapılan tartışmalar (Çelik, 2008, s. 320), çokkültürlülük ve çokkültürcülüğün algılanması, anlamlandırılması, değerlendirilmesi ve bu kavramların göç ile olan bağlarının ortaya konması noktasında belirleyici olmaktadır. Bu anlamda sosyal bilimlerde yaşanan tartışmaların merkezinde de çokkültürlülük kavramı bulunmakta olup, göç ile gelen sorunların büyüklüğü kültürlerarasılık ya da asimilasyon gibi yeni kavramları merkeze yaklaştırmaktadır. Dolayısıyla çokkültürlülük, çokkültürcülük ve bu kavramların göç ile olan bağlarının gelişen yorum ve tanımlar altında anlamak günümüz dünyasında bir zorunluluk haline gelmektedir.

Günümüzde çok farklı etnik, kültürel ve dini kökenlere sahip birçok insan bir arada yaşamakta kimi zaman aynı mekanda sosyal ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu durum da sosyal ilişki içerisinde bulunan bu insanların çeşitliliğine bağlı olarak bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. İlgili sorunlar genel itibariyle ekonomi, istihdam gibi çok önemli boyutlara sahip olsa da çalışmamızda sadece göçün çokkültürlülük ile olan bağı ilgili bir analiz yapma yoluna gidilecektir (Tatar, 2013, s. 73).

Göç Olgusu

Tarih boyunca insan topluluklarının tanıklık ettiği ve çok boyutlu nedenlere ve sonuçlara sahip olan göç (Evkuran, 2014, s. 10), basit anlamıyla sadece güneyde kuzeye veya doğudan batıya ya da tam tersi yönlerde değil her yerden her yere olan aynı zamanda sadece uluslararası değil uluslar içi de bir hareketlilik olarak tanımlanmaktadır (Halliday, 2012, s. 407). Ekonomik, toplumsal, siyasi nedenlerden dolayı insanların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitmesi (TDK, 2017) şeklinde tanımlanan ve binlerce yıldır var olan büyük bir sosyal olgu olarak gösterilen (Sowell, 1996, s. 1) aynı zamanda toplumsal, ekonomik,

kültürel ve siyasal boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketlerini ifade eden göç kavramı (Canatan, 2013, s. 318; Çelik, 2012, s. 6), bazı ülkelerde farklı dillerin konuşulduğu bölgeler arasındaki hareketlilik ya da kimi ülkeler için göçün verildiği nokta ile göçü alan yerleşim yeri arasındaki minimum uzaklık kriterine göre de tanımlanmaktadır (Hoşgör, 1998, s. 104). Speare (1971) tarafından ise göçün nispeten uzun bir zaman diliminde özenle ölçülen bir insan davranışı biçimi olduğu ifade edilmektedir (Speare, 1971, s. 117). Başka bir tanımda ise göç; belirli bir zaman ve mekanda kişilerin veya sosyal grupların, kısa veya uzun süreli bir mekan ve sosyo-kültürel alana yerleşmeleri (Türkyılmaz vd., 1998, s. 25) şeklinde tanımlanırken; diğer bir tanımında ise yerleşme maksadı ön plana çıkarılarak göç; genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka ülkeye gitme işi olarak tanımlanmaktadır (Sağlam, 2006, s. 33-34).

Göç kavramı, yukarıdaki tanımlamalarda da görüldüğü üzere, doğulan yerden başka bir yere varışı kapsayan basit bir yer değiştirme hareketi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak bunun yerine göçü, doğulan yere hane, birey veya hane içinden bir kısım bireylerin bazı durumlarda geriye dönüşlerini de kapsayan ve içinde bireylerin göç akışlarını gösteren kültürel ağların ve bağların bulunduğu oldukça karmaşık bir sistem şeklinde ifade etmenin daha doğru bir tanımlamaya götürebileceği ifade edilmektedir (Skeldon, 1998, s. 35). Ayrıca göç eyleminde sadece bireyler değil, aynı zamanda sermaye, mal, fikir ve bilgi de yer değiştirdiğinden, tanım daha da karmaşık hale gelmektedir (Hugo, 1998, s. 92). Göç, esas olarak çoğunlukla ekonomik kaynaklı olmakla birlikte (Roldan, 1998, s. 4), yönüne göre, s. iç ve dış göçler, göçe karar verme açısından, s. zorunlu ve gönüllü göçler, göç edenlerin niteliklerine göre, s. işgücü ve beyin göçü şekillerinde sınıflandırılıp tanımlanabilmektedir (Murat, 2007, s. 94).

Göçlerin, insanların ve mekanların kendi arasındaki farklılıklarının merkezinde yattığı (Sowell, 1996, s. 2), insanlık tarihi kadar eskilere dayandığı ifade edilmekte olup insanlık tarihi boyunca sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel, dini vb. çok değişik nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığı ve toplumların sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapıları üzerinde büyük değişikliklere yol açtığı belirtilmektedir (Murat, 2007, s. 93). Bu anlamda göç hareketinin gerçekleştiği yaşam alanı ister göç alsın, ister göç versin, bu hareketin pozitif veya negatif sonuçları ile karşı karşıya kalmışlardır. Bununla birlikte göç eden birey veya toplulukların, göç ettikleri yaşam alanına uyum sağlama sürecinde karşılaştıkları güçlüklerin bazı sıkıntılar doğurduğu, kültürel farklılaşmanın meydana gelmesindeki en önemli etkenin hiç şüphesiz göç olduğu diğer taraftan göç veren yerin kültürüne sahip olan bireylerin göç etmesinin ve göç alan her yerleşim yerinin kendine has yaşama kültürünün bulunmasının bir takım problemleri de beraberinde getirdiği ifade edilmektedir (Yalçın, 2004, s. 22). Diğer yandan Tatar (2012) ise çalışmasında günümüzde göçün tam manasıyla anlaşılması adına en etkili nitelendirme olarak "sürgün" kelimesini kullanmaktadır. Sürgünü hayat bulanın değil ancak hayatta kalmanın zorunlu kabulü olarak görmek ve daha iyi bir hayat yaşamaya yönelik bir tercihten ziyade, hayatı devam ettirmenin kaçınılmaz çaresi şeklinde tanımlamaktadır (Tatar, 2012, s. 74).

Göçün hikayesinin sadece insanlar hakkında değil aynı zamanda göç edilen alanlar ve bu alanlara göç edenlerin ilgili alanları nasıl etkiledikleri ile de ilgili olduğu belirtilmektedir. Bu noktada göçmenlerin göç ettikleri yerlerdeki etkilerinin anlaşılmasının ilk önce, göçmenlerin geldikleri yerlerde sahip oldukları kültürlerinin anlaşılmasında yattığı dile getirilmektedir. Örneğin, 16. yüzyılda Cenevre'ye, 17. yüzyılda Londra'ya göç etmiş Fransız Protestanlar (Huguenots) arasında çok iyi saat ustaları olanlar ilk kez bu iki şehri dünyada saatçiliğin merkezleri haline getirenler olmuşlardır. Kültürler aktarım/nakil sadece üstün becerilere ve başarılarla sahip kişilerin transferini içermemekte bununla birlikte ekonomik anlamda servetin de transferini beraberinde getirmektedir (Sowell, 1996, s. 3). Bu anlamda göçlerin, yerleşmek ve daha çok çalışmak maksadıyla yapıldığı, giriş ve çıkış noktasını oluşturan yerlerde oturma şartlarına, kamu hizmetlerine, emek arzına, emek piyasası şartlarına, istihdam imkânlarına, hatta ücret düzeylerine etki etmekte olduğu, işe ve çevreye uyumu beraberinde getirdiği, diğer yandan yeni gruplarla karşılaşmaya, görüş, düşünce ve davranışlarda değişikliğe neden oluşturması yönüyle de sosyal, ekonomik, hatta kültürel bakımlardan da önemli sonuçlar doğurmakta olduğu belirtilmektedir (Murat, 2007, s. 94).

Sonuç olarak ulusal ve uluslararası nitelikte bireysel ve kitlesel nüfus hareketi olarak gösterilen ve tüm tanımlamalar ile karmaşık bir yapıya sahip olan göç (Çelik, 2012, s. 8), belli bir zaman ve mekandaki insanların gönüllü, veya gönülsüz, sosyal veya siyasi nedenlerden dolayı mekan değişikliğini içeren bir eylem olup; bu eylemin sonucunda sosyo-kültürel etkileşimlerin ve değişimlerin meydana geldiği bir sosyal hareketlilik olarak gösterilmektedir (Türkyılmaz vd., 1998, s. 3).

Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük

Bugün birçok ülkenin kültürel anlamda çok çeşitlilik arz etmekte olduğu aynı zamanda Vatikan ile birlikte dünyada bulunan 195 bağımsız devletin yaklaşık 600 ayrı yaşayan dile ve 5000 etnik gruba ev sahipliği yaptığı aktarılmaktadır. Ayrıca çok az sayıda ülke vatandaşının ülkelerinde aynı dilin konuşulduğunu veya aynı etnik gruba ait olduğunu söyleyebilecekleri belirtilmektedir (Kymlicka, 1995, s. 1). Bu anlamda dünyadaki devletleri ve toplulukları yeniden şekillendirdiği söylenen çokkültürlülüğün son 40 yıldaki en önemli toplumsal ve politik eğilimlerden biri olduğu ifade edilmektedir (Banting ve Kymlicka, 2006, s. 9). Bu bakımdan çokkültürlülük deyimi yeni bir kavram olsa da çokkültürlülük durumunun hiç de yeni olmadığı görülmektedir (Çelik, 2008, s. 321).

Çokkültürlülük teriminin yalnızca beyazların tercih edildiği göç politikalarının terk edilmesinin ardından ilk kez 1970'lerin başında Kanada ve Avustralya'da ortaya çıktığı belirtilmektedir (Heywood, 2013, s. 166; Kymlicka, 2012, s. 5; Lian, 2016, s. 1). Ancak öncesinde II. Dünya Savaşı'ndan önce Batı'daki etnokültürel ve dinsel çeşitliliğin, bazı insanların ve kültürlerin üstünlüğünü savunan, bunlar üzerinde egemenlik hakkı olduğunu iddia eden, liberal ve demokratik olmayan ırkçı ideolojiler ile karakterize edilmiştir. Ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler ırkların ve halkları eşitliği ideolojisinin ortaya konulmasına adına, Hitler'in yukarıda belirtilen ideolojileri fanatik ve canice kullanmasından dolayı kesin bir tepki olarak ilgili ideolojileri reddetmiştir. Ancak insan eşitliğine ilişkin bu yeni varsayımın eski ideolojilerin kalan varlığına veya kalıcı etkilerine karşı koymak için tasarlanmış bir dizi siyasi hareket ortaya çıkarmıştır. Bu siyasi hareketler sırasıyla;

- 1) Sömürgecilik mücadelesi (1948-1965),
- 2) Irkçılık ve ayrımcılığa karşı mücadele (1955-1965),
- 3) 1960'ların sonlarında ortaya çıkan çokkültürlülük ve azınlık hakları mücadelesi olmuştur (Kymlicka, 2012, s. 5-6).

Bunlarla birlikte çokkültürlülük kavramının yazılı literatüre girişinin, 1941 yılında yayımlanan bir kitap tanıtımında, *Herald Tribune* dergi editörünün, Edward Haskell'in *Lance*, s. *A Novel About Multicultural Men* isimli kitabından, "milliyetçiliğin, milliyetçi önyargıların karşısında ve günümüz hızlı iletişim ve sık nüfus değişimleri çağına son derece uyan çokkültürlü bir yeni hayat tarzının yanında duran ateşli bir vaaz" şeklinde söz etmesi ile gerçekleştiği ifade edilmektedir (Sollors'dan aktaran Ongur, 2011, s. 60).

Basit anlamıyla çokkültürlülüğün farklı dini-etnik-kültürel kesimleri veya milliyetleri kapsayan bireylerden oluşan bir toplumu tasvir ettiği belirtilmektedir (Duman, 2011, s. 210). Çokkültürlü terimi bazılarınca, çeşitli sebeplerle, hâkim toplum tarafından dışlanmış ya da bir kenara itilmiş etnik olmayan çok çeşitli sosyal grupları içine alacak şekilde oldukça geniş bir anlamda kullanılmaktayken, buna karşılık bazılarının da sadece ulusal ve etnik farklılığı esas aldıkları görülmektedir (Tatar, 2012, s. 76). Ancak Parekh (2000), çokkültürlülüğün tek başına farklılık ve kimlikle ilgili değil, kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarının düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle alakalı olduğunu dile getirmektedir (Parekh, 2000, s. 3).

Çokkültürlülük kavramının tasvir edici (betimsel) ve normatif olmak üzere iki farklı boyutunun olduğu aktarılmaktadır. Tanımlayıcı yönü itibariye çokkültürlülük “...genellikle ırksal, etnik veya dilsel farklılıklarla bağlantılı özgün bir kolektif kimlik duygusu yaratan inanç ve uygulamalara sahip iki veya daha fazla grubun varlığından doğan kültürel çeşitliliği ifade eder” (Heywood, 2013, s. 167). Bu bakımdan çokkültürlü olma durumunun tanımlamaya ilişkin olarak hali hazırdaki durumun izahı, toplumun çokkültürlü olup olmadığını ya da ne ölçüde çokkültürlü olabildiğini saptayan bir sıfat olduğu ifade edilmektedir. Çokkültürlülüğün normatif boyutunun ise çokkültürlülüğün hâkim olduğu ev sahibi kültür tarafından orada bulunan ve azınlık olan misafirlerin veya yabancılara kültürünün tanınması; varlığına onay verilmesi ve saygı gösterilmesi olduğu belirtilmektedir (Heywood, 2013, s. 167).

Diğer bir tanımda, dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, etnik köken, engelli olma ve diğer kültürel değerlere ilişkin ve bireyin kendi kültürel kimliğini kaybetmeden iki kültür üzerinde de yetkinlik kazanmasını da içeren bir farkındalık durumu olarak tanımlanan (Ünlü ve Örtten, 2013, s. 288) çokkültürlülüğün, başka bir tanımda ise, köken ayırımına tabi tutmadan her kültürü ve kimliği eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşatmayı esas alan ve toplumu, farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ayrışmayı bireysel ve kültürel eşitlik ilkesi çerçevesinde eşitleyerek bütünleştiren kavram olduğu aktarılmaktadır (Taşkesen ve Yarcı, 2016, s. 187). Başka bir tanımda ise bir toplumun birden fazla kültürü içinde barındırması halinde o toplumun “çokkültürlü toplum” olarak nitelendirilebileceği, oradaki halin adının da, “çokkültürlülük” olacağı ve buradan hareketle çokkültürlülüğün bir ideolojiden ziyade bir duruma işaret etmekte olduğu belirtilmektedir (Ercins ve Görüşük, 2016, s. 387). Ongur (2011) ise “eşitlik ve farklılık,” kavramlarının çokkültürlülüğün ana sloganı olduğunu, bu bakımdan çokkültürlülüğü çoğulculuktan ayırırken temel farkın, onun yirminci yüzyılın idealleştirdiği demokrasi, bireycilik ve insanların evrensel eşitliği gibi ilkelerini, bireylerin farklılığına rağmen değil, bu farklılıklar sebebiyle uygulama isteğinde yattığını belirtmektedir (Ongur, 2011, s. 61).

Çokkültürlülük ve çokkültürcülüğün iki farklı kavram olduğunu ifade edilmekte ve çokkültürlülüğe ilişkin yurtdışındaki tanımlamalara karşılık, “çokkültürcülük”, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin (kolektif kimliklerin) kamu alanına siyasi araçlar kullanılarak yansıtılmasını esas alan bir değerler ve uygulamalar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Yürüşen, 1998, s. 107). Parekh (2000) ise çokkültürlü toplumlar ile çokkültürcü toplumlar arasında bir ayrım yapmakta olup, çokkültürlü toplumların etnik-kültürel farklılıkları ifade etmek üzere nesnel bir durumu gösterdiğine, çokkültürcü toplumların ise kimlik ve tanınma talepleri, devletin aktif bir rol oynaması gibi hususları da kapsayan ideal bir duruma işaret ettiğini belirtmektedir (Parekh, 2000, s. 6-7). Diğer yandan eğer bir devletin mensupları farklı uluslara aitse (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan çıkıp gelmişse (çoketnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasi hayatın önemli bir yanını oluşturuyorsa, o devlet çokkültürlü olarak gösterilmekte olup (Tatar, 2012, s. 76) normatif olarak çokkültürlülüğün siyasi açıdan düzenleyici, yasa koyucu olarak çok kültürlü toplum modelinin uygulanması eğilimi olduğu ve bu açıdan normatif anlamda çokkültürlü olan ülkeler dışında çokkültürcü oldukları aktarılmaktadır. Fakat kavramsal anlamda çokkültürlü olmakla nitelenen ülkelerin ise çokkültürcü olmadıkları belirtilmektedir (Öztürk, 2015, s. 276). Modood (2014) ise bir toplumun çoketnikli veya çokkültürlü hale gelmesinin yalnızca bir nüfus veya iktisat meselesi olmadığını, yeni bir siyasi gündem gerektiren bir dizi yeni meydan okumayla karşı karşıya olunduğunun da anlaşılması gerektiğini ifade etmekte ve ilgili siyaset her ne kadar çokkültürcülüğün geniş anlamıyla ve ırk eşitliği gibi meselelerle karmaşa içerisinde olsa da, o çokkültürcülüğü Batı'nın dışından gelen göçmenlerin oluşturduğu azınlıkların siyasal intibakı anlamında kullanmaktadır (Modood, 2014, s. 18). Yine başka bir tanımda çokkültürcülüğün, toplumsal çeşitliliğin belli biçimlerinin yani kolektif kimliklerin kamu alanına siyasi araçlar kullanılması yoluyla yansıtılmasını temel alan bir değerler ve uygulamalar bütünü olduğu ifade edilmektedir (Çelik, 2008, s. 324). Tüm bunlarla birlikte çok kimliklilik, etniklilik, çok dinlilik v.b. gibi tüm bu unsurların hepsini içinde taşıyan çokkültürlülük olgusunun günümüzde birer çokkültürcülük politikası olarak, farklı kültürel grupların saygı ve kabul görme hakkını veya ahlaki ve kültürel çeşitliliğin/farklılığın daha geniş toplum ve devlet tarafından pozitif onayını talep etmekte olduğu belirtilmektedir (Ercins ve Görüşük, 2016, s. 387).

Göç ve Çokkültürlülük Arasındaki İlişki

Göç ile çokkültürlülük arasındaki bağlantı günümüz siyasi ve sosyal bilimlerinin önde gelen konularından biri olarak gösterilmektedir (Evkuran, 2014, s. 11). Bu anlamda kültürün göç çalışmalarında en sık kullanılan kavramlardan biri olduğu ancak keşfedilmemiş bir halde olduğu ifade edilmektedir. Belirli bir grup insanın yaşam biçimi olarak kültür kavramı açıkça göç sürecinin merkezinde yer almaktadır; burada insanlar bir dizi sosyal ve tarihi şarttan ayrılır ve hareket ederler ya da taşınırlar (Bottomley, 1992, s. 3). Bu noktada göç ve sürgünlerin 19. yüzyıla damgasını vurduğu ve bu yüzyılın en büyük özelliklerinden birisi olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda göç ve sürgünlerin, bu yüzyıl imparatorlukları ile geniş coğrafyaların özelliklerini, yapılarını, unsurlarını belirleyen ana öğelerden biri olarak, hem çokkültürlü imparatorluklar, hem de kendilerinden sonraki çokkültürlü ulus-devletlerin tarihlerinde önemli etkilere sahip oldukları ve hatta çoğu zaman bir daha düzeltilemeyecek sorunlara neden oldukları aktarılmaktadır (Kaynar ve Ak, 2015, s. 4). Bu sürecin etkili ve en önemli faktörü olan göç oranındaki hızlı artış sonucunda, göç alan ülkelerin göçmenlerin etnik özelliklerinin bir kısmını korumalarına izin verdikleri ve bu yolla kültürel çoğulculuğa dayalı bir görüntü sergiledikleri belirtilirken, göç olgusunun, özellikle kişi başına en yüksek göç alma oranına sahip olan ve dünyadaki yasal göçlerin yarısından fazlasının aktığı Avustralya, Kanada ve ABD’de hayati bir önem taşımakta olduğu ifade edilmektedir (Kymlicka, 1998, s.42).

Diğer yandan dünya savaşlarının temel sebebi olarak görülen savaşçı ulus-devlet algısının yanında, savaşlar sırasında Avrupa’dan yeni dünya ülkelere doğru gerçekleşen göç hareketi de, çokkültürlülük kavramının oluşmasının arkasında yatan nedenlerden biri olarak gösterilmektedir (Ongur, 2011, s. 61). Modood (2014) çokkültürlülük teriminin, özellikle Britanya ve Avrupa’nın diğer kısımlarında, daha dar bir anlamda kullanılmakta olduğunu, dünyanın bu bölgesinin bir siyasal hareket neticesinde değil, halk hareketliliği neticesinde, başka bir deyişle, göç olgusu yüzünden, özellikle Avrupa dışında kalan ülkelere Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen göçlerin ardından, çokkültürlü hale geldiğini ifade etmektedir (Modood, 2014, s. 14). Bu noktada göç gibi etnik yapıyı veya türdeşliği bozucu durumların, birden çok kültürün, dilin, dinin veya geleneğin bir arada yaşayabileceği siyasal üniteleri mecbur kıldığı, bu bakımdan çokkültürlülüğün, s. “çoğulcu toplumların cinsi, etnik, ırksal ve kültürel çeşitliliklerinin tüm kurumsallaşmış yapıları yansıtılmasını öngören *felsefi bir duruş veya hareket*” olarak tanımlandığı görülmektedir (Ongur, 2011, s. 61).

Göçün ilk başta isteği bağlı görüldüğü ancak göç eden insanlar açısından durumun öyle olmadığı ve sonrasında çokkültürlülük, uyum ve birlikte yaşama gibi sorunlu konuları beraberinde getirdiği aktarılmaktadır (Evkuran, 2014, s. 11). Göçmenlerin kültürlerini ve kimliklerini de gittikleri ülkelere götürdükleri (Tatar, 2012, s. 76) ve bunun sonucunda da doğal olarak yakın bölgelerde yaşamaya başlayan insanların kültürel gettolar oluşturdukları ifade edilmektedir. Neticede bu durum ev sahibi ülkenin sahip olduğu kültür ile ortaya çıkan uyumsuzlukların neler olduğu ve bu uyumsuzlukların nasıl çözüleceği sorularını da beraberinde getirmektedir (Evkuran, 2014, s. 11). Göç ile oluşan bu çokkültürlülük durumunun;

- Ortak milli kimlik pahasına farklılıklara vurgu yaptığı,
- Etnik-dini-kültürel çizgide ayrışmaları artırdığı ve katılaştırdığı,
- Sınırlı sosyal kaynaşmaya sahip etnik bölgeler ortaya çıkardığı,
- Ayrımcılık ve önyargıları kuvvetlendirdiği,
- Siyasal radikalizmin yükselmesine zemin hazırladığı,
- Göçmen topluluklarda liberal olmayan pratiklerin sürdürülmesini sağladığı gibi birçok sorunu ortaya çıkardığı ve çokkültürlü atfedilen ülkelerin bu gibi problemlerle yüzleştiği ifade edilmektedir (Duman, 2011, s. 208-209; Evkuran, 2014, s. 13).

Bunların yanında Parekh (2000) çokkültürlü toplumların tarihte eşi benzeri görülmemiş zorluklarla karşılaşmalarını dile getirirken, meşru birlik ile çeşitlilik taleplerinde mutabakatın sağlanmasının, asimilasyondan ziyade kapsayıcı olabilmenin, kültürel farklılıklara karşı saygı gösterirken ortak bir aidiyet hissi oluşturmanın, vatandaşlık kimliğine herhangi bir zarar vermeden çoğulcu kültürel kimlikleri korumanın politik çözümlerinin bulunması gerektiğine işaret etmektedir (Parekh, 2000, s. 56). Maalouf (2004) ise, herkesin eşsiz olarak gördüğü ve diğerini kabul etmeyerek ya da dışlayarak elinde tutmaya çalıştığı kimliği ölümcül olarak nitelendirirken, bu durumun çözüme kavuşabilmesi için kimliği tek bir aidiyet değil, çeşitli aidiyetlerin toplamı olarak görmek gerektiğini söylemektedir. Bu durumun karşılıklı bir kabulle mümkün olabileceğini; bir tarafın dışlayıcı ve ötekileştirici tutum ve davranışlardan kaçması, diğer tarafın ise kökenlerindeki kültürlerine bağlılıklarını muhafaza edebilmeleri ve onu utanç verici bir hastalık gibi saklamak zorunda kalmamaları ve aynı zamanda kendilerini açabilmeleri gerektiğine dile getirmektedir (Maalouf, 2009, s. 49-50). Başka bir bakış açısı ile kültürel kimliğin korunmasının ve şekillenmesinin, göç sorununa ve ait olma politikasına bağlı olduğu, bu noktada kültürel kimlik fikrinin siyasi bir konu olması durumunda göçün birçok konu ile ilişkilendirilebileceği, bu konuların ise çokkültürlülük, milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan güvenlik merkezli yaklaşımları ile özellikle Avrupa'nın göç alan ülkelerinin, uzun süre kalacağı anlaşılan hatta yerleşik olacak göçmenler için bu göçmenleri ülke içinde kontrol edebilme adına çokkültürlülük, asimilasyon ve farklılaştırarak dışlama şeklinde görülen 3 temel sosyal bütünleşme yöntemi izlediği belirtilmektedir (Sakman, 2014, s. 568-570).

Tam bu noktada David Brown'un göç alan ülkelerde görülebilen ulusal kimlik hususundaki tartışmaların çözüme kavuşabilmesi için üçlü bir yapıya dikkat çektiği görülmektedir. Bunlardan ilkinin sivil (yurttaşlığa ilişkin), yani eşit vatandaşlık veya farklılıkları görmezden gelmeye dayalı ulusal bütünleşme; ikincisinin etnik, kültürel ya da egemen toplum içerisinde erime anlamında asimilasyon; üçüncüsünün kültürel çeşitlilik ya da azınlık haklarının tanınmasına yönelik çokkültürlülük olduğu anlaşılmaktadır (Brown'dan aktaran Yanık, 2012, s. 195-196).

Tüm bunlarla birlikte Sowell (1996), bir gurubun iç kültürel kalıpları ya da belirli bir zaman ve yerde baskın olan doğal ve sosyal çevrenin yalnızca o zamanların ve yerlerin incelenmesi ile belirlenebileceğini, dolayısıyla ne göçmenlerin kültürü ne de çevrelerindeki sosyal ve hatta doğal çevrenin zaman içinde sabit kalacağını ifade etmektedir. Bu anlamda göçmenler arasındaki kültür kalıplarının dayanıklılığının hem özel gruba hem de yerleştikleri topluma göre değiştiği, örneğin Rusya, Arjantin ya da Avustralya'ya göç eden Alman göçmenler ve onların torunları arasında eğitim de dahil olmak üzere birincil iletişim aracı Alman dili iken, ABD'ye göç eden Almanların asimile olmak noktasında daha istekli davrandıkları aktarılmaktadır. Diğer yandan göçten kaynaklanan kültüre etkileşimlerin hiçbir zaman tek yönlü olmadığı, tıpkı göçmenleri çevreleyen toplumun göçmenlerin kültürünü etkilediği gibi göçmenlerin de kendilerini çevreleyen baskın toplumu kültürel anlamda etkiledikleri ifade edilmektedir (Sowell, 1996, s. 46-49).

Sonuç

İnsanların mekânda yer değiştirmeleri sadece güncel bir hadise olmadığı gibi günümüzdeki hareketliliği geçmişten ayıran farklılıklar da söz konusu olmaktadır. Büyük kitleler ya da gruplar şeklinde yapılan göçlerin yerini imkân, kabiliyet ve mecburiyete dayalı bireysel göçler almıştır. Siyasi sınırlar hiçbir zaman kale surları gibi geçit vermez olmamıştır. Bu sebeple göç, hukuk düzeni içerisindeki yasaklar yoluyla sınırlandırılmakta ama bütünüyle engellenmemektedir. Göç alan ilgili ülkeler yeni tedbir ve uygulamalarla bu olumsuz durumu kendi menfaatine hizmet edecek hale getirme çabası sürdürmektedir.

Bu sürecin politik arenada en dikkate değer boyutunu çokkültürlülük oluştururken, bugün sadece sosyal ilişkilerde değil siyasi karar alıcılar tarafından da temelde ırkçılığa dayalı asimilasyon ya da farklılaştırarak dışlama

gibi yeni ötekileştirmelerle dolu tutum ve davranışların sergilendiği görülmektedir. Bir zamanların “evrensel”, şimdinin “küresel” projelerinde farklılıkların hoş görülmeyip, ötekileştirilerek, dışlanarak tek bir düşünce biçimi, siyasi duruş, tutum ve davranış etrafında toplanılmaya çalışılması ırkçılığın kendisi olarak görülmektedir (Tatar, 2012, s. 80).

Göç olgusu ikinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa toplumlarının bir gerçeği haline gelmiş, bununla birlikte giderek ve artan bir şekilde daha olumsuz bir tutumla karşılanmaya başlanmış, hem göç politikalarında hem de toplumsal tepki ve tutumlarda göçmenlerin kökeni, kimliği, sayısı bakımlarından seçici bir algı ve tutum belirleyici olmaktadır (Canatan, 2013, s. 328). Bu bakımdan Göçmen sayısının artması, göçü siyaseten, iç güvenlik temelinde, kültürel, sosyal veya ekonomik açıdan Avrupa'da önemli bir sorun haline getirmiş ve bugün batı dünyasında kısa süreli uygulamaların ardından göçmenlere yönelik çok kültürlü politikaların terk edildiği, onların kendi kültürleri ile varlığı batı toplumu için tehdit olarak algılandığı ve göçmenlere yönelik göç ettikleri yerlerde asimilasyon politikalarına uygun şekillerde siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal yaşama da içerir şekilde yeni zorunlulukların ve yükümlülüklerin getirildiği görülmektedir.

Son dönemlerde, ‘çokkültürcülük’ kavramının yerini ırkçılığa, yabancı düşmanlığına, etnik-merkezçiliğe meydan okumayı amaçlayan ‘kültürlerarasılık’ kavramı (Çelik, 2008, s. 330) almış olsa da göçün getirdiği kültürel, siyasi ve sosyal sorunlar siyasi karar alıcıları asimilasyon politikalarına itmekte olup ABD’de ve Avrupa’da yükselen yabancı düşmanlığının siyasi anlamda seçim sonuçlarına yansıdığı görülmektedir.

Son çözümlemede içinde bulunduğumuz göç ve hareketlilik çağında göç ve göçmen politikaları, çokkültürlülük, çokkültürcülük, kültürlerarasılık ya da farklılıklara rağmen birlikte yaşamayı uygun kılabilecek yeni yaklaşımlar, teoriler ve yöntemler hususlarında yapılacak çalışmalar, asimilasyona götüren toplumsal bütünlüşmeden ve farklı kültürlerin bir arada bulunmasından kaynaklı sorunlara yeni çözümlerin ortaya konulabilmesi için gereklilik ve önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Banting, K. ve Kymlicka, W. (2006). *Multiculturalism and The Welfare State: Recognition and Redistribution in Contemporary Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Bootemly, G. (1992). *From Another Place: Migration and The Politics Of Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, D. (2000). *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*. London: Routledge.
- Canatan, K. (2013). Avrupa Toplumlarının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım. İstanbul Üniversitesi *Sosyoloji Dergisi*, 3(27), 317-332. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/540/5023>
- Çelik, H. (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye’deki Görünümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(15), 319-332. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214917>
- Çelik, N. (2012). *Türkiye’de Göç Veren İllerde İç Göç Sorununun Yönetiminde Stratejik Planlama Modeli Yapılandırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bülent Ecevit Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Duman, B. (2011). Çokkültürlülükten Ricat Mı?. *Sosyoloji Dergisi*, 3(23), 207-239. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4084>
- Ercins, G. ve Görüşük, L. (2016). Türkiye’de ve Batı’da Çokkültürlülük Gerçeği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 383-401. doi: 10.7827/TurkishStudies.9364
- Evkuran, M. (2014). Migration, Cultural Interaction and Multiculturalism in Global World. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 8-19. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86067>
- Halliday, A. (2012). Migration and Multicultural Ministries as Mission. *International Review of Mission*, 101(2), 407-414. <https://doi.org/10.1111/j.1758-6631.2012.00119.x>
- Heywood, A. (2013). *Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hoşgör, Ş. (1998). Türkiye’de Kantitatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar. *Türkiye’de İçgöç Konferansı*, Bolu-Gerede, 6-8 Haziran 1997, İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Kaynar, M. K. ve Ak, G. (2015). 19. Yüzyılda Çokkültürlü İmparatorluktan Ulus-Devlete Geçişte Sürgün ve Göç: Malakanlar Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(2), 1-22. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17951>
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford; Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (2012). Multiculturalism: Success, Failure, and the Future. Washington: *Migration Policy Institute (MPI)*.
- Lian, K. F. (2016). *Multiculturalism, Migration, and the Politics of Identity in Singapore*. Singapore: Springer Science+Business Media.
- Maalouf, A. (2009). Ölümçül Kimlikler. Aysel Bora (Çev.), İstanbul: YKY.
- Modood, T. (2014). Çokkültürcülük: Bir Yurttaşlık Tasarımı. İsmail Yılmaz (Çev.), Ankara: Phoenix.
- Murat, S. (2007). Doğum Yerlerine Göre İstanbul Nüfusu ve İç Göçler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), 83-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/9281>
- Ongur, H. Ö. (2011). Avrupa’da Çokkültürlülüğün İflası (Mı?). *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 7(26), 55-85.
- Öztürk, Ü. (2015). Avrupa’da Çokkültürlülük Krizleri ve Göç Karşıtı Partilerin Yükselişi. *Sosyologca*, Ocak-Haziran(9), 271-289.
- Parekh, B. (2000). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori. Bilge Tanrıseven (Çev.), Ankara: Phoenix.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları*, (5) 33-44. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/328301>
- Sakman, T., Çomak, H. ve Kutlu, A. G. (Ed.) (2014). *Göç ve Güvenlik: Avrupa Birliği’nde Göçün Güvenlik Perspektifinden Yorumlanması*. Uluslararası Güvenlik Kongresi. 564-574. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi,
- Skeldon, R., Poku, N. ve Graham, D. T. (Ed.) (1998). *Migration Policies and National Security*. Redefining Security Population Movements and National Security. London: Greenwood Publishing Group.

- Sollors, W. (1998). 'The Multiculturalism Debate as Cultural Text,' içinde Katkin, W. F., Landsman, N. ve Tyree, A. (Der.) *Beyond Pluralism: The Conception of Groups and Group Identities in America*, 63-104. Chicago: University of Illinois Press.
- Sowell, T. (1996). *Migrations and Cultures: A World View*, New York: BasicBooks.
- Speare, A. (1971). A Cost-Benefit Model of Rural to Urban Migration in Taiwan. *Population Studies*, 25(1), 117-130. doi: 10.1080/00324728.1971.10405788
- Taşkesen, A. ve Yarcı, S. (2016). Tarihsel ve Sosyolojik Bir Deneyim Olarak Bir Arada Yaşama Modelleri. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 179-189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/527279>
- Tatar, H. C. (2013). Sürgünler Mekanı Dünya: Çokkültürlülük ve Ötekileştirme. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6(1), 72-81. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/186675>
- Türk Dil Kurumu (TDK). Erişim Tarihi: 14.04.2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58f08f0a18c0a2.36644422
- Türkyılmaz, A., Çay, A., Avşar, Z. B., Aksoy, M., Pehlivanlı, H. ve Kökreç, Z. (1998). *Dolu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göçeden Ailelerin Sorunları*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Ünlü, İ. ve Örtten, H. (2013). Öğretmen Adaylarının Çokkültürlülük ve Çokkültürlü Eğitime Yönelik Algılarının İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (21), 287-302. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/786884>
- Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Yanık, C. (2012). Avustralya ve Yeni Zelanda'da Çokkültürlülüğün Değişen Yüzü. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (19), 193-206. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272041>
- Yürüşen, M. (1998). Çeşitlilikten Özgürlüğe Çokkültürlülük ve Liberalizm. Ankara: LDT.

Geleceğin Eski Savaş Alanı olarak Beluçistan **Balochistan as the Old Battlefield of the Future**

Doç. Dr. Gökhan Güneysu¹

Başvuru Tarihi: 12.11.2019

Kabul Tarihi: 27.11.2019

Özet

Pakistan'ın bölünme ile ilgili korkusunun tarihi nedenleri vardır. Bangladeş'in ayrılmasından sonra bu konulardaki hassasiyetini belli eden Pakistan'ın hakkında sıkıntı yaşamaya söz konusu olan bir diğer bölgesi de Beluçistan'dır. Çok stratejik bir konumda bulunan Beluçistan'da yaşayan Beluçların, göz ardı edildikleri, fakir bırakıldıkları gibi iddiaları mevcuttur. Ayrıca bölgede hâkim bir aşiret kültürü vardır. Bu güncel kaygıların yanı sıra, güncel gelişmeler ışığında da ekonomik olarak Pakistan tarafından görmezden gelindikleri imgesi Beluçlarda çok güçlüdür. Bu gibi nedenlerle bazı Beluç gruplarının şiddete başvurdukları gözlenmiştir. Ancak sorunun sadece iç politikaya ilişkin nedenleri bulunmamaktadır. Beluçistan şu an küresel bir enerji mücadelesinin sürdüğü bir coğrafya olarak görülebilir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin çok önem verdiği projeler bu bölge ile yakından ilgilidir. Ancak bu projenin başarılı olmasını istemeyecek çok sayıda devlet de mevcuttur. Bu ise bölgedeki, sebebi ne olursa olsun, hoşnutsuzlukların başka bazı devletlerin dış politikasındaki bir araca dönmesi riskine işaret etmektedir. Çalışmada Beluç ayaklanmalarının tarihi arka planı ile ele alınması ile Çin-Pakistan Ekonomi Koridoru'nun bölgeye olan etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pakistan, Beluçistan, Gwadar, Çin-Pakistan Ekonomi Koridoru

Abstract

Pakistan has had its share of real disintegration experiences. After the establishment of the State of Bangladesh following the Indian intervention, Pakistan became a more sensitive state as to irredentism. Another choke point Pakistan may bear similar fears about is the province of Balochistan, where armed insurgency is a constant regional feature. Balochistan is in a very strategically important location and the local Baloch population has been very vocal about their own perception of being ignored or deprived by the Pakistani Governments. A tribal culture seems to run rampant in the province and the much complained sense of economic deprivation of

¹ Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, gguneysu@anadolu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1754-953X

the Baloch by Pakistan has been getting stronger, which of course resulted in violence on behalf of these tribes against Pakistani civil and military personnel and infrastructural installations. No doubt, this increase has been observed owing much to the fact of a China-Pakistan project in the region, but there is an international aspect to this dispute, which is the very concrete risk of using the region and the grievances of the local population to further foreign policy objectives of some other countries. Therefore, there is a historic backdrop to the conflict at hand as well as pressing actual problems. This paper aims to shed some light on the historic development of the conflict and on the regional effects of the China-Pakistan Economic Corridor.

Keywords: Pakistan, Balochistan, Gwadar, China-Pakistan Economic Corridor

Giriş

Büyük devletlerin arasındaki enerji kaynaklarına sahip olma mücadelesi, vekâlet savaşları yoluyla gittikçe hızlanmış ve sonuçları ciddileşmiştir. Beluçistan olarak adlandırabileceğimiz ve birden fazla ülke sınırları içinde bulunan bölgenin yakın ve orta vadede çatışma ve anlaşmazlıklara gebe olduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Orijinali “بلوچستان” olarak yazılan bölgenin Belucistan olarak isimlendirilmesine Türkçe yazında rastlanılmaktadır. Ancak bu çalışmada baskın kullanımdan farklı bir şekilde Beluçistan kullanılması tercih edilmiştir. Kanaatimizce bu, orijinal dile daha yakın bir ifade olacaktır. Beluçistan tam anlamıyla bir barut fıçısı mahiyetindedir. Bunun çok sayıda sebebi vardır. Bu sebepleri basitçe tarihsel nedenler ve güncel nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür. Çalışmada, söz konusu anlaşmazlık potansiyelini etkileyen nedenler ele alınacaktır. Bu analiz sonucunda Beluçistan'ın bölgesel ve uluslararası güvenlik açısından önemi tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada amaçlanan her şeyden önce bu bölgenin kaderinin Türkiye Cumhuriyeti ve komşuları üzerinde etki sahibi olacağına vurgulanmasıdır.

Pakistan Beluçistanı

Tarihi anlamında Beluçistan, bugünkü Afganistan, Pakistan ve İran arasında bölünmüş bir bölgedir (Boz, 2011, s. 52). Bölünmesinden önce Beluçistan İngilizler Sömürgeciler tarafından bir tampon bölge olarak kullanılmış (Ismail, 2014, s. 299) ve bölgenin idaresi Serdar olarak bilinen yerel liderlere bırakılmıştır (Murtha, 2011, s. 1). Bu dolaylı yönetim metodu modern Pakistan'ın kurulmasından sonra da fiili olarak devam etmiştir (Murtha, 2011, s. 1).

Güney Pakistan'ın en büyük bölgelerinden olan Beluçistan Bölgesi Afganistan-Pakistan ilişkilerini zorlaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu bölgeye ilişkin anlaşmazlıkların kaynağında, bölgenin sınırlarının 1893 yılında İngilizler tarafından Durand Hattı marifeti ile çizilmiş olması yatar. Kayathwal ve Kayathwal'e göre (1994, s. 37) Durand Hattını zayıf bir komşuya dikte ettirilen bir andlaşma olarak gören Afganistan, söz konusu bölgedeki Paştun ve Beluçların, kendilerine herhangi bir seçim hakkı tanınmadan, keyfi bir şekilde Pakistan sınırları içinde bırakılmasını kuvvetli bir şekilde protesto etmiş ancak sonuç değişmemiştir.

Beluçistan'ın Pakistan sınırları içinde kalan kısmı, Pakistan'ın coğrafi olarak en büyük bölgesini oluşturmaktadır. Beluçistan tüm Pakistan yüzölçümünün yaklaşık %42'sine tekabül etmektedir (Boz, 2011, s. 52). Javaid ve Jahangir (2015, s. 92) ise bu oranı %44 olarak vermektedirler. Bu büyük bölgede yaşayan insan nüfusu ise yüzölçümüne oranla gayet azdır. Tüm Pakistan nüfusunun %5'i bu bölgede yaşamaktadır (Wilkins, 2015). Bölgede dört ana etnik gruptan bahsetmek mümkündür: Beluçlar, Peştunlar, Hazaralar ve Brohiler. Bölgedeki en büyük grubu %45'lik nüfus paylarıyla Beluçlar oluşturmaktadır (UNODC, 2011, s. 75). Pakistan Beluçistanı'nda 5-6 milyon civarı Beluç'un yaşadığı tahmin edilmektedir. Beluçlar sıkı bir hiyerarşik yapı içinde yaşamlarını sürdüren bir halktır. Serdar veya Nawab adıyla bilinen aşiret liderlerinin tartışılmaz bir sosyal konumları mevcuttur (UNODC, 2011, s. 75). Beluçistan ekonomik olarak çok kötü durumdadır. Bölgede yaşayanların %70'i fakirlik

sınırının altında bir hayat sürdürmektedirler. Beluçistan'da gebeliğe bağlı ölüm oranı Pakistan ortalamasının yaklaşık üç katıdır (Shafqat, 2018). Su kıtlığı ve yaygın Hepatit hastalığı da bölgenin önemli sorunları arasında sayılmaktadır (Shafqat, 2018).

Bölge çeşitli faktörlerin varlığı nedeniyle stratejik önemi yüksek bir bölge olarak nitelendirilmelidir. Bununla beraber bu faktörlerin de etkisiyle bölge çatışma potansiyeli en yüksek bölge olarak da görülmektedir. Beluçistan'ın stratejik önemini arttıran faktörleri tarihsel olarak mevcut olan sorun-yaratıcılar ve çağdaş problem kaynakları olarak ikiye ayırmak mümkündür (Kupecz, 2012, s. 98-105).

Bu faktörler arasında ilk olarak *bölgenin konumu* sayılmalıdır. Hürmüz Boğazı'na çok yakın bir yerde olan bölge tarihi boyunca önemli bir güzergâh olmuştur. Beluçistan, tarihi boyunca her zaman büyük kumandanların, maceraperestlerin ve gezginlerin ziyaret ettiği bir yer olagelmıştır (Javaid ve Jahangir, 2015, s. 92). Bunlar, doğusundan ve batısından yüksek sıradağlar ile sıkıştırılmış olan Beluçistan içinden ve denize paralel olarak yolculuklarına devam etmişlerdir. Bölge, bu dağlık bölgelerin arasında kalmakta ve Afganistan ile Orta Asya'ya uzanan kolay bir kara yolu olarak belirmektedir (Murtha, 2011, s. 21). Yine, Beluçistan Pakistan'ın sahip olduğu hemen tüm kıyı şeridinin içinde olduğu bölgedir (Javaid ve Jahangir, 2015, s. 93; Yiğit, 2019, s. 14). Bölgenin konumu jeopolitik açıdan inanılmaz büyük bir öneme sahiptir. Bölge bu önemi tarihi boyunca korumuştur. İran, Afganistan ve Umman Denizi ile sınıra sahip olan bölge, söz konusu devletlerdeki gelişmelerden de yakından etkilenmiştir (Javaid ve Jahangir, 2015, s. 92). Konumu bugün daha değerli hale getiren bir diğer etmen ise artan *enerji projeleridir*. Bölge yapısı itibarıyla enerji kaynaklarının taşınmasında önemli rol oynayacak bir bölge olarak değerlendirilmektedir. Şimdiye kadar gerçekleştirilememiş veya gelecekte gerçekleştirilmesi planlanan çok sayıda petrol ve doğal gaz hattının buradan geçmesi öngörülmüş ve hala da öngörülmektedir. Yine yeni pazarların ortaya çıkması ile bölgenin stratejik değerinde ciddi bir artış olduğu da ifade edilmelidir.

Bölgenin konumu ile yakından alakalı ve o konumu daha değerli hale getiren ise bölgenin *doğal yeraltı zenginlikleridir*. Bölgede bakır, kömür ve doğal gaz rezervleri mevcuttur. Bölgede doğal gaz ilk olarak 1953 yılında Sui Bölgesi'nde, sonrasında ise 1983'te Pirkoh'ta bulunmuştur. Bölge Pakistan GSMH'sinin %4'ünü üretmektedir (Samad, 2014, s. 303). Bununla beraber, ekonomik anlamda Pakistan'a başka şekillerde katkı sağlamaktan uzak olan bölge, Pakistan enerjisinin yaklaşık %40'ının kaynaklandığı yerdir (Samad, 2014, s. 303). Bu nedenle, Pakistan Beluçistanı Pakistan için büyük önemi haizdir ve Pakistan'ın gelecekte ve günümüzde ihtiyaç duyduğu enerji açısından vazgeçilmez bir önemi haizdir. Bununla beraber, Pakistan Beluçistanı ülkenin ekonomik olarak en geri kalmış bölgesi olarak nitelendirilmektedir (Tüysüzoğlu, 2013). Pakistan bölgeden elde ettiği zenginliği kullanmıştır. Şu da var ki, Pakistan'ın, bu kullanım esnasında ne bölgenin yapmış olduğu katkıyı tanımıştır ne de bu kullanımın hakkaniyete uygun bir karşılığı olabilecek tazminatları ödeme veya adil bir paylaşım gibi programları hazırlama yoluna gitmiştir.

Tüm bunlara ilaveten, bölgede uzunca bir tarihi olan *etnik bir problem* de kendisini hissettirmektedir. Bölgede meskün Beluç halkı içinde otonomi veya bağımsızlık gibi talepler söz konusudur. Bölgenin tarihi bir ayaklanmalar tarihi olarak nitelendirilirse hata yapılmış olmaz. 2006 senesinde Akbar Bugti'nin saklandığı mağarada Pakistan güçlerince öldürülmesi yerel halk arasında önemli bir memnuniyetsizlik yaratmıştır. Öldüğünde 79 yaşında olan ve tekerlekli sandalyede yaşamaya mahkûm bir kabile lideri (Sardar) olan Bugti en önemli klanlardan birisi olan Bugtilerin lideri konumundaydı. Bu gelişme sonrası Beluçlar arasındaki ayrılıkçı hisler kuvvetlenmiş, Pakistan hakkındaki hoşnutsuzluk yaygınlaşmıştır.

Ayaklanmalar Tarihi

Bölgedeki ilk ayaklanma 2000'li yıllarda çıkmış değildir. 1800'lerin sonlarına doğru, İngilizler böl-ve-yönet taktiğini bölgede uygulamışlardır (Kupecz, 2012, s. 99). Bu uygulamayla Beluçistan'ı 7 ayrı idari bölüme ayıran İngilizler bu şekilde bölgeyi Afganistan'a ulaşımın sağlanması ve bu ulaşımın korunması için kullanmış-

lardır (Kupez, 2012, s. 99). İngilizler için o zamanlar en önemli kaygı Kabul'e erzak ve diğer malzemenin güvenle ulaştırılması ve lojistik sorunun önlenmesi olmuştur (Grare, 2013, s. 7). Beluçistan 1884 yılında İngiliz Hindistan'ı bünyesine alınmıştır (Kupez 2012: 99). Durand Hattı'nın çizilmesini takiben bölgede gerilim artmış, bunu neticesinde 1897 yılında ciddi bir huzursuzluk baş göstermiştir. Bu potansiyel kalkışma iki liderin yakalanarak tutuklanması ile bertaraf edilmiştir. Aynı sene Makran'da şiddet eylemleri vuku bulmuş ve bu kalkışma da şiddet kullanan İngiliz askerleri tarafından bastırılmıştır. 1898 yılına taşan bu olayları 1901'deki eylemler takip etmiştir. Görüldüğü üzere, bölgedeki anlaşmazlıklar sadece yakın tarihin neden olduğu bir mesele değildir. Öncesi olan tarihsel bir süreçtir. Bununla beraber 19. Yüzyıl anlaşmazlıkları rahatlıkla günümüze taşınabilmiştir.

1947 yılında Beluçistan'ın dört prensliğinden biri olan Kalat Hanlığı ile imzalanan anlaşma ile Pakistan bölgesinin bağımsız yapısını tanımışsa da 1948'de bölgeye askeri birlikleri ile girmiş ve Hanlığı bir anlaşma imzalamaya zorlamıştır (Heeg, 2011, s. 9; Rizwan vd., 2014, s. 97; State Department, 1954, s. 6; Tüysüzoğlu, 2014, s. 424). Pakistan'ın kurulmasını takip eden ilk aylarda Muhammed Ali Cinnah'ın gündeminde Beluçistan öncelikli konular arasında değildir. Bölgeye ancak birkaç ay sonra yaptığı ziyaret ile Cinnah, Beluçistan'a ilişkin statü hakkındaki görüşlerini almak ve istişarelerde bulunmayı amaçlamıştır (State Department, 1954, s. 6). Kalat Hanı konuya tek başına cevap veremeyeceğini ifade ederek meselenin çözümünde aşiret liderlerinin görüşlerinin alınmasının gerekli olduğunu hatırlatmıştır (State Department, 1954, s. 6). Bu konuda bölgede güç sahibi olan aşiret liderleri herhangi bir anlaşmaya ulaşamamıştır. Bunlardan bir kısmı tam bir bağımsızlık talebinde bulunmuşken bir kısmı da dış politika ve güvenlik gibi konularda Pakistan'ın kontrolünde olunması gerektiğini savunmuşlardır (State Department, 1954, s. 6). Daha sonra Kalat Hanlığı'nın hâkimiyeti altında bulunan Makran, Kharan ve Las Bela devletlerinin Kalat Hanlığı'ndan ayrılma talepleri söz konusu olmuş, Pakistan da dolaysız olarak sayılan bu devlet veya yapılarla müzakerelerde bulunarak bunlardan gelen Pakistan'a katılma talebini kabul etmiştir. Bu oldu-bitti karşısında Kalat Hanlığı gelişmelere kayıtsız kalmamış ve gelişmeleri protesto etmiştir. Ancak bu direnç herhangi bir sonuç yaratmamıştır (State Department, 1954, s. 6). Cinnah'ın amacı tüm ülkeyi farklı etnik aidiyetlerin yaratacağı zayıf ve kırılğan yapıdan kurtarmak ve esas olarak İslami bir kimlik altında birleşmiş bir toplum yaratmaktır. Pakistan'ın kuruluşundan sadece bir gün sonra bağımsızlığını ilan etmiş olan bir Kalat elbette bu proje için önemli bir risk teşkil etmiştir (Grare, 2013, s. 7). İlaveten, Beluçların yadsınamaz İslami kimliklerine rağmen esas olarak milliyetçi aidiyetlerinin daha güçlü olduğunu hatırlatmak gerekir (Heeg, 2011, s. 9). Kaldı ki, Pakistan İngilizlerin bölgesel otonomi vererek kurdukları yapıda devam etmek istediğinde olmamışlar, siyasal rejimin daha merkezi olmasını istemişlerdir (Heeg, 2011, s. 9).

Hanlığın Pakistan'a bu şekilde katılmasından sonra Kalat Hanı'nın kardeşi Abdül Kerim Han bir ayaklanma başlatmıştır (Akhtar vd., 2018, s. 136; Heeg, 2011, s. 9). Bu, Pakistan Devleti'ne karşı olan ilk Beluç ayaklanmasıdır (Rizwan vd., 2014, s. 97). Han'ın ayaklanmaya destek vermemesi nedeniyle ayaklanma etkili olamamış, Beluç Aşiretleri de konu hakkında herhangi bir uzlaşma sağlayamamışlardır (Akhtar vd., 2018, s. 136). Abdül Kerim'in yakalanması ile bu ilk ayaklanma da sona ermiştir (Akhtar vd., 2018, s. 136; Rizwan vd., 2014, s. 97).

Pakistan'a karşı 2. Beluç Ayaklanması 1958 yılında başlamıştır (Akhtar vd., 2018, s. 136; Kupez, 2012, s. 101; Rizwan vd., 2014, s. 97). Bu ayaklanmanın sebebini 1955 yılında gerçekleştirilen idari teşkilatlanma değişikliğinde aramak gerekir. Bu değişikliğe göre, Batı Pakistan'da meskün 4 eyalet tek bir idari yapı (One Unit) içine alınmıştır (Kupez, 2012, s. 101). Bunun amacı henüz Bangladeş adıyla kurulmamış olan ve hala Pakistan içinde bulunan Doğu Pakistan'a karşı sayısal bir denge sağlamaktır (Kupez, 2012, s. 101). Bu gelişme Beluç halkında hayal kırıklığı yaratmış; zaten mevcut olan yokluk ve göz ardı edilmişlik hissini kuvvetlendirmiştir (Rizwan vd., 2014, s. 97). Ayaklanmanın önderi Nawab Nevruz Han'dır. Han ve kendisine bağlı yaklaşık 1000 adamı güvenlik güçlerine karşı şiddet eylemlerinde bulunmuştur (Akhtar vd., 2018, s. 136). Bir yıllık bir süre içinde olaylar çok şiddetlenince hükümet yetkilileri ayaklanmacılarla müzakere etme isteklerini iletmıştır (Heeg, 2011, s. 10;

Rizwan vd., 2014, s. 97). Resmi bir af ve taleplerinin en azından dinlenileceği vaatleri üzerine direnişlerine son veren Nevruz Han ve adamları zaman geçirilmeden tutuklanmışlar ve idama mahkûm edilmişlerdir (Akhtar vd., 2018, s. 136; Heeg, 2011, s. 10; Rizwan vd., 2014, s. 97).

Günümüz Beluç milliyetçi hareketi mensupları, doğal zenginlikleri yoluyla Pakistan'ın çok sayıda projesini gerçekleştirilebildiği ve fakat bunlardan elde edilen gelirlerden Beluçistan'a ayrılan payın ihmal edilebilir boyutla olduğunu hatırlatmaktadır. Beluçlar için daha fazla ve daha kapsamlı siyasal özgürlük talebinde bulunan bu akım şimdiye kadar beş ayaklanmanın sorumlusu olmuştur. Bu beş ayaklanmanın ilk dördü şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. Son ayaklanma ise amacı yönüyle de kendisini diğerlerinden ayırmaktadır. Bu son ayaklanmanın açıklanmış amacı Pakistan'dan ayrılmak ve yeni siyasal teşkilatlanmanın kurulmasıdır. Bu son amacın tüm Beluçlar tarafından benimsenmediğini, daha doğru ifadeyle tek bir amaçsal birlikteliğin Beluçlar arasında sağlanamadığını da ifade etmeliyiz. Bununla beraber, Bangladeş'in ayrılması etnik hassasiyetlerin daha sesli bir şekilde ifade edilmelerine yol açmıştır (Kayathwal ve Kayathwal, 1994, s. 42). En azından bir kısım Beluç için Bangladeş'in bağımsızlığı takip edilmesi gereken bir yol haritası olarak algılanmıştır (Kayathwal ve Kayathwal, 1994, s. 42).

Beluçların Beşinci Ayaklanması

Pakistan Beluçistanı'nda tarihi arka-plan, çatışmayı doğurmaya elverişli görünmektedir. Bununla beraber, tarihsel yaraların yanında güncel gelişmeler de çatışma alevini güçlendirmektedir. Pervez Müşerref'in 1998 senesinde iktidarı ele geçirmesinden sonra gerçekleştirmeye çalıştığı projelerinden en önemlilerinden birisi de Beluçistan'da bir takım altyapı yatırımlarını öngörüyordu (Akhtar vd., 2018, s. 138; Wilkens, 2015). Müşerref'in bu projelerin hazırlanmasında aşiret liderleri ile müzakere etmemesi 2000 yılından itibaren aralıklı bir takım çatışmalara neden olmuş ancak birkaç sene içinde çatışma şiddet kazanmıştır (Akhtar vd. 2018, s. 138). Daha önceki ayaklanmalarda daha önde olan Marri ve Mangal Aşiretleri olmuştur (Wilkens, 2015). Bu sefer Bugti Aşireti ayaklanmayı başlatmıştır ve bu nedenle de Pakistan'ın esas mücadele etmesi gereken aktör olmuştur (Wilkens, 2015). Beluçistan'da daha önceleri önemli resmi görevler icra etmiş olan Bugti Aşireti lideri Nawab Akbar Bugti 2006 senesinde öldürülmüştür (Akhtar vd., 2018, s. 138; Wilkens, 2015). Bu gelişme sıradan Beluçları da mobilize etmiş; böylelikle sahadaki durumun daha da kötüleşmesine ve şiddetin yaygınlaşmasına neden olmuştur (Akhtar vd., 2018, s. 138; Rizwan vd., 2014, s. 100). Pervez Müşerref'in iktidardan düşmesi de Beluçların şiddet eylemlerinde bir azalmaya neden olmamıştır. Bununla beraber, Beluç hareketinin ortak bir platform kuramaması nedeniyle şiddet eylemlerinde sayıca ve etki derecesi bakımından azalma görülmüştür (Akhtar vd., 2018, s. 138). Bu azalmada aşiret liderleri arasındaki mücadeleler de önemli bir rol oynamıştır (Akhtar vd., 2018, s. 138).

Genel olarak, Beluç milliyetçiliğinin hedeflerine ilişkin bir oydaşma sağlanmış değildir. Bunda birden fazla faktör rol oynamaktadır. Aşiretler arası mücadeleler, birbirinden ayrı yapıların Beluçlar adına şiddet eylemlerini gerçekleştiriyor oluşu bu faktörler arasında sayılmalıdır. Nihai siyasal taleplere ilişkin de bir anlaşmazlığın olduğu aşikârdır.

Sayılanların en sonuncusundan başlamak gerekirse, Beluçların ulaşmak istedikleri nihai siyasal hedefin ne olduğu belli değildir. Hiç şüphe yok ki bir kısım Beluç birey ve gruplar bağımsız bir Beluçistan talebine sahiptirler. Bazen, baskın talep Pakistan-ıçi bir otonomiye evrilebilmektedir. Pakistan resmi kaynakları ise bazı aşiret liderlerinin gelir ve imtiyaz gibi hedeflerle de hareket ettiğine işaret etmektedir. Bu son anlatıya göre, şiddet bir tanışma ve talep vesilesi olarak söz konusu grupların liderleri tarafından kullanılmaktadır. Bir süre şiddet eylemlerinin artmasına göz yuman Serdar, sonrasında Pakistan ile masaya oturma şansına erişmekte ve bu müzakereyi de kendi lehine bir takım kazanımlara çevirmeye çalışmaktadır.

Neticede, en uçta bulunan siyasi talebin gerçekleşmesi halinde dahi istikrarlı bir Beluç devletinin kurulması imkânsız görülmektedir (Heinkel ve deVillafranca, 2016, s. 68) Bu nedenle, bölgenin stabilize olması ile problemi olmayan yorumcuların en büyük engel olarak gördükleri şey yekpare bir Beluç cephesinin yaratılmamasıdır (Heinkel ve deVillafranca, 2016, s. 68).

Bir “Büyük Beluçistan”ın kurulmasının; Amerika Birleşik Devletleri, İsrail ve Hindistan devletleri tarafından desteklenmesi kuvvetle muhtemel bir fikir olduğu ifade edilmektedir (Javaid ve Jahangir, 2015, s. 95). Son yıllardaki Beluç eylemlerinin ulaştığı seviye ve kullanılan mühimmat ve silahlar da böylesi dış yardımların gerçekleşmekte olduğuna delalet etmektedir. Bununla beraber, Beluçların hepsinin bağımsızlık, “Büyük Beluçistan” gibi bir ideale sahip olduğunu ileri sürmek zor görünmektedir. Nihai amacın ne olması gerektiğine dair çok fazla farklı görüş mevcuttur ve bunun belki de en önemli sebebi bölgeye hâkim olan aşiretlerin varlığıdır. O kadar ki Beluçlar adına gerçekleştirilen bazı şiddet eylemlerinin ilgili aşiret için bir gelir kaynağı olması söz konusudur. Bu da parasal kazanımlar sonucu aşiret liderlerinin tavır değiştirebilmeleri veya en azından oluşmakta olan bir gruba katılmakta imtina edebilmeleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, yukarıda da ifade edildiği gibi, terörle mücadele etme konumundaki Pakistanlı idareciler belli ödünler karşılığı olumlu politik sonuçlara ulaşabilmektedirler. Şimdiye kadar gerçekleştirilen Beluç ayaklanmalarının siyasal sonuç yaratmakta başarısız olmalarının ve hemen her defasında ayaklanma hareketinin kendi momentumunu kaybederek etkisini yitirmesinin (Akhtar vd., 2018) başlıca nedenini bu geleneksel yapının varlığında bulmak mümkündür. Beluç hareketlerinin şimdiye kadar gözlenmiş en büyük eksiklikleri bu hareketlerin merkezi bir yapıyı inşa edememeleridir (Akhtar vd., 2018, s. 135). Bu anarşik karakter ancak tek bir komuta altında gerçekleştirilebilecek amaçların yanına bile yaklaşamamıştır (Akhtar vd., 2018, s. 136). Aynı şekilde, Beluçlara ilişkin siyasal talepleri seslendiren ve bunların gerçekleştirilmesi için terör eylemleri icra etmekten çekinmeyen çok sayıda örgüt kurulmuştur. Bu örgütlerin tek bir yapı içinde koordine olamamaları da Pakistan açısından olumlu bir gelişme olmuştur.

Pakistan’ın aşiret liderleriyle döngüsel şekilde gelişen pazarlık süreçlerinin bölgenin tarihsel problemlerini ne kadar çözeceği ise en hafif ifadesiyle şüphelidir. Pazarlıklar sonucu belli bazı grupların şiddetten bir süreliğine kaçınmaları ve bunun karşılığında belli bazı yardımlar vs. alabilmeleri bu grupların gelecek bir başka zamanda yeniden şiddete tevessül etmelerine neden olabilecek mahiyettedir. Bu nedenle sosyal problemlerin daha derinden çözüm önerileriyle göğüslenmesi yerinde bir adım olacaktır. Ancak bu şekilde, Beluç halkının tarihsel veya güncel kaynaklara dayanan kaygıları yatıştırılmış olacaktır.

Gwadar Liman Projesi

2015 yılında Pakistan’ı ziyaret eden Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping Cin-Pakistan Ekonomi Koridoru Projesi’ni (ÇPEK) ilan etmiştir (Notezai, 2019) . Bu projenin en önemli unsurlarından birisi de Gwadar şehrinde kurulacak olan derin deniz limanıdır (Notezai, 2019; Yiğit, 2019, s. 11). Esasen 2001 yılında planlanan bu proje (Kupez, 2012, s. 103), ekonomisini iyileştirme ihtiyacını yakından hisseden Pakistan için hayati öneme sahiptir. ÇPEK vasıtasıyla stratejik olarak çok önemli bir lokasyona sahip liman ile Doğu Türkistan’ı (Çin’in Sincan Uygur Özerk Cumhuriyeti) birbirine bağlayacak altyapı faaliyetlerinin tamamlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda yollar ve demiryollarının inşa edilmesi öngörülmüştür (Heinkel ve deVillafranca, 2016, s. 67).

Bununla beraber, Beluçlar projenin kendilerine yarar sağlamayacağı kaygısı taşımaktadırlar. Çeşitli nedenlerle bölgeye olan nüfus hareketliliğinin yanı sıra bu projenin de çok sayıda Çinlinin ve Pakistanlının bölgeye gelmesine neden olacağından düşünülmesinden dolayı kendi eyaletlerinde azınlık durumuna düşmekten korkmaktadırlar (Notezai, 2019). Yine, karar alma mekanizmalarında Beluçlara yer verilmemesi ve elde edilen gelirden Beluçların çok az faydalanmaları önemli bir problem-yaratıcı etken olarak tanımlanmaktadır (Wilkens, 2015). Pakistan’ın ekonomik girdiye olan ihtiyacı ise İslamabad’ın gözünde Beluçistan’ı daha da değerli kılmış ve böl-

gede kontrolünü daha da sıkılaştırması ihtiyacını hissettirmiştir (Heinkel ve deVillafranca, 2016, s. 67) . Bu gelişmelere tepki olarak Beluç milliyetçileri süregelen eylemlerinin kapsamına Çin vatandaşlarını da almışlar ve Gwadar kenti de dâhil olmak üzere bazı yerlerde proje için bölgede bulunan Çinlileri öldürmüşlerdir (Notezai, 2019). Bu gelişme dikkat çekici olarak değerlendirilmektedir (Notezai, 2019). Öncesinde daha ziyade güvenlik güçlerine, devlet alt yapı unsurlarına yöneltilen bu saldırıların altında hiç şüphe yok ki Gwadar Projesi'nin Beluçlarda yaratmış olduğu kaygı önemli bir rol oynamaktadır (Notezai, 2019).

Tüm bu risklere rağmen Çin'in genel olarak ÇPEK'e desteği kesilmeden devam etmektedir. Beluçistan'a yapılan Çin yatırımı oldukça büyüktür ve geri adım atılması yapılan masrafların boşa çıkması anlamına gelecektir (Notezai, 2019). Şu da var ki Gwadar rakipsiz bir proje değildir. İran'ın, Gwadar'a yalnızca 110 mil mesafede geliştirdiği Şahbahar Projesi de Çin'in hissettiği endişeyi arttırmaktadır. Göreli olarak daha huzurlu bir ortam sunan bu projenin varlığı elbette Gwadar'ın inşa ve işletimini daha acil bir konu haline getirmektedir.

Çin'in, mevcut kalkınma hızını devam ettirebilmesi için, devasa miktarlarda, dışarıdan enerji tedarikine ihtiyacı vardır. Cin, Malakka Boğazı'nda ve Cin Denizi'ndeki giderek artan Amerikan baskısından tedirgin olduğu için, 90'ların sonu, 2000'lerin başından itibaren, Amerikalıların verdiği isimle, «İnci Kolye» veya «İnci dizisi» şeklinde tercüme edilebilecek (String of Pearls) bir stratejiyi uygulamaya koymuştur. Bu strateji gereğince, Çin, kendi kıyılarından itibaren, Basra Körfezine kadar, yine kendi finansmanı ile bir dizi liman inşa etmiştir. Burada amaç, yukarıda zikredildiği gibi, Malakka Boğazı'nın, herhangi bir sebeple kapanması veya güvensiz hale gelmesi durumunda, Cin'in mal ihracatını ve enerji ithalatını sürdürebilmesi için, alternatif güzergâhlar oluşturmaktır (Akçadağ Alagöz, 2011).

Bu strateji çerçevesinde, inşa edilen limanlardan biri de, Pakistan'da Çin tarafından, Çin finansmanı ile inşa edilen Gwadar limanıdır. Çin, Gwadar limanında, ayrıca bir de devasa terminal inşa etti. Çin'in hesabı, Gwadar limanına gemilerle taşınacak petrol ve doğalgazın, Limandan itibaren, bir boru hattı ile Hindistan üzerinden, Çin anakarasına taşınması idi. Çin'in çok büyük sıkıntılar yaşaması sonrası, bu perspektifle, Pakistan ve Hindistan'ı masaya oturtmayı da basardı. Ama imzaların atılmasına ramak kala, Hindistan'ın 11 Eylül'ü denen olay gerçekleşti. Bombay'da bombalar patladı, Hindistan, bu işten bilindiği üzere, Pakistan'ı sorumlu tutmuş ve bölgede Çin'in de menfaatine olacak bir uzlaşma projesi sona ermiştir.

Bu arada, İran'da, Gwadar limanının inşası sırasında, kendi petrolünün en büyük müşterisi Cin' başkasına kaptırma endişesi ile Gwadar 'in burnunun dibinde ama kendi sınırları içinde, Gwadar ile rekabet edecek Sah Bahar limanını, Hindistan desteği ile inşa etmeye başladı. Daha doğru ifade ile belirtmek gerekirse, zaten mevcut olan küçük ve eski limanını, Gwadar ile rekabet edebilecek düzeye getirmeyi hedeflemiştir.

İran, Gwadar-Hindistan-Cin petrol boru hattının yerine, kendi projesinin alternatifi olarak, Şahbahar-Pakistan-Hindistan boru hattı projesini öne sürdü ama hem İran'ın siyasi gücü, Pakistan ile Hindistan'ı aynı masaya oturtmaya yetmemiştir. Ayrıca, Bombay bombalamalarının sonucu olarak siyasal tansiyon fazlasıyla yükselmiş, bu projede bir türlü inşa aşamasına geçememiştir. Hangi proje yürürse yürüsün, her iki durumda da kazançlı çıkanlar; uluslararası siyasetin başat aktörlerinin «rakipleri» olduğu için, bu başat aktörler, pek de yaratıcı veya yenilikçi olmayan ama başarısı kanıtlanmış klasik bir yola başvurmuşlardır. Her iki limanın da en büyük engeli, her iki ülkenin de en huzursuz azınlığı olan Beluçistan bölgesinde bulunmasıdır: İran için Sistan-Beluçistan vilayeti ve Pakistan için Beluçistan bölgesi. Tam da bu gelişmeler üzerine Cundullah gibi bir örgütün doğduğunu gözlemliyoruz. Cundullah, örneğin bir PKK ile kıyas edilemezse de, İran'ın epey başını ağrıtmıştır. Bu, örgütün başı Abdülmelik Rigi'nin, İran Güvenlik Güçleri tarafından yakalanıp, asılmasına kadar devam etmiştir.

Bir Uyuşturucu Koridoru Olarak Beluçistan

Beluçistan Afganistan'ın hiç bitmeyen savaşlarının da kurbanlarından biri olmuştur. Afganistan'ın son yıllarda yaşadığı krizlerden etkilenen bölge bu etkiyi iki alanda çok somut olarak hissetmektedir. Bunlardan bir tanesi Afganistan'dan bölgeye gerçekleşen yoğun Peştun göçü olmuştur. O kadar ki Taliban Örgütü'nün idare heyeti Beluçistan'ın başkenti olan Quetta'da faaliyet göstermektedir. Quetta Şurası (Quetta Shura) olarak bilinen yapı biraz da Pakistan güvenlik güçlerinin göz yumması ile orada tutunabilmiştir. Bu yoğun Peştun göçü bölgede meskûn Beluçların huzursuzluğunu daha da arttırmıştır. Bu, huzursuzluğun eğitilmiş olan ve çoğu zaman da aşiret yapılarının boyunduruğu altında olmayan orta sınıf Beluçların şiddet eylemlerine olan desteklerine katkı yapmıştır. Elbette, kendi toprakları olarak bildikleri bölgede kontrolü kaybetme riski Beluçların tarihsel kaynaklı korkularını daha da şiddetlendirmiş, bölgede egemen menfi psikolojiyi beslemiştir. Afganistan'dan çok daha önceleri göç etmiş olsalar bile, Hazaralar da Afganistan'da gelişen olayların Beluçistan'a olan menfi etkilerini göstermek için iyi bir örnektir. Quetta'da güçlerini günden güne hissettiren Hazara topluluğu ile Beluçlar arasında da etnik ve dini temelli çatışmaların gerçekleştiği rapor edilmektedir (UNODC, 2011, s. 76). Yurtdışında yaşayan akrabalarından finansal destek gören Hazaraların giderek güçlenmeleri Beluçların kaygılarını körüklemeye potansiyeline sahiptir.

Afganistan'ın yaşadığı güncel sorunların bir diğer yansıması ise Beluçistan'ın bir uyuşturucu otobanı haline gelmesidir. Beluçistan, Afganistan'da üretilen afyonun dışarıya ulaştırılmasında en önemli ulaşım hattı haline gelmiştir (Jain, 2018, s. 545). O kadar ki diğer bölgelere ulaştırılacak uyuşturucunun naklinde kullanılan 9 hattın 6 tanesi Beluçistan'dan geçmektedir (Jain, 2018, s. 545). Bir bölgeden bu kadar yoğun bir uyuşturucu naklinin gerçekleştirilmesinin stabilize etkileri olacağı aşikârdır. Bununla beraber bu trafiğin kontrol altına alınabilmesi veya durdurulması kolay görünmemektedir (Jain, 2018, s. 545).

Uyuşturucu ticaretinin çok büyük bir gelir kaynağı sağladığı şüphesizdir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan'da gerçekleştirdiği askeri operasyonlar ile bu devletin ekonomisinin iyiden iyiye çökmesine neden olması (Jain, 2018, s. 551) sonrasında Afganistan'da üretilen afyon büyük artış göstermiştir. Elde edilen bu mahsulün taşınmasındaki ana güzergâhlardan Beluçistan'da bu gelişmenin yansımaları olmuştur. İlk olarak, Pakistan'a karşı olumsuz duygular besleyen bir kısım Beluç bu nakliyata ilgi göstermektedir (Jain, 2018, s. 552). Doğaldır ki böylesi karlı bir sektörün ayrılıkçı güçlerin kontrolünde olması Pakistan için tehdidin daha da büyümesi anlamına gelecektir. Bunun karşılığında Pakistan'ın güvenlik bürokrasisinin bazı birimlerinin de bu ticaretten pay aldığı iddiaları ileri sürülmektedir (Jain, 2018, s. 549). Aynı şekilde, uyuşturucu parası ile mobilize edilen mafya benzeri yapıların bölgede Beluçlar aleyhine bir takım faaliyetlerde bulunduğu da hatırlanmaktadır (HRCP, 2019, s. 5). Buna göre; uyuşturucu mafyası aktif olarak Beluçların siyasal katılımına engel olmakta ve bunların siyasal içerikli toplantı ve diğer faaliyetleri katılmalarını önlemektedir (HRCP, 2019, s. 5). Bu minvalde, Pakistan güvenlik bürokrasisinin de desteğiyle, uyuşturucu kaçakçılığı ile ilgisi bulunan kişiler Beluçistan yerel meclisine seçilmeyi başarmışlardır (HRCP, 2019, s. 5). Bu konudaki en güncel gelişmelerden bir tanesi 25 Temmuz 2019'da gözlenmiştir. Siyasi bir partinin gerçekleştireceği mitinge halkın katılımı bizzat uyuşturucu mafyası tarafından engellenirken, Pakistan Sınır Birlikleri (Frontier Corps) olaylara müdahale etmekten kaçınmıştır (HRCP, 2019, s. 5).

Bu trafiğin Türkiye Cumhuriyeti açısından da önemli bir güvenlik meselesi olarak görülmesi elzemdir. Beluçistan'dan geçen uyuşturucunun Avrupa'ya gönderilen kısmı İran üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. İşte tam da burada organize suç örgütleriyle terörizmin işbirliği somut bir hal almaktadır. Jain'in (2018, s. 549) de hatırlattığı üzere bu trafikten PKK dolaysız olarak beslendiği gibi, ilaveten Avrupada yaşayan uyuşturucu ağından da önemli miktarlarda bağış toplayabilmektedir (Jain, 2018, s. 550). Dil olarak yakınlığa sahip Beluçların PKK üyeleri ile işbirliğine girmeleri söz konusu olabilir. Böylesi bir durumda taraflar arasında önemli değiş-tokuşların gerçekleştirilmesi söz konusu olacaktır. Bir taraftan silah ve benzeri kaynaklar Beluç ayrılıkçılığına ulaştırılabilecektir. Diğer taraftan ise terörizmin finansmanı sağlanmış olacaktır. Bu ise doğal gaz ve diğer

doğal zenginliklere sahip bulunan ve fakat herhangi bir siyasal organizasyonu olmayan, sayıca az grupların önünün açılması anlamına gelecektir. Bölge devletlerinden nihai toprak kaybı ile sonuçlanabilecek bu süreç ile dış desteğe muhtaç, siyaseten önemsiz ama doğal kaynak zengini devletlerin ortaya çıkması ile yeni bir *cordon sanitaire*'in yaratılması söz konusu olacaktır. Bu hat ile hem enerji kaynakları güvence altına alınacak hem de bunları nakil yollarının kontrolü sağlanmış olacaktır. Bunların yanı sıra, uyuşturucu ağının ana arteri de takip altına alınacaktır. Hiç şüphesiz, Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan ve İran gibi devletlerin enerji ve enerji nakline ilişkin yol haritaları da menfi bir etkilenme yaşayacaktır. Bu ve bağlantılı diğer konuların yakından takibi Türkiye Güvenliği açısından elzem görünmektedir.

Değerlendirme

Gwadar, kendisinin de kötü kaderi olarak tanımlanabilecek özelliklere sahiptir. Stratejik konumu, büyük güçlerin enerji mücadelesinin tiyatrosu olması gibi nedenler burayı ve bu projesi küresel önemi ve etkileri olan bir konu haline getirmiştir. Buradaki başarı veya başarısızlıkların başka yerlerde olumlu veya olumsuz sonuçları olabilmektedir. Enerji yarışımın belli ülkede gösterdiği seyrin sınır-aşan etkilerinin en iyi örneği Arakan hadiseleridir. Gwadar'dan ümidi kesen veya en azından bu projenin başarısı hakkında haklı endişelere sahip olan Çin, Myanmar ile anlaşarak, orada çalışan, Amerikalı ve Koreli firmaların bölgeden uzaklaştırılmalarını sağlamıştır. Sonrasında, Trans-Myanmar Petrol ve Gaz hatlarının inşasına başlanmıştır. Bölgedeki projeler yakın zamanda da bitirilmiştir. Projede tek bir pürüz vardır. O da, gerek, Myanmar doğal gazının çıkarıldığı, gerekse hatların geçirildiği sahil bölgesinin (Arakan) hâkim nüfusunun Müslüman azınlık olmasıdır. Ancak, böyle önemsiz bir pürüzün, elbette büyük önemi haiz projeyi engellemesi düşünülemezdir. Bu nedenle, her zaman olduğu gibi, faturayı yine yerli halk ödemiştir. Bu sefer faturayı ödeyenler Müslümanlar olmuştur. Çin'in desteğini arkasına alan, Myanmar hükümeti ve ordusu, bölgedeki binlerce Müslüman köyünü zorla tahliye etmiştir. Direnenler için, Budist çeteler devreye sokulup, dirençleri vahşi bir şekilde bastırılmış, neticede, gaz sahalarının olduğu kıyılar ve hattın Arakan sahilinde geçtiği bölgeler, Müslümanlardan «arındırılmış» ve Arakan Müslümanları da bu gelişmelerin kurbanı olmuşlardır.

Enerji kaynaklarının en azından kullanımını ele geçirmek ve doğal kaynakları endüstri ile buluşturmak Çin için ve elbette diğer güçlü devletler için büyük öneme sahiptir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için Çin ve rekabet ettiği diğer devletler her türlü adımı atmaktan çekinmeyeceklerdir. Arakan bu konudaki devlet tavrını tecrübe etmek, gözlemlemek açısından bir laboratuvar olmuştur; maalesef insani maliyeti çok yüksek olan bir laboratuvar!

Beluçistan meselesi bu nedenle Pakistan için kritik bir konu olarak belirginleşmektedir. Pakistan'ın ümit ettiği parasal kazanımlara ulaşabilmesi için, başkalarına kötüye kullanılma ihtimali olan hassasiyetleri dikkatlice analiz etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde istikrarsızlaştırıcı müdahalelerin muhatabı olma riski oluşabilmektedir. Böylesi bir senaryonun gerçekleşmesi durumunda Beluçistan'ın yeni bir Keşmir olma riski vardır. En kötü ihtimalde ise Beluçistan üzerinde inşa edilmiş olan Pakistan Egemenliği'nin kaybı söz konusu olacaktır. Bu son ihtimalde Pakistan Umman Denizi'ne olan erişiminin önemli bir kısmını kaybedecek, denizden karaya doğru olan en uygun ulaşım yolunun kontrolü de başkalarına geçecektir. Aynı şekilde, ortaya çok kırılğan bir Beluçistan çıkması söz konusu olacaktır. Çok geniş bir coğrafyada, çok az sayıda bir nüfus ile değerli zenginliklerin üstünde kurulacak böylesi zayıf bir devletin, bölgenin dinamikleri ışığında, hayatta kalması olası görünmemektedir. Bu ise bu farazi devletin dışarıdan destek almasını zorunlu hale getirecek, daha açık ifade etmek gerekirse bu devlet dışarıdan sağlayacağı siyasi ve askeri desteğe bağımlı olacaktır. Böylesi bir ihtiyaç ise dış müdahalenin önünü açacak bir gelişme olacaktır. Bu son senaryoda kaybeden elbette yine bölge devlet ve toplumları olacak, var olma mücadelesi veren bir devletin doğal kaynakları üzerinde gerçek anlamda bir pazarlık gücünden bahsedilemeyecektir.

Sonuç

Enerji ve uyuşturucu koridoru üzerindeki Beluçistan, büyük devletler arasındaki paylaşım çekişme ve müca-delesinin gözlemlenebilmesi ve analiz edilmesi açısından çok değerli bir fırsat sunmaktadır. Büyük devletlerin strateji ve taktiklerini bize bütün çıplaklığı ile gösteren bir «Case Study» olması sebebiyle, konu gözlemcilerle önemli ipuçları sağlamaktadır. Bu öğrenme sürecinde kendisini bulacak olanlar ilk olarak benzeri problemleri yaşayan veya bu gibi sınır-aşan problemlerden etkilenen bölge devletleridir. Beluçistan doğası haline gelmiş tarihinden dolayı kötüye kullanım ve dış müdahaleye açık bir durumdadır. Tarihsel hoşnutsuzluklar, terörle yapılan mücadelede tüm mücadele unsurlarının yeterince kullanılamaması ve sadece askeri tedbirlerle yetinilmesi gibi gerçekler bölgedeki Beluçların huzursuzluğunu derinleştirmiştir. Bu sosyo-psikolojik durum, bölgeye gerçekleştirilen göçler ve bölgenin bir uyuşturucu ve enerji koridoru kimliğini kuvvetli bir şekilde kazanmasıyla daha da kötü bir hale gelmiştir. Bununla beraber, Beluçistan'ın geleceğin bir problem-alanı haline gelmesinin en muhtemel sebebi özelde Gwadar Projesi ve genelde de ÇPEK olacaktır. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi ve ayrılıkçılığın kökünün kurutulması için Beluçların sahip oldukları dışlanmışlık hissini Pakistan tarafından alınacak tedbirlerle bertaraf edilmesinde büyük fayda bulunmaktadır. En azından yerel seviyedeki karar alma süreçlerine Beluçların katılımının cesaretlendirilmesi ve Gwadar vb. projelerden elde edilecek gelirlerin daha hakkaniyetli paylaşımının sağlanması akla gelen ilk tedbirler arasındadır. Böylelikle, Beluçlar arasında mevcut huzursuzluğun en önemli sebepleri bertaraf edilmiş olacaktır. Pakistan'ın askeri tedbirlerden vazgeçmesi ise mümkün değildir, gerçekçi de değildir. Bu politika opsiyonunun, güvenlik artırıcı diğer tedbirler ile güçlendirilmesi bir zorunluluk olarak belirmektedir. Beluçistan'ın, yakın ve orta vadede, İran-Pakistan arasında, Keşmir benzeri uzun yıllar sürecek, bir sınır çatışmasına dönüşme riski vardır. Uzak olmayan bir gelecekte, Türkiye Cumhuriyeti'nin de böylesine çok boyutlu meselede bir pozisyon alması gerekecektir.

Kaynakça

- Akçadağ, A. E. (2011). Asya-Pasifik'in Ana Ulaşım Damarı: Malakka Boğazı. Bilge İnsanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi. <http://www.bilgesam.org/incele/846/-asya-pasifik%E2%80%99in-ana-ulasim-damari--malakka-bogazi/#.Xbk0m5ozZdh>.
- Akhtar, A., Qumber, G., Hashmi A. S. (2018). Intra-Movement Dynamics of Ethnic Militancy in Balochistan: A Policy Perspective. *ISSRA Papers*, X (II), 131-144.
- Boz, H. (2011). Belucistan, Orta Asya'nın Kürdistan'ı mı?. *21. Yüzyıl*, 36, 52-58.
- Grare, F. (2013). Balochistan: The State Versus The Nation. *The Carnegie Papers*, Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2013/04/11/balochistan-state-versus-nation-pub-51488>.
- Heeg, J. (2011). *Insurgency in Balochistan*. Forth Leavenworth: FMSO. https://baluchsarmachar.files.wordpress.com/2012/07/insurgency-in-balochistan_final.pdf.
- Heinkel J. C., deVillafranca, R. (2016). Could Pakistan Lose Balochistan? Balochistan's Insurgency and its Implications for Pakistan and the Region. *Journal of Strategic Intelligence*, Summer, 62-72.
- Kayathwal, M. K., Kayathwal M. K. (1994). Pak-Afghan Relations: Durand Line Issue. *Indian Journal of Asian Affairs*, 7(2), 37-46. <http://www.jstor.org/stable/41950383>.
- Jain S. (2018). Balochistan: On The International Drugs Superhighway. *Strategic Analysis*, 42 (5), 545-553, doi: [10.1080/09700161.2018.1523077](https://doi.org/10.1080/09700161.2018.1523077) .

- Javaid, U., Jahangir J. (2015). Balochistan: A Key Factor in Global Politics. *South Asian Studies*. 30 (2), 91-105.
- Kupez, M. (2012). Pakistan's Baloch Insurgency: History, Conflict Drivers & Regional Implications. *International Affairs Review*, 20 (3), 95-110.
- Murtha, J. R. (2011). *The Strategic Importance of Balochistan*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Naval Post-graduate School, Monterey.
- Notezai, M. A. (2019, 30 Mayıs). Will Balochistan Blow up China's Belt and Road. Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2019/05/30/will-balochistan-blow-up-chinas-belt-and-road/>.
- Rizwan, M., Waqar M., Arshad M. (2018). A Wave of Insurgency in Balochistan, *IOSR Journal of Humanities and Social Sciences*, 19 (2), 97-105.
- Samad, Y. (2014). Understanding the Insurgency in Balochistan, *Commonwealth & Comparative Politics*, 52 (2), 293-320. doi: <https://doi.org/10.1080/14662043.2014.894280>.
- Shafqat, S. (2017, 8 Şubat). CPEC and Baloch Insurgency. The Diplomat, <https://thediplomat.com/2017/02/cpec-and-the-baloch-insurgency/>.
- State Department (1954). *Iran-Pakistan Border Dispute: An Evaluation of the Iranian Claim, Intelligence Report No. 6564*, Department of State, Office of Intelligence Research.
- Tüysüzoğlu, G. (2014). Kürt ve Beluci Ulusçuluklarının Benzeşen ve Ayrışan Yönleri. *Ortadoğu Yıllığı 2013*, 9, 415-442.
- Tüysüzoğlu, G. (2013, 24 Aralık). Bölgesel vekâlet savaşının yeni adresi: Belucistan. Yeni Asya International. <http://www.yeniasya-international.de/2013/12/bolgesel-vekalet-savasinin-yeni-adresi%E2%80%88belucistan/>.
- Wilkens, A. (2015). The Crowded-Out Conflict: Pakistan's Balochistan in its fifth Round of Insurgency. Afghanistan Analysis Network. <https://www.afghanistan-analysts.org/the-crowded-out-conflict-pakistans-balochistan-in-its-fifth-round-of-insurgency/>.
- UNODC (2011). *The Global Afghan Opium Trade: A Threat Assessment*. United Nations Office On Drugs and Crime. Vienna. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Global_Afghan_Opium_Trade_2011-web.pdf.
- Yiğit, D. (2019). Baloch Nationalism and the China-Pakistan Economic Corridor. *Journal of Politics and International Studies*. 5 (1), 11-24.